

Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін

Плани-конспекти уроків

Академія Української Преси
Центр Вільної Преси

УДК
ББК
М

ISBN

Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін: Плани-конспекти уроків / За ред. В. Іванова, О. Волошенюк, О. Мокрогуза. — К.: ЦВП, АУП, 2015.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України для середніх загальноосвітніх закладів — текст даєт МОН.

Рецензенти:

Автори:

Бакка Тамара (розділ 9, 11), Волошенюк Оксана (розділ 1, 3, 4, 6, 7, 8), Гуменюк Людмила (розділ 1, 2, 3), Раїса Євтушенко (розділ 9,11), Мелешенко Тетяна (розділ 9, 11), Мокрогуз Олександр (розділ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8), Потапова Валентина (розділ 10).

Видання — перша спроба інтеграції медіаграмотності у викладання суспільних дисциплін. Перший розділ — це посібник для вчителя, де автори пропонують короткий огляд того, що таке медіа, медіаосвіта та медіаграмотність. У розділах 3–11 пропонуються власне плани-конспекти занять для курсів «Історія України», «Всесвітня історія», «Людина і світ». Пропоновані вправи також можуть бути використані під час виховних годин, під час занять гуртків юних журналістів.

Створення посібника стало можливим завдяки підтримці Програми Матра Міністерства закордонних справ Нідерландів (лого Посольства)

© АУП, 2015

© ЦВП, 2015

© Тамара Бакка, Оксана Волошенюк, Людмила Гуменюк, Тетяна Мелешенко,
Олександр Мокрогуз, Валентина Потапова

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	5
<i>1. Медіа, медіаосвіта і медіаграмотність</i>	
<i>2. Критичне мислення: базові методики</i>	
<i>3. Новинна грамотність</i>	
<i>4. Україна в боротьбі за національну незалежність у 1917-1920 рр.</i>	
<i>5. Українізація</i>	
<i>6. Геноцид, якого не було. Що не помітили радянські ЗМІ: голодомор в Україні</i>	
<i>7. Світова війна для українського народу: поміж тоталітарними ідеологіями</i>	
<i>8. Нацизм і пропаганда. Пропаганда — як ретранслятор ідеології</i>	
<i>9. Конфлікти</i>	
<i>10. Історія кохання під сталінськими зірками</i>	
<i>11. Людина і індивідуальність. Субкультури</i>	

ВСТУП

Завжди будуть намагання спотворити історію чи певні події. Запобігти цьому можна лише через освіту та публічну роботу з історією

Ян Томбінський,
голова Представництва Європейського Союзу в Україні з 2012 р.

Тривалий час нас переконували що, хто володіє інформацією, той володіє світом. Але тепер, коли цифрові та інтерактивні технології комунікації стрімко увірвалися в наше життя, інформацією володіють усі.

Розпізнавати те, про що ми дізнаємося з мас-медіа, декодувати безкінечний масив щоденної інформації і монтувати з неї нові для себе змісти — це велика майстерність, якою мало хто володіє. Доба, в яку ми живемо, називається інформаційною, а працювати з інформацією ще нещодавно ніде спеціально не навчали.

Діджиталізація (цифрування) назавжди змінила не лише сутність процесу читання, а й здобуття базових навичок, необхідних для поінформованого громадянина, ефективного фахівця, успішного учня чи студента, щасливого батька/матері та реалізованої людини, що навчається все життя. Ніхто вже не може працювати і жити, як раніше. Кожна людина має розвивати свої навички мислення вищого рівня, критично оцінювати та синтезувати інформацію, до якої відкрився безмежний доступ.

Що таке медіаграмотність? Що це означає — бути медіаграмотним?

Медіаграмотність — найважливіший комплекс навичок і знань, необхідних людині в сучасному інформаційному суспільстві. Як знаходити потрібну інформацію і переконуватися в її вірогідності, як відокремлювати пропаганду від фактів і фільтрувати інформацію в ситуаціях конфлікту; що таке інформаційна безпека і чим вона відрізняється від цензури, як розпізнавати маніпуляцію — це лише неповний список викликів, що стоять перед людьми в різних країнах світу, незалежно від соціально-політичної системи, ладу, культури та рівня їхнього розвитку.

На нашу думку, сьогодні медіаграмотність — життєво необхідна навичка в контексті російської інформаційної агресії. Інформаційно-пропагандистська війна Росії проти України вже внесла істотні зміни до мотивації та змісту медіаосвіти, з фокусом на формуванні навичок критичного мислення та імунітету до маніпуляцій громадською свідомістю та пропаганди.

Українське суспільство потребує ширшого вироблення навичок формування медійної та ін-

формаційної грамотності в умовах пропагандистсько-психологічних війн. Освітні заклади — це саме ті інституції, що мають усі можливості для того, щоб долучитися до формування медіаграмотного споживача. Як для вчителів, так і для учнів важливо стати інформаційно та медійно грамотним, набути певних навичок, пов'язаних з роботою в інформаційному та медіапросторі.

Колектив авторів звернувся саме до царини суспільних дисциплін, бо саме вони найближчі до новітньої історії, і, хоча термін «медіаграмотність» не завжди вживається, але саме викладачі суспільних дисциплін використовують методи аналізу різних джерел, наприклад, коли йдеться про конфліктні ситуації і складні соціальні процеси.

Як розвинути навички медіаграмотності? Ключове тут поняття критичного мислення — комплексу усвідомлених дій і навичок, які ми застосовуємо, коли оцінюємо інформацію, достовірна вона чи маніпулятивна.

Завдання опанувати навички критичного мислення було визнане першочерговим у багатьох країнах світу. Звернемося до досвіду одного з світових лідерів в освіті. 2010 року Департамент освіти США зазначив, що незалежно від того, про який предмет йдеться, необхідні для XXI століття навички на кшталт критичного мислення, здатності розв'язувати комплексні завдання, співпраці та мультимедійної комунікації мають бути внесені до всіх підрозділів шкільної програми.

У Навчальному плані для загальноосвітньої школи в Швеції зазначено: в процесі навчання учням повинна бути надана можливість розвинути знання про те, як можна сформулювати власні судження і думки в різного виду текстах і на різних медіаплатформах.

Щороку учні третіх, шостих і дев'ятих класів беруть участь у тестуванні здатності: виразити думки за допомогою медійного тексту (написання, наприклад, статті); прочитати та зрозуміти текст (мову); сприймати на слух незнайоме за змістом висловлювання після одного прослуховування. Учні вчать декодувати і створювати конкретні прикладні медіатексти.

Медіаграмотність інтегрована у викладання суспільних дисциплін у багатьох країнах світу через вивчення впливу меседжів (послань медіа) на політику, владу, історичні події тощо.

Відкритий інститут Британії визначив 10 таких тенденцій сучасної освіти:

1. Масове відкрите соціальне навчання.
2. Конструювання навчання на підставі аналітичних даних.
3. Перевернутий клас.
4. Принесіть свої власні пристрої (Bring your own devices — BYOD).
5. Мета навчання (Навчання вчитися).
6. Динамічне оцінювання (Оцінювання процесу навчання).
7. Навчання через події.
8. Розповідь історій (нарративна педагогіка).
9. Новий погляд на повсякденність.
10. Конструктор-колаж. Ми виділили п'ять із десяти, що містять елементи медійної грамотності.

Історична освіта в Україні на сучасному етапі неможлива без розвитку навичок медіаграмотності в учнів. Сучасна молода людина має бути здатна сприймати, створювати, аналізувати, оцінювати медіатексти, розуміти їх соціокультурний і політичний контекст. У процесі роботи вчитель має змогу розвивати в учнів вміння використовувати, аналізувати, оцінювати і передавати повідомлення (меседж) у різних формах, а також здатність критично «читати» медіатекст.

Пропоновані конспекти занять — це перша спроба інтеграції медіаграмотності у викладання суспільних дисциплін. Вони поділяються на дві частини. Перший розділ — це посібник для вчителя, де автори пропонують короткий огляд того, що таке медіа, медіаосвіта та медіаграмотність. У розділі 1 йдеться про те, що таке медіа, медіаосвіта і медіаграмотність, далі в розділі 2 — про базові методики критичного мислення. І в розділах 3–11 ми пропонуємо власне плани-конспекти занять.

Валерій Іванов
Раїса Євтушенко
Оксана Волошенко
Людмила Гуменюк
Валентина Потапова
Олександр Мокрогуз

РОЗДІЛ 1
МЕДІА, МЕДІАОСВІТА
І МЕДІАГРАМОТНІСТЬ

Мас-медіа – посередники між своїми читацькими/глядацькими/слухацькими аудиторіями, для яких працюють, та бізнесами, що розміщують у мас-медіа свою рекламу (інформацію) для цих аудиторій, а отже фінансово підтримують медіа, гарантуючи їм політичну незалежність.

ЩО ТАКЕ МЕДІА?

Медіа так інтегрувалися в наш повсякденний життєвий простір, що більшість людей їх просто не помічають, а тому не здатні критично оцінювати, піддавати сумнівові все, що вони читають або сприймають через візуальні образи та звуки. У контексті медіаграмотності термін "медіа" стосується мас-медіа.

Передовсім — це:

- книжки,
- періодична преса,
- радіо,
- телебачення,
- інтернет-медіа,
- кінематограф.

Але сьогодні медіа — це також:

- мобільні телефони,
- інтернет,
- айподи або MP3-плеєри,
- відео та комп'ютерні ігри, інші музичні записи (наприклад, CD або просто записи),
- біл-борди та інші типи реклами (зокрема слова або картинки на одязі, інформація в магазинах або на стадіонах, упакованні їжі), а також постери та флаєри.

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ VS МАС-МЕДІА

Сьогодні і в пресі, і в науковій літературі ми часто бачимо вживання кількох термінів на позначення мас-медіа: «засоби масової інформації», «засоби масової комунікації» і «мас-медіа». Який же обрати?

В медіасередовищі вважають, що між ними не лише лінгвістична різниця, а передовсім змістова. ЗМІ — це абревіатура від колишнього «засоби масової інформації і пропаганди», вони покликані обслуговувати тоталітарний (або авторитарний) режим і фінансуються бюджетними грошима для забезпечення відповідної ідеології керівної партії (чи іміджу авторитарного лідера). Звідси випливає й місія в такій медіасистемі. Нестача зворотного зв'язку між читачами/глядачами/слухачами та редакціями щодо публікацій та ефірів спричинила свого часу розквіт «сам-видаву».

Мас-медіа — від «медіум», тобто посередник — мають іншу модель фінансування у вільній економіці (демократичній країні з ліберальними ринковими відносинами). Вони посередники між своїми читацькими/глядацькими/слухацькими аудиторіями, для яких працюють, та бізнесами, що розміщують у мас-медіа свою рекламу (інформацію) для цих аудиторій, а отже фінансово підтримують медіа, гарантуючи їм політичну незалежність. В ідеалі — що об'єктивніша та якісніша інформація у виданні чи на телеканалі, то численніша їхня аудиторія, то більше їм надають реклами бізнеси (бо охоплена велика аудиторія) тощо. Але вітчизняним медіа ще далеко до цього ідеалу, тому маємо швидше гібридні медіа, в яких усе ще наявна стара традиція дослухання до влади і готовності до використання преси та ТБ як політичного рупора або «страхового поліса» інтересів свого олігарха-власника.

МЕДІООСВІТА І МЕДІАГРАМОТНІСТЬ

Сьогодні необхідність опанування навичками пошуку, передавання, опрацювання та аналізу інформації особливими методами і технологіями ставить принципово нові завдання перед системою освіти, диктує нові вимоги і до вчителя, і до учня в контексті медіаосвіти.

Один з провідних теоретиків сучасної медіаосвіти, британський науковець і педагог Л. Мастерман обґрунтував сім причин актуальності медіаосвіти в сучасному світі:

1. Високий рівень споживання медіа та насиченість сучасного суспільства їхніми продуктами.
2. Ідеологічна важливість медіа та їхній вплив на свідомість аудиторії.
3. Швидке зростання кількості медійної інформації, посилення механізмів керування нею та розповсюдження.
4. Інтенсивність проникнення медіа в основні демократичні процеси.
5. Підвищення значущості візуальної комунікації та інформації в усіх галузях.

6. Необхідність навчання учнів/студентів з орієнтацією на відповідність до майбутніх вимог розвитку суспільства.
7. Зростальні національні та міжнародні процеси приватизації інформації, що пришвидшуються.

? Запитання для самоперевірки вчителя:

1. *Що таке медіаосвіта?*
2. *Проаналізуйте власний рівень споживання мас-медіа? Скільки годин на добу і якими медіа ви користуєтесь?*

У документах ЮНЕСКО вказано, що медіаосвіта — це навчання теорії та практичних умінь для опанування сучасних мас-медіа, що розглядаються як частина специфічної, автономної галузі знань у педагогічній теорії та практиці. Її слід відрізнити від використання медіа як допоміжних засобів у викладанні інших галузей знань, таких як, наприклад, математика, фізика чи географія. Як бачимо, фахівці ЮНЕСКО чітко відділяють опанування медіа від їх використання як знаряддя у навчанні інших наук. Такий погляд на медіаосвіту в контексті технологічних досягнень і нової ери комунікації, що стала результатом застосування цифрових технологій, запропонувала Віденська конференція ЮНЕСКО 1999 року.

То ж чи достатньо вчителю суспільних дисциплін тільки використовувати аудіовізуальні засоби навчання, ілюстративні матеріали на занятті?

Європарламент ухвалив 2008 року резолюцію з медіаграмотності в світі цифрових технологій (2008/2129(INI), в якій підкреслив, що медіаграмотність — базовий елемент політики в сфері споживання інформації, й вона має охоплювати всі категорії людей протягом усього їхнього життя, для того щоб допомогти їм практично та творчо використовувати медіа. Щодо медіаосвіти, то стверджується, що вона має стати компонентом формальної освіти, доступної всім учням, обов'язковою частиною навчальної програми на кожному ступені шкільного навчання. Європарламент рекомендував Єврокомісії внести в програму навчання вчителів обов'язковий модуль з медіаосвіти.

У цій резолюції Європарламенту наголошується, що “кордони між всіма видами медіа (аудіовізуальними і друкарськими, традиційними і цифровими) стираються, і різні форми медіа зближуються в технічному і змістовому плані; нові засоби масової комунікації проникають у всі сфери людського життя завдяки інноваційним технологіям; ці нові медіа стимулюють громадян бути активнішими медіакористувачами. Створюючи власний медіаконтент і зразки медійної продукції, користувачі глибше розуміють принципи і цінність професійно створених медіатекстів... мета навчання медіаосвіченості — допомогти людям в практичному і творчому використанні медіа та їх змісту, навчити їх критично аналізувати продукцію медіа, розуміти характер роботи індустрії медіа, а також самостійно створювати власний медіаконтент”.

Переможну «ходу» медіаосвіти по планеті забезпечено потужною підтримкою міжнародних освітніх організацій та активною політикою західних держав в освітній сфері. Медіаосвіта і медіаграмотність як поняття зародилися в Європі в 30-х роках минулого століття. Дальші десятиліття розквіту та поширення поп-культури дали розуміння ідеологічної сили мас-медіа видавати сконструйовану реальність і сконструйовані меседжі за справжні. Це спричинило зсув у парадигмі до того, щоб бути «з» поп-культурою, а не «проти» неї як деструктивної, адже намагання заборонити її, лякати загрозами і деградацією, які вона несе, не дали бажаного результату.

Медіаосвітня тематика стає ще актуальнішою в 60–70-ті роки ХХ століття, коли країни переживають «інформаційний вибух», пов'язаний насамперед з розвитком телебачення, і ставить на порядок денний питання захисту дітей від неконтрольованого споживання величезних обсягів інформації.

На цьому етапі в медіаосвіті проявляються «захисна» ідеологія і культурологічний ухил, адже від «агресії» блакитного екрана страждали не тільки молоді душі та серця, але й високе мистецтво кіно. У подальшому розвитку культурологічний підхід збагачувався соціальними, соціально-психологічними, політологічними аспектами, спирався на розвиток теорії масової інформації та комунікації, а провідним концептуальним підходом стає теорія «критичного мислення».

Дальший етап розвитку медіаосвіти почався у 80–90-х роках у зв'язку з лавиноподібним розвитком інтернету і мобільної телефонії як нових каналів масових комунікацій, і триває він досі. Демократизм і зручність цих засобів комунікації, труднощі контролю над ними з боку державних органів забезпечили їх масовість і популярність, дозволили посісти таке місце в сучасному суспільстві, що змушує пов'язувати з їх подальшим розвитком загальний прогрес соціального та економічного життя людства. У зв'язку з цим на порядок денний поставлено питання «інтернетизації» і «медіатизації» освіти, її змістовної і технологічної модернізації.

? Запитання для самоперевірки вчителя:

У чому, на вашу думку, проявляється «захисна» функція медіаосвіти?

Про загальний перелом у настроях медіапедагогів вдало висловився вже згаданий Л. Мастерман, консультант ЮНЕСКО та Ради Європи з проблем медіаосвіти, на думку якого, «освіта в цій галузі має бути спрямована на розвиток в учнів розуміння особливостей функціонування мас-медіа, використання ними виразних засобів, механізму створення "реальності" та її усвідомлення аудиторією».

Медіаосвіта має на меті виховання медіаграмотності, яку визначають як сукупність знань, навичок та умінь, що дозволяють споживачам аналізувати, критично оцінювати і створювати повідомлення різних жанрів і форм для різних типів медіа, а також розуміти й аналізувати складні процеси функціонування медіа в суспільстві.

У вчителів суспільних дисциплін мають бути сформовані специфічні навички роботи з медіатекстами:

- проводити пошук інформації в джерелах різного типу;

- критично аналізувати джерело історичної інформації (характеризувати авторство джерела, час, обставини і мету його створення);
- аналізувати інформацію, подану в різних знакових системах (текст, карту, таблицю, схему, аудіовізуальний ряд);
- розрізняти в медіаінформації факти і думки, історичні маніпуляції та історичні пояснення;
- брати участь у дискусіях з історичних проблем, пов'язаних з висвітленням в медіа, формулювати власну позицію з обговорюваних питань, використовуючи для аргументації історичні відомості.

Що стосуються учнів, то вони повинні:

- мати доступ до друкованих, візуальних та електронних медіа з різними цілями; володіти термінологією медіаосвіти;
- розуміти, що всі медіатексти містять «повідомлення» (messages);
- вміти «декодувати» й аналізувати (за допомогою так званого «критичного аналізу») медіатексти в історичному, соціальному та культурному контексті, розуміючи при цьому взаємозв'язки між аудиторією, медіатекстом і насколишньою дійсністю;
- на основі здобутих знань мати змогу створювати власні медіатексти різного характеру, обговорювати як свої медіапроекти, так і медіатексти, створені іншими людьми.

? Запитання для самоперевірки вчителя:

Як би ви охарактеризували медіаграмотного учня в контексті суспільних дисциплін?

Медійна грамотність охоплює такі складники:

- Естетичні та креативні навички: здатність бачити, чути, створювати й інтерпретувати медіаконтент. Учні можуть розвивати ці навички, самостійно створюючи медіаконтент.
- Інтерактивні навички: здатність спілкуватися за допомогою медіа і приміряти на себе різні медіаролі. Інтерактивні навички вказують на готовність висловлювати свої думки і настанови.
- Навички критичного аналізу. Це вміння інтерпретувати і розуміти значення різних медіа контентів. Учень може інтерпретувати і оцінювати медіаформи і контент, використовуючи різні аналітичні інструменти. Ці навички краще розвиваються через вивчення різноманітних медіаконтентів і жанрів.

Медіа, медіаосвіта і медіаграмотність

- Навички безпеки. Це вміння знаходити вихід зі скрутних ситуацій і уника-ти їх. Найважливіші навички безпечної поведінки у віртуальному просторі — захист приватного простору і вміння уникати шкідливих контактів і контенту.

? Запитання для самоперевірки вчителя:

Наведіть приклади зазначених навичок.

Люди, що володіють навичками медійної та інформаційної грамотності, мо-жуть:

- розуміти вплив медіа та форми подання інформації в них;
- ухвалювати поінформовані та незалежні рішення;
- отримувати нову інформацію про навколишній світ;
- формувати почуття спільності;
- підтримувати публічний дискурс;
- продовжувати навчання протягом усього життя;
- створювати інформацію;
- мислити критично;
- використовувати медіа для самовираження і творчості;
- використовувати медіа, дотримуючись засад безпеки та відповідальності;
- брати участь у житті демократичного суспільства та глобальної інформа-ційної мережі.

? Запитання для самоперевірки вчителя:

Якою мірою ви вважаєте українське суспільство медійно та інформаційно грамотним?

Форми і способи вираження медіа постійно розвиваються; отже, навички ме-дійної грамотності також повинні безперервно удосконалюватися.

Можна виділити етапи розвитку медіаграмотності учнів за декількома аспек-тами.

Таблиця. Аспекти медіаграмотності від початкової до старшої школи

Аспект доступу до медіа	Аспект аналізу медіатекстів	Аспект оцінення медіатекстів	Аспект медіапродукції
<ul style="list-style-type: none"> інформація та розваги; найпростіші дослідницькі роботи; навчання; оцінення мови медіатекстів і деяких їх форм і жанрів (новин, анімації, реклами, драми тощо); знання термінології найважливіших частин медіаобладнання (камери, проектора, комп'ютера, слайда тощо), уміння виконувати основні операції на цьому обладнанні; уміння розрізняти частини медіатексту (наприклад, кадри); знання основних медіапрофесій (журналіста, режисера, оператора тощо) 	<ul style="list-style-type: none"> дослідження типології фабул, що трапляються в медіатекстах, і порівняння нових типів фабул з тими, що були відомі учням раніше; використання раніше здобутих знань і вмінь; пояснення своїх переваг стосовно медіапродукції; ідентифікація й опис різних стереотипів у медіатексті (наприклад, герой, лиходій тощо); розуміння розходжень між видами медіа (пресою, ТВ, кіно тощо); розуміння деяких шляхів організації матеріалу в медіатексті; аналіз того, як словесні й візуальні символи утворюють якість значення (наприклад, роль знаків у рекламі); знання різних типів реклами в різноманітних формах і видах медіатекстів; розгляд типів сюжетів, використаних у рекламі, новинах, документальних та ігрових медіатекстах; розуміння й пояснення зав'язок, розв'язку та розв'язки сюжету в медіатексті 	<ul style="list-style-type: none"> розуміння різниці між реальною подією та її відображенням у медіатексті; поставлення запитань про зміст медіатексту на основі своїх знань і життєвого досвіду; опис деяких деталей медіатексту й того, як вони роблять цей текст цікавішим; дослідження шляхів, якими медіа може впливати на особистість; висловлення під час дискусії про медіапродукцію; уважне та критичне «читання» медіатекстів, призначених для розваги, розуміння їх основних ідей, змісту; дослідження впливу медіа на оточення учнів (родину, дім, школу); визначення того, для якої аудиторії призначений той чи той медіатекст 	<ul style="list-style-type: none"> вибір засобу та форми медіа (наприклад, фотографії, малюнків, журнальних ілюстрацій) та створення історії на просту тему; визначення та створення короткого плану сюжету або візуального тексту (фотографії, відео, коміксу, комп'ютерної графіки тощо); виконання та презентація свого медіапроєкту

Молодший шкільний вік

<p>Середній шкільний вік</p>	<ul style="list-style-type: none"> • уміння добирати медіатекстів широкого спектра форм та обґрунтування причин свого вибору; • доступ до медіаресурсів для визначення, дослідження й репрезентації питань і проблем; • доступ до баз даних (бібліотеки, медіатеки) для пошуку первинних і вторинних ресурсів для здійснення тих чи тих проектів, уміння добирати ті дані, що найкраще підходять для певного проекту; • використання медіа для оцінення мови медіатекстів і широкого кола їх форм, жанрів і категорій; • уміння описати головні функції тих чи тих творців медіатекстів і людей пов'язаних з їх поширенням (зокрема фахівців з маркетингу, рекламістів тощо); 	<ul style="list-style-type: none"> • розуміння сюжету як серії сконструйованих умовностей, таких як мотиви вчинків персонажів, епізоди, ієрархія подій і героїв тощо; • аналіз яких відкрито виражених ідей, тих чи тих пристрастей (упередженостей) авторів медіатексту мається на увазі; • розуміння, що основний зміст медіатексту передається через комбінацію елементів (таких як звук, кадр, перспектива тощо); • порівняння гендерних, соціальних і професійних стереотипів у медіатекстах різних «культурних полів»; • розуміння того, як жанр проясняє очікування аудиторії стосовно змісту медіатексту; • розуміння ряду шляхів організації й подання життєвого матеріалу в медіатексті та критичний аналіз думок інших учнів; • аналіз того, як символічні коди, використовувані медіа (кадр, ракурс тощо), можуть взаємодіяти одне з одним для створення визначеного змісту тексту; • аналіз ефекту впливу реклами, розгляд значення реклами для комерційних медіа; 	<ul style="list-style-type: none"> • визначення різниці між реальною подією та її відображенням у медіатексті, дискусія на цю тему; • підбір прикладів соціальних впливів деяких медіатекстів; • розпізнавання конкретних і абстрактних значень у медіатексті, розуміння того, що люди сприймають медіатексти диференційовано — залежно від багатьох факторів, таких як вік, стать, раса, життєвий досвід; • використання медіатексту для дослідження людських відносин, нових ідей, своєї та чужої культури («діалог культур»), критичний аналіз медіатекстів, пояснення того, як медіатексти можуть впливати на аудиторію; • оцінення ефективності різних елементів, використовуваних у медіатексті, та пояснення причин такого роду впливів; • вираження власних переваг під час дискусії про медіапродукцію й обґрунтування свого вибору; 	<ul style="list-style-type: none"> • експериментування з різними формами та технологіями з метою дослідження того, як вони використовуються для передавання специфічних текстів, «послань»; • використання різної техніки у плануванні та створенні медіатекстів, уважний і критичний аналіз отриманого результату; • створення медіапродукції, призначеної для специфічної аудиторії, передбачення того, як аудиторія може відреагувати на таку продукцію;
------------------------------	--	---	---	--

	<ul style="list-style-type: none"> • уміння «читання», ідентифікації й обговорення аудіовізуальних текстів, у тому числі питань, пов'язаних з мовою медіа, зокрема таких складних, як «монтаж», робота редактора тощо 	<ul style="list-style-type: none"> • порівняння шляхів, якими різні види медіа інтерпретують схожі фабули чи історії; • порівняння й аналіз медіатекстів однакових і різних типів (наприклад, репортажів у різних газетах, на телебаченні, в інтернеті) 	<ul style="list-style-type: none"> • уважне та критичне «читання» медіатекстів, зокрема різних розважальних і навчальних, аналіз окремих компонентів тексту і їх впливу; • аналіз впливу медіа на переконання та ціннісні орієнтації людей, зокрема їх зміни; • аналіз впливу медіа на аудиторію залежно від типів медіапродукції 	<ul style="list-style-type: none"> • виконання та презентація свого медіапроекту
--	--	---	--	---

? Запитання для самоперевірки вчителя:

Якою мірою один з аспектів — доступу до медіа, аналізу медіатекстів, оцінення медіатекстів, створення медіапродукції — розвинутий у ваших учнів?

Досягнення цих результатів потребує нових підходів, заміни стереотипного мислення на критичне. А медіаосвіта якраз і виступає засобом розвитку критичного мислення (детальніше див. розділ 2), при якому особлива увага приділяється вмінню сформулювати самостійні твердження або думки та їх ґрунтовній аргументації.

До основних характеристик критичного мислення відносять:

- самостійність та індивідуальність;
- поінформованість як відправний пункт;
- прагнення до переконливої аргументації.

Цей складний процес має певні етапи:

- ознайомлення з початковою інформацією;
- сприйняття інформації з різних джерел;
- аналіз різних поглядів;
- вироблення власного погляду;
- добір аргументів на підтримку обраної позиції;
- ухвалення остаточного рішення.

 Критичне мислення — це комплекс усвідомлених дій і навичок, які ми застосовуємо, коли оцінюємо інформацію, достовірною чи маніпулятивною.

Під час оцінення інформації важливо усвідомлювати, що медіа створюють медіаповідомлення або ж меседжі.

 Ключове повідомлення або меседж — це найважливіша ідея, яку має взяти з новини, публікації, блогу, інтерв'ю, репортажу, ток-шоу, фільму, літературного або музичного твору, реклами тощо цільова аудиторія, для якої цей меседж створюється.

 Цільова аудиторія — це великі групи людей, на яких спрямована діяльність того чи іншого медіа.

Медіаграмотний користувач знає, як і навіщо конструюється медіареальність та її меседжі, розуміє, як медіа впливають на нього особисто та на інших людей, вміє застосувати ці знання не лише для декодування медіаконтенту.

Така обізнаність допомагає йому, залишаючись частиною сучасного насиченого медіасередовища, все ж утримуючись на власних цінностях, адже він усвідомлює що:

- Медіамеседжі створює людина або група людей (організація).
- Кожний меседж конструюють для досягнення певної мети.
- Будь-який меседж містить погляд або систему переконань.
- Різні люди можуть інтерпретувати меседжі по-різному, залежно від середовищ, в яких вони росли і навчалися.
- Медіамеседжі використовують для здобуття влади або контролю. Це може стосуватися думок, рішень або вибору того, над ким ця влада чи контроль встановлені.

? Запитання для самоперевірки вчителя:

Наведіть можливі приклади застосування критичного мислення на заняттях з суспільних дисциплін у старших класах

Розвиток критичного мислення — не підсумкова мета, а постійний процес.

АНАЛІЗ МЕДІАТЕКСТІВ

Формування медіаграмотності відбувається у процесі аналізу медіатексту, де основний інструмент — навички критичного мислення.

Єдиних підходів до аналізу не розроблено. Один з планів аналізу характеризує такі компоненти:

- вид мас-медіа;
- категорію;
- медіамову;
- аудиторію; мету медіаповідомлення;
- відповідність цілям і засобам.

СХЕМА ДЕКОДУВАННЯ ЗА К. БЕЗЕЛГЕТ ТА Е. ХАРТОМ

Британські науковці К. Безелгет та Е. Харт вважають, що медіаосвіта має ґрунтуватися на вивченні шести ключових понять:

- «медійних агенцій / media agencies» (аналіз функціонування, цілей, джерел інформації), які створюють і розповсюджують медіатексти;
- «медійних категорій / media categories» (аналіз типів медіатекстів за видами, жанрами тощо);
- «медійних технологій / media technologies» (аналіз технологічного процесу створення медіатекстів);
- «медійних мов / media languages» (аудіовізуальні засоби вираження, коди та знаки, стиль тощо медіатекстів);
- «медіааудиторії / media audience» (типологія аудиторій, різновиди у сприйнятті медіатекстів);
- «медіарепрезентації / media representations» (аналіз конкретного подання авторами / джерелами інформації / агенціями змісту в медіатекстах).

Медіарепрезентація — це фактично створення/конструювання «своєї» реальності, під свою ідеологію, мету, завдання, інтерес. Репрезентація в медіа — це лише один із варіантів реальності.

ПЛАН АНАЛІЗУ ЗА К. БЕЗЕЛГЕТ ТА Е. ХАРТОМ

Медійні агентства

Кого можна назвати автором медіатексту? Яка головна мета цього медіатексту? Якої реакції аудиторії чекають його творці? Чи можна назвати позицію авторів цього медіатексту ангажованою, упередженою? Які саме події медійне агентство/ автори прагнуть відбити у цьому творі передусім, які прагнуть вилучити? Як автори намагаються на неї впливати? З якими персонажами автори медіатексту хочуть вас ототожнити? Яку ідеологію ці персонажі виражають? Чи хоче медійне агентство/ автори, щоб ви змінили свою поведінку в результаті контакту з цим медіатекстом? Що агентство/ автори хочуть змусити вас відчувати в конкретних епізодах медіатексту? Чи успішно це їм вдається? Чому творці медіатексту хочуть, щоб ви це відчували?

Медійні категорії

Якого жанру цей медіатекст? Як би ви сформулювали жанрові стереотипи цього медіатексту?

Медійні технології

Які технології використані? Чи пов'язані медійні технології з цільовою аудиторією, вибраною агентством?

Медійні мови

Як в цьому медіатексті використовуються різні форми медійної мови, щоб передати сутність? Чи є в цьому медіатексті візуальні символи, знаки? Якщо є, то

які? Чи залежать аудіовізуальні, стилістичні особливості, використовувані в цьому медіатексті, від конкретного сюжету? Якщо так, то як саме? Чи є стереотипи звукового рішення в цьому медіатексті? Якщо так, то в чому конкретно вони проявляються? Чому автори цього медіатексту саме так побудували той чи інший епізод? Чому певні предмети (зокрема одяг ведучих тощо) зображені саме так? Що говорять нам ці предмети про персонажів, їхній спосіб життя, їхнє ставлення одне до одного? Про що говорить мова персонажів? Чи можете ви згадати епізоди цього медіатексту, де події розказані/побачені очима того або того персонажа? Яка роль світла, кольору, звуку, музики в медіатексті? Чи можете ви виділити цінності, яких дотримуються автори конкретного медіатексту?

Медіааудиторії

Які, по-вашому, припущення творців цього медіатексту про аудиторію? Чи розраховують вони на «свою» аудиторію? Як ви визначили б цільову аудиторію цього медіатексту? Чи містить медіатекст маніпуляцію аудиторією? Чи сприяє медіатекст будь-якій ворожнечі, ненависті? На вік якої аудиторії розрахований цей медіатекст? Для яких груп населення він важливіший? Яка типологія аудиторії медіа? З яких причин аудиторія може віддати перевагу цьому медіатекстові? Змінилися ваші симпатії до персонажів в ході розвитку сюжету цього медіатексту? Які відчуття викликав у вас цей медіатекст? Які здібності, уміння потрібні людині, щоб кваліфіковано аналізувати медіатекст?

Медіарепрезентації

Які соціальні групи або проблеми подано в цьому медіатексті? Яке значення для розуміння сюжету має назва цього медіатексту? Як автори цього медіатексту намагаються довести, що повідомляють правду? Як автори намагаються добитися ефекту «достовірності»? Чи містить цей медіатекст приховані підтексти, неправдиву інформацію? Які політичні, соціальні та культурні настрої відбиваються в поглядах і вчинках персонажів? Які причини дій, поведінки персонажів цього медіатексту? Кому симпатизують автори цього медіатексту? Як вони дають аудиторії це зрозуміти? Чому ви зробили такий висновок? Які ключові епізоди цього медіатексту? Чому ви вважаєте їх ключовими? Як ви думаєте, що відібрано, щоб вийшов саме такий кадр?

Подібні ідеї висловлює і Національна асоціація освіти з медіаграмотності США, яка 2007 року розробила документ «Ключові принципи освіти з медіаграмотності в США», у якому охарактеризовані основні принципи медіаосвіти.

1. Освіта з медіаграмотності потребує активного дослідження та критичного розмірковування над меседжами, що ми отримуємо та створюємо.
2. Освіта з медіаграмотності розширює концепцію грамотності (читання і письма) до всіх форм медіа.
3. Освіта з медіаграмотності створює та посилює навички учнів будь-кого віку. Як і з друкованою грамотністю, ці навички передбачають інтегровану, інтерактивну та повторювану практику.
4. Освіта з медіаграмотності розвиває поінформованих, вдумливих і зацікавлених людей, необхідних демократичному суспільству.

5. Освіта з медіаграмотності визнає, що медіа — частина культури, та функціонує як агент із соціалізації.

6. Освіта з медіаграмотності підтверджує, що люди застосовують свої індивідуальні навички, переконання та досвід для створення своїх власних значень медіамеседжів.

КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ ДЛЯ АНАЛІЗУ МЕДІАМЕСЕДЖІВ

АУДИТОРІЯ І АВТОРСТВО	АВТОРСТВО	Хто створив ці меседжі?
	МЕТА	Чому їх створено? Яка цільова аудиторія (та звідки ви це знаєте)?
	ЕКОНОМІКА	Хто за це заплатив?
	ВПЛИВ	Хто може дістати користь від цього меседжу? Кому він може завдати шкоди? Що це повідомлення означає для мене?
	РЕАКЦІЯ	Які можуть бути мої дії у відповідь на ці меседжі?
МЕСЕДЖІ ТА ЗНАЧЕННЯ	ЗМІСТ	Про що це (й що вас змушує так думати)? Які ідеї, цінності, інформація та/або погляди очевидні/імпліцитні? Про що не говориться у цьому повідомленні, що було б важливо знати?
	ТЕХНІКИ	Які техніки використовуються? Чому використовуються саме ці техніки? Як вони передають меседжі?
	ІНТЕРПРЕТАЦІЇ	Як можуть різні люди зрозуміти ці меседжі по-різному? Яка моя інтерпретація цього, та що я дізнаюся про себе зі своєї реакції або інтерпретації?
ПОДАННЯ РЕАЛЬНОСТІ	КОНТЕКСТ	Коли це зроблено? Де або як ним поділилися з публікою?
	НАДІЙНІСТЬ	Чи це факт, думка, чи щось інше? Якою мірою меседж гідний довіри (та що змушує вас так думати)? Які джерела інформації, думок, припущень?

Джерела

- Гуменюк Л., Потапова В. Практична медіаграмотність для бібліотекарів. К.: ЦВП, АУП, 2015. — Режим доступу: <http://aup.com.ua/books/mbm/>.
- Мастерман Л. Обучение языку средств массовой информации // Специалист. — 1993. — № 4. — С. 23–29.
- Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд / Іванов В., Волошенюк О., Кульчинська Л., Іванова Т., Мірошниченко Ю. — 2-ге вид., стер. — К.: АУП, ЦВП, 2012. — 58 с.
- Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за науковою редакцією В. В. Різуна. — К.: Центр вільної преси, 2013. — 352 с.
- Спецкурс для слухачів курсів підвищення кваліфікації учителів Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського «Медійна та інформаційна грамотність». — Режим доступу: http://www.aup.com.ua/ml/Chernigiv_Mediaosvita_programa.pdf.
- Федоров А. Медиобразование: история, теория, методика. — Режим доступу: <http://window.edu.ru/resource/144/77144/files/10926.pdf>.
- Шейбе С., Рогоу Ф. Медіаграмотність: Підручник для вчителя / Сінді Шейбе, Фейз Рогоу / Перекл. з англ. С. Дьома; за загал. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. — К.: Центр вільної преси, Академія української преси, 2014. — 319 с.
- European Parliament resolution of 16 December 2008 on media literacy in a digital world (2008/2129(INI)). — Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-ТА-2008-0598+0+DOC+XML+V0//EN>.
- Masterman L. Teaching the Media. — London: Comedia Publishing Group, 1985. — 341 p.
- The Core Principles of Media Literacy Education. — Режим доступу: <http://www.namle.net/core-principles/>.
- Tyner K. (1999). New directions for media education in the United States. Paper presented at the UNESCO international conference in Vienna. — Режим доступу: http://quality.petrus.ru/files/file/f_file/274.pdf.

РОЗДІЛ 2
КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ:
БАЗОВІ МЕТОДИКИ

*Критичне мислення
або критичний аналіз*
- це ознака трено-
ваного розуму, коли
він вміє враховувати
думку, не поділяючи
її

Не варто думати про критичне мислення як про певні знання, що можна здобути «на ходу». Щоб навчитися критично мислити, потрібно багато часу і зусиль. Цей розділ має на меті ознайомити вас з деякими базовими підходами, що допоможуть розвивати критичне мислення.

Що таке критичне мислення? За Аристотелем, «це ознака тренованого розуму, коли він вміє враховувати думку, не поділяючи її».

Здебільшого люди пов'язують критичне мислення з чимось негативним, коли зауважуються помилки, недоліки, хиби на кшталт того, як керівник критикує свого підлеглого. Але це не єдине значення слова «критичний». Ба більше, негативне ставлення — це швидше перешкода, ніж передумова для якісного мислення, бо воно може засліпити наші неупереджені судження. А саме вони запорука критичного мислення.

Критичне мислення або критичний аналіз — це набір усвідомлених дій і навичок, завдяки яким ми можемо оцінювати чиюсь або свою інформацію на предмет того, чи вона достовірна, чи маніпулятивна.

Критично оцінювати можна будь-яку інформацію — текстову, звукову чи візуальну. Люди робили це як на Заході, ще в часи Стародавньої Греції, послуговуючись знаменитим методом Сократа, так і на Сході, що засвідчила буддійська література прадавньої Індії.

Критичне мислення ґрунтується на ретельному, розсудливому обмірковуванні інформації (наприклад, думок чи поглядів, навіть власних) та її ретельному оцінюванні шляхом ставлення запитань, урахування різних поглядів, можливих власних стереотипів, припущень і забобонів, а також можливого інтересу, заангажованості.

Щоб робити це правильно, потрібно постійно стежити за своїми думками і не сприймати інформацію як належне лише за її формою, а аналізувати, з'ясовувати, чи вона точна, зрозуміла, релевантна та логічна. Отже, будь-яку інфор-

мацію, що ми розглядаємо, треба проаналізувати, оцінити з різних поглядів, помістити в конкретний контекст.

Уміння критично мислити не вдасться набути за ніч, для цього не досить засвоїти правила; навички критично мислити потрібно усвідомлено шліфувати і регулярно застосовувати. Та не лише це — спершу ми повинні позбутися власних старих поганих звичок некритичного міркування. Тільки після цього можна розвинути у собі звички здатної критично мислити людини.

Як наголошував А. Ейнштейн, ми не повинні припиняти ставити собі запитання. Які вони?

- Яка мета та цілі цієї інформації? Чому я/вони так думають?
- Які слова використані?
- Яке джерело цієї інформації? Як ця інформація дісталася? З яких джерел?
- Які аргументи використані? Чи застосовувалися якісь маніпулятивні способи при створенні цієї інформації?
- Чи не містить вона в собі яких-небудь упереджень або стереотипів?
- До яких наслідків може спричинити ця інформація? Хто цільова група для цієї інформації?
- Чи містить вона інакші погляди? Яка думка тих, хто причетний до цієї інформації?

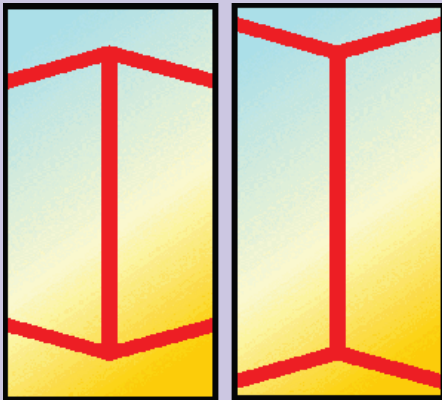
Критичне мислення — усвідомлена розумова діяльність, зорганізована певними способами, подібними до тих, які застосовують науковці у своїх дослідженнях. А вони дотримуються процедур, що дозволяють їм оцінити, перевірити надійність висновків.

Їхня робота ґрунтується на вимогах, без яких критичне мислення ніколи не буде таким, яким має бути, а саме: ясності, точності, надійності, логічності, важливості, безсумнівності, повноті й об'єктивності.

Ключові навички здатної критично мислити людини — її здатність спостерігати, інтерпретувати, аналізувати, вилучати, додавати, оцінювати і пояснювати. А потім, ґрунтуючись на всьому цьому, доходити власних висновків й висувати свої аргументи.

Проте з допомогою нижченаведених прикладів можна пересвідчитися, що навіть коли дуже уважно на щось дивитися, цього не досить, потрібно прямувати далі і використовувати інші методи, щоб викрити ілюзію.

Приклади

Джерело: <http://www.123opticalillusions.com/pages/opticalillusions41.php>.

Приклад 1

Гляньте на дві вертикальні лінії на малярку. Яка з них довша? Чи ви здивуєтеся, коли виявиться, що вони однакові?

Джерело: <http://www.france24.com/en/20131202-front-gauche-melenchon-tf1-front-national-recruitment-canal-plus-nkm-paris-poster/>.

Приклад 2

А цей приклад з «реального життя» ілюструє недолік сприймання реальності, яку відтворюють мас-медіа. У кадрі — лідер французької ультралівної партії «Лівий фронт» Жан-Люк Меланшон, у якого беруть інтерв'ю для приватного телеканалу TF1, де він гово-

рить від імені протестувальників, яких він вивів, за його словами, на «податкову революцію». Цей сюжет був відзнятий за кілька годин до реального протесту. Ймовірно, телевізійники хотіли, щоб робота була зроблена і підстрахувалися.

Як можна пересвідчитися, важливо бачити щось, але це не суттєва частина критичного мислення. Завдяки спогляданню, здатна критично мислити людина може знайти нові факти, з якими потрібно працювати далі. Щоб використати їх належним чином, необхідно помістити їх у контекст, а для цього треба знати, що це за контекст. Потрібно аналізувати й оцінювати саме наявні факти, доповнювати їх за допомогою інших перевірних запитань; якщо потрібно, перевіряти та зважувати їх і лише після цього висувати добре обґрунтовані аргументи.

Правила критичного мислення

Здатна критично мислити людина повинна уникати:

- стереотипів та упереджень, бо вони затьмарюють тверезі судження та призводять до необґрунтованих або передчасних висновків;
- нетерпіння, непослідовності — небажання чітко відстежувати інформацію;
- практики не ставити запитань і не перевіряти інформацію та її джерела;
- небажання зважати на чийсь помилки та визнавати свої.

Які навички може розвинути здатна критично мислити людина?

1. Слухати та спостерігати.
2. Критично сприймати інформацію (прочитану, побачену, почуту).
3. Вдаватися в суть проблеми та її першопричини, а не лише наслідки.
4. Усвідомлено відрізняти факти від припущень і поглядів.
5. Здатність аналізувати достовірність і відповідність аргументів, а також інформацію на яких вони ґрунтуються.
6. Ретельно добирати слова, бо слово може змінити значення всієї аргументації.
7. Навчитися висувати компактні, добре обґрунтовані аргументи.
8. Виявляти маніпуляцію та пропаганду.
9. Усвідомлювати, що завжди є більш ніж один погляд на одне й те ж.

Оцінення джерел

1. В епоху інтернету ми постійно перебуваємо в облозі масивних обсягів інформації, і нерідко буває важко зрозуміти, якій інформації довіряти, а якій ні. Тож важливо навчитися розрізняти корисну та об'єктивну інформацію від баласту.
2. Звертати увагу на те, якісне це видання чи невідомий блог.
3. Критично аналізуючи джерела, треба спочатку пропустити крізь «сито» автора інформації та джерело, звідки вона походить. Чи це інформація з поважного видання, компетентного у відповідній сфері, а чи від сусідського сина? Ви прочитали це в блозі невідомої людини чи це текст із якісного часопису, підготовлений фахово? Чи не на сайті приватної компанії ви читаєте цей текст? Якщо так, то які інтереси переслідує ця компанія?

Первинні та вторинні джерела

Здатна критично мислити людина також бере до уваги, чи надходить інформація з первинних або вторинних джерел.

Первинні джерела — це оригінальні опубліковані джерела, наприклад медичні дослідження з проблеми ожиріння. *Вторинним джерелом* може бути, наприклад, повідомлення в газеті, в якому йдеться про проведене медичне дослідження на тему ожиріння, а також передається його суть загальнішою, зрозумілішою для аудиторії мовою. А в інтерпретаціях, переказуванні можливі неточності. Читач повинен знати про це і ставитися до інформації з вторинних джерел обережно.

Це не означає, що первинні джерела ми повинні сприймати беззастережно. Ми завжди можемо збагнути, чи інформація в дослідженні обґрунтована і чи були інші дослідження на цю тему, результати яких відрізняються.

Довіра до тексту вища, коли в ньому є посилання на джерело, ім'я автора, назву матеріалу та рік опублікування. Коли йдеться про повідомлення в інтернеті, вони зазвичай дають гіперлінк на дослідження, що цитуються у тексті. Читач може легко зайти на оригінал джерела. Якщо виникають сумніви щодо достовірності інформації, він може знайти інші незалежні джерела.

Як читати газету

Джерело: <http://www.freeimages.com/photo/244819>.

До незалежної категорії інформаційних ресурсів належать мас-медіа. Загалом, вважається, що серйозні респектабельні видання надійніші за таблоїди, які часто подають сенсації і перебріхують те, що відбувається насправді.

Важливо розрізняти журналістські жанри і розуміти відмінність між репортажем та публіцистичним матеріалом. Репортаж не передбачає емоцій та стисло й точно повідомляє про відомі та/або невідомі події. У публіцистичному матеріалі автор шукатиме взаємозалежність, зв'язки, робитиме висновки, даватиме оцінку й вибудовуватиме аргументацію. Новинний репортаж має інформувати об'єктивно й неупереджено, тоді як публіцистика допускає погляд журналіста. Загалом, це справа читача розуміти чи ні особливості та наслідки публіцистики.

Хоча газетні новини повинні бути неупереджені, часто ми наражаємося на необ'єктивність. Журналісти можуть робити це за допомогою різних способів. Іноді вони подають думку двох експертів, які перебувають по один бік проблеми, натомість альтернативний погляд залишається не представленим. Вдаючись до цього, журналісти свідомо (чи несвідомо) посилюють певну думку, наділяючи її властивостями факту, а отже пропонують читачам не повну, а лише часткову інформацію.

Якщо журналіст працює з фактами, не посилаючись на джерела, критичний читач повинен загострити свою пильність. Це не обов'язково означає, що журналіст підтасовує факти, але в читача має бути можливість перевірити інформацію.

Ангажованість пресового повідомлення можна також простежити, наприклад, за допомогою неналежного підбору слів. Пресове повідомлення має послуговуватися нейтральною мовою. В ньому немає бути експресивних висловлювань, бо вони емоційно забарвлені, а тому матимуть вплив на тональність публікації, а отже і на всю публікацію. Читач може виявити суб'єктивність журналіста, якщо звертатиме увагу на те, які прикметники або прислівники той використовує.

Приклад

Спритні поліціанти затримали чотирьох грабіжників.

Пояснення

Прикметник «спритний» у цьому реченні суб'єктивний. Факт, що чотирьох грабіжників поліціанти ушіймали, нічого про загальну їх спритність не говорить. Можливо, перед цим від них втекли двадцять інших грабіжників.

Точність інформації

Треба завжди перевіряти, чи логічні факти або припущення, що містяться в інформації. Вони повинні бути точні і випливати з аргументів, на яких ґрунтуються. Щоб пересвідчитися, що вони саме такі, їх треба аналізувати і думати, як їх витлумачено.

Приклад

«Усі шведи дуже заможні. В країні немає бідних, лише суцільна розкіш. Там не побачиш жодного безхатченка. Коли я торік поїхав туди на вихідні, я бачив тільки дорогі авто на вулицях, всюди була неймовірна чистота й порядок».

У нас є твердження, що всі шведи дуже багаті. Чи правда, що в Швеції не можна побачити бідних або бездомних людей? Звичайно, ні. Твердження, що автор не зустрів жодного з них, не означає, що їх немає взагалі. Крім того, за офіційною інформацією Шведського національного комітету з охорони здоров'я і соціального забезпечення, в країні нараховується 34 тисячі людей, що не мають свого даху над головою.

І чи означає інформація про лише дорогі авто, які бачив автор, що всі шведи багаті? Ні. А що, коли автор цього твердження зупинився в кварталі, де мешкають дипломати і, можливо, то були зовсім не їхні власні машини, а орендовані для службового користування? Не говорячи вже про відносний рівень заможності — вони можуть бути багаті в глобальному контексті, але це не означає, що вони багаті в Швеції.

І на завершення. Після одного вікенду, проведеного десь у Стокгольмі, не можна робити висновок про всю країну та її мешканців. Безперечно, це буде лише фрагментарна, нерепрезентативна частина реальності.

? Запитання для самоперевірки вчителя:

- Звідки ти отримуєш свою інформацію?
- Чи всьому, що є в інтернеті, ти довіряєш?
- Як ти визначаєш, якій інформації вірити, а якій ні?

Що таке аргумент?

 Аргумент — це набір фраз, тверджень або припущень, в яких містяться передумови і висновок. Передумови мають стати обґрунтуванням для висновку. Мета аргументації — пояснити, переконати і довести. Не можна плутати аргумент зі звичайним твердженням. Твердження містить об'єктивну інформацію, але, на відміну від аргументу, позбавлене намагань переконати в чомусь або захистити якийсь погляд.

Аргумент може бути істинний або хибний. Аргумент — нейтральне поняття, що стосується структури інформації і не стосується її коректності. Це означає, що і хибний аргумент, побудований на алогічній або помилковій основі, все одно вважається аргументом.

Приклад нелогічного аргументу

1. Бібліотекарі люблять багато читати.
  2. Історики люблять багато читати.
- 1 + 2 = бібліотекарі — історики.

Ніби звучить резонно, чи не так? Але, звісно, це належно не обґрунтовано. Розгляньмо інший подібний приклад:

- А. Леся Українка — велика поетеса.
  - Б. Ліна Костенко — велика поетеса.
- А + Б = Леся Українка — це Ліна Костенко.

Структура аргументу — припущення та висновок

Щоб зрозуміти процес аргументації, потрібно збагнути його формулу і вміти розкласти аргумент на його стрижні.

- (1) передумова + (2) передумова = (3) висновок

Приклад

Передумова (1): Купуючи товари, сертифіковані за системою «Справедлива торгівля», ви сприяєте освіті дітей фермерів.

Передумова (2): Освіта підвищує шанси на краще життя в майбутньому.

Висновок (3): Ми збільшуємо шанси дітей фермерів на краще життя в майбутньому, купуючи сертифіковані товари.

Приховані передумова і висновок

Утім часто трапляється, що в аргументації одна з передумов або навіть і сам висновок залишаються прихованими десь поміж рядками, тому виявити їх значно важче.

Приклад прихованого висновку

Аргумент «Не розумію, навіщо ти палиш. Паління шкідливе для здоров'я», розкладений за формулою, виглядає так:

(1) Паління шкідливе для здоров'я.

(2) Ти палиш.

(3) Паління шкідливе для тебе.

Висновок «Паління шкідливе для тебе» прихований в цьому аргументі, але він вгадується між рядками.

Приклад прихованої передумови

Аргумент «Звісно, він знає теорему Піфагора, бо він учитель математики», розкладений за формулою, виглядає так:

(1) Усі викладачі математики знають теорему Піфагора (прихована передумова).

(2) Він учитель математики.

(3) Він знає теорему Піфагора.

Завжди має бути логіка

Хороший аргумент не має містити маніпуляцій, двозначностей або помилок. Навпаки, він має бути зрозумілий і чіткий, без приховування будь-якого факту. Хороший аргумент має бути логічний. Навіть якщо обидві передумови істинні, однаково без логіки не можна дійти правильного висновку.

Приклад

(1) Всі люди — ссавці.

(2) Петро — людина.

(3) Петро — ссавець.

Цей аргумент слухний

(1) Усі тигри — ссавці.

(2) Петро (людина) — ссавець.

(3) Петро (людина) — тигр.

Цей аргумент хибний

Попри те, що обидві передумови правильні, висновок хибний. Чим відрізняється перший приклад? Логікою. Те, що всі тигри — ссавці і Петро — ссавець, не означає, що він тигр. Без логіки навіть правильна формула не допоможе.

Як перевірити, чи наші аргументи добре обґрунтовані?

Дальші запитання можуть допомогти нам як підказки:

- Може, причини, використані нами для висновків, вибрані недоречно?
- Чи є в аргументі які-небудь приховані передумови?
- Чи хоч одне з ключових слів в нашому аргументі нечітке, неоднозначне, схиляє до певного упередження?
- Чи є в нашому аргументі маніпуляції або хиби?
- Чи є в ньому щось пропущене або приховане?
- Чи містить він щось неправдиве, некоректне, не послідовне/суперечливе?

Якщо хоча б на одне запитання є відповідь «так», постарайтеся ще раз обміркувати свій аргумент.

Коли набирається багато поганих аргументів, вони продукують різного роду маніпуляції, як-от:

- маніпулювання мовою (шляхом використання нечітких формулювань та евфемізмів);
- маніпулювання емоціями (фобіями, стресами, стереотипами);
- маніпулювання відволіканням уваги (повторення одного й того ж висновку іншими словами тощо).

ВПРАВА 1

Хвіст виляє собакою.

«Це моя війна, а не війна ЦРУ».

*фрагмент відео з Практична медіа грамотність для електронно варіанту. (примітка для макету) та скріншот для друкованого

Фрагмент із фільму «Хвіст виляє собакою» з Робертом де Ніро і Дастіном Гоффманом у головних ролях.

[фрагмент, починаючи з 0:35:17] http://moviestape.com/katalog_filmiv/drama/6902-hvst-vilyaye-sobakoyu.html.

«Напередодні виборів, щоб відволікти увагу від секс-скандалу за участю президента, політтехнолог і голлівудський продюсер об'єднують свої зусилля, щоб інсценувати війну. У президента, який за кілька днів до виборів потрапив у скандальну історію, здається, небагато шансів, щоб бути переобраним. Один із його радників звертається до голлівудського топ-продюсера, щоб той сконструював війну в Албанії, яку б президент героїчно завершив, та все має відбуватися лише в мас-медіа».

? Запитання для самоперевірки вчителя:

Ви бачили цей фільм? Чи відомі вам нинішні події, які можна сприйняти подібним чином?

Джерела

Гуменюк Л., Потапова В. Практична медіаграмотність для бібліотекарів. К.: ЦВП, АУП, 2015. — Режим доступу: <http://aup.com.ua/books/mbm/>.

Пропоновані приклади з порталу monda.eu — провідного ресурсу проекту глобального електронного навчання допомагає людям вчитися і об'єднує наш спільний світ у зручний для користувача спосіб за допомогою інноваційних та інтерактивних інструментів. — Режим доступу: <http://monda.eu/en/modules/thinking>.

РОЗДІЛ 3
НОВИННА ГРАМОТНІСТЬ

Можливості використання:

курс «Людина і світ», 11 клас.

Тема 3. «Засоби масової інформації»,

«Історія України», 11 клас

Тема 6. «Україна в умовах незалежності».

Мета заняття: надати учням інструментарій, який дозволить їм бути розумними, активними споживачами новин та інформації через:

- оцінення надійності джерел інформації у різних видах медіа;
- вміння розрізняти факт і судження;
- навички з оцінювання медіатексту в історичному вимірі;
- розуміння, яку роль новина може відіграти у формуванні суспільної думки;
- глибше усвідомлення конфліктів, співробітництва і взаємозалежності між окремими особами, групами та інституціями.

Ключові слова і поняття: новина, новинна грамотність, факт і інтерпретація.

Забезпечення заняття: підготовлені уривки з медіатекстів, ілюстрації, комп'ютери, під'єднані до інтернету.

Методичні способи і техніки: міні-лекція, проблемний метод, робота з історичними документами, «бортовий журнал», робота в парах, робота в групах, дискусія, міні-есеї.

🗨 Слово вчителя

У сучасному світі вам трапляються сотні медіаповідомлень кожного дня. Їх вам доносять медіа: інтернет, реклама, книжки, рекламні щити тощо, тобто канали та інструменти, які передають інформацію на масові аудиторії.

? Запитання для самоперевірки вчителя:

- Як ви думаєте, для чого мас-медіа звертаються до вас?
Учитель ставить трейлер актуального нового фільму чи демонструє рекламне оголошення місцевого кафе/піцерії тощо.
- Що саме необхідно від вас людям, які створили ці повідомлення?
Учні спільно з учителем доходять висновку, що автори цих повідомлень хочуть від них якихось дій у відповідь, скажімо купівлі квитків на нову кінострічку чи відвідання рекламованого закладу

ВПРАВА 1

П'ять принципів медіа

Вчитель об'єднує учнів у групи і кожна з них отримує медіаповідомлення для аналізу:

відеокліп телевізійної реклами (Містер Пронер: <https://www.youtube.com/watch?v=OgGj4i9gQTw>);

відеокліп трейлеру до фільму («Поводир» (<https://www.youtube.com/watch?v=dwYGBqhWGbU>);

фотографію з новин/аналітики журналу або газети (http://gazeta.zn.ua/internal/zemlya-obedovannaya-_.html);

рекламного оголошення з інтернет-сайту ;

(<http://rozetka.com.ua/tablets/c130309/filter/preset=130/>)

інформаційного оголошення про музейну подію (<http://honchar.org.ua/events/kontsert-vechernytsi-z-hurtamy-old-grey-goose-international-hulyajhorod-nadobryden/>

1. Попросіть учнів переглянути різні типи носіїв, з якими люди стикаються щодня.
2. Поясніть учням: щоб бути критичними споживачами медіаповідомлень, вони повинні розуміти як і чому повідомляється. Це підготує їх до усвідомленого вибору, коли вони зіткнуться з медіаповідомленнями.
3. Виведіть/Покажіть п'ять принципів медіа через проектор. Роздайте учням копії.
4. Коротко обговоріть кожен принцип з класом. Попросіть учнів поділитися тим, як вони інтерпретують кожен принцип. Повідомлення — конструкції. Хтось думає довго і наполегливо про будь-які вироблені друковані або електронні повідомлення: як воно виглядає, говорить про те, що воно зробить.

П'ять принципів медіа

Повідомлення представляють соціальні реалії. Кожен представляє картину світу, що може відповідати або не відповідати світові, в якому живуть учні. Повідомлення мають економічні, соціальні, політичні, історичні та естетичні цілі. Є основна ціль повідомлення: щоб продати товар, переконати когось, інформувати або розважати. Багато з них мають більш ніж одну мету. Різні люди по-різному реагують. Як кожна людина реагує на оголошення, залежить від ставлення цієї людини, життєвого досвіду, потреб, знань тощо. Повідомлення мають унікальні форми, мову, символи та інші особливості, які задає тип повідомлення. Наприклад, історична брошура відрізняється від телевізійної реклами зубної пасти. Зауважте з учнями: коли вони розуміють, ці принципи, то можуть аналізувати і оцінювати повідомлення, що скеровуються на них. Вони також можуть створювати ефективні повідомлення. Покажіть першу частину відеокліп телевізійної реклами Миргородської води (<https://www.youtube.com/watch?v=drFZ5iP9NIE>). Попросіть їх закінчити його.

- Попросіть учнів працювати в невеликих групах, декодувати зразки медіа, які вони отримали, і поділитись своїм аналізом з класом.

Наприклад, вони можуть сказати, що оголошення містить зображення, ціну та слоган. Вони можуть сказати, що у трейлері є сцени з фільму, імена акторів і назва.

Слово вчителя

Події Революції гідності в 2014 році міцно прикували мільйони людей до стрічок новин, змусили їх цілодобово відстежувати інформацію практично в режимі реального часу. Багато-хто з наших громадян, можливо, вперше в своєму житті став таким залежним від новин.

Як ніколи гостро, в українському суспільстві постало питання журналістських стандартів, відповідальних медіа і водночас компетентного, грамотного осмислення всього того, про що ми дізнаємося з різноманітних мас-медіа. Адже часто-густо їхня мета не інформувати, а, навпаки, дезінформувати, запустити неправдиву, так звану фейкову інформацію, як, приміром, у горезвісному репортажі на російському «Першому» каналі про «розп'ятого» Нацгвардією України хлопчика у Слов'янську.

«Вивчення впливу новинних медіа (і медійних меседжів у цілому) на історичні події, уряд і політику, на міжнародні події і нашу культуру, на наше розуміння всіх цих речей — таке центральне для суспільних наук, що навіть важко уявити їх викладання без медіаграмотності», — до такого висновку дійшли керівники Національної асоціації освіти з медіаграмотності США (NAMLE), підсумовуючи двадцятилітній шлях американської медіаосвіти.

 Новина — оперативне інформаційне повідомлення, яке містить суспільно важливу та актуальну інформацію, що стосується певної сфери життя суспільства чи окремих його груп. У журналістиці — це окремий інформаційний жанр, що характеризується стислим викладом ключової інформації щодо певної події, яка сталася нещодавно.

Основні характеристики новини — оперативність, актуальність, суспільна значущість або інтерес, об'єктивність, достовірність, специфічність побудови інформаційного повідомлення.

? Запитання для самоперевірки вчителя:

- Як ви розумієте ці характеристики?

Новини повинні бути сформульовані стисло, чітко та без коментарів і відповідати на п'ять основних питань — хто? що? коли? де? як?

ВПРАВА 2

П'ять основных питань новин

Учасники розбиваються на чотири групи. Учасникам роздають медіатексти. **Завдання.** З'ясувати протягом 5 хвилин, чи відповідають ці повідомлення на 5 основних новинних питань і чи становлять вони новину? На які питання відповідають повідомлення?

По закінченні обговорення кожна група протягом 2 хвилин повідомляє про те, на які питання відповідає кожне повідомлення і яке/які повідомлення не новина.

Французькі студенти купили дві "швидкі" для постраждалих в АТО

Вівторок, 02 червня 2015, 17:27

Версія для друку Коментарі 0

Французькі студенти збрали кошти для купівлі двох карет "швидкої допомоги". Їх передали в Дніпропетровське клінічне об'єднання швидкої медичної допомоги та Волноваському центральному районному лікарню (Донецька область).

Про це сказав журналістам у вівторок в Києві після передачі швидких представникам лікарень посол Франції в Україні Ален Ремі, передає [Інтерфакс-Україна](#).

"Це ініціатива чотирьох студентів з Парижа, які вирішили допомогати пораненим і постраждалим в зоні проведення АТО. Вони вирішили збирати добровільні пожертви для покупки цих автомобілів. Кілька тижнів тому була перша машина швидкої допомоги, яка вже вирушила на місце", - сказав він.

Посол заявив, що ці автомобілі без проблем були перевезені через кордон і пройшли всі необхідні процедури.

Ця ініціатива була реалізована за сприяння Міжнародної асоціації підтримки України та Асоціації медичної та благодійної допомоги "Франція - Україна".

Олексій Гончаренко

Народний депутат України

Черноморское братство

02 червня 2015, 14:06

Версія для друку Коментарі 32

Поширити

Мне, как политику одесского происхождения, все больше импонирует позиция Саакашвили, расценивающего Одессу в качестве главного геополитического субъекта Черноморского региона.

[Абсолютно верно высказана новым губернатором мысль о единстве судеб Одесщины и Грузии в контексте противостояния путинскому режиму.](#)

Верна мысль о сакральном значении Одессы для террористического проекта "русская весна". Поэтому только оперативные и эффективные реформы способны зацементировать проукраинские настроения, раз и навсегда лишив российскую пропаганду шанса на успех среди одесситов. От себя добавлю, что реформированная Одесса неминуемо станет главным идеологическим фактором и весомым аргументом в деле освобождения временно оккупированных Крыма и побережья Азова.

Всех скептиков, кричащих про "засилье пришлых" и неспособности иностранца "понять Одессу", хочу отправить к истории города и его отцов-основателей. Что же касается лично Михаила Саакашвили, хочу отметить, что людей с подобным опытом в мире насчитываются единицы. Вот уже на протяжении 8 лет Саакашвили ведет войну с Кремлем, отстаивая независимость своей родины. Он смог устоять перед Кремлем, сумев одновременно провести экономические реформы и подавить, казалось бы неоспоримую организованную преступность в Грузии. Новой Одессе сдвиги в этих трех направлениях нужны как воздух. Как когда-то для Грузии, для сегодняшней Одессы эти три вопроса – вопросы жизни и смерти. Жизни Одессы и смерти Кремля!

Лиза Богущая

Общественный деятель

Все статьи автора

Жизнь Крыма становится смертью России

02 июня 2015, 18:13

2.851

48 2 4 3

ЗАМЕТИЛИ ОШИБКУ?

Друзья. Мои читатели, крымчане.

Вы знаете, о чем я невероятно жалею?

Готово! Отмена

Почему вам не понравилась эта реклама?

- Непримлемое содержание
- Появляется слишком часто
- Мне это неинтересно

О том, что вы боитесь всего на свете. Вы боитесь того, что я публикую ваши письма, хотя я ненавижу в них все: возраст, пол, профессию, город... Но вы все равно пишете, чтобы я удалила пост с вашими письмом. Я, конечно, удаляю. Но тогда я хочу вас спросить: зачем вы мне пишете о том, что в Крыму все плохо? Затем, чтобы я об этом узнала? Я и так знаю. Мне очень важно, чтобы об этом узнал кто-то еще. Ведь найти того, кто конкретно автор-практически невозможно. Мне пишут многие и из разных сфер деятельности: врачи, учителя, военные, служащие, молодые и старые... Наиболее интересные, на мой взгляд письма я публикую с изменениями личности автора. Я понимаю, что безопасность превыше всего. Мне жалько всех, кто живет в этой общекрымской тюрьме и не может выразить своего негодования. Но то, что вы пишете- невероятно важно для деокупации Крыма. Мы формируем представление о том, как скоро Крым вернется. Ведь ваши письма- это документы. По ним можно будет писать историю последней оккупации Крыма. Вы держитесь за свою работу? Я вас понимаю. Я вас жалею. Очень. Я буду бороться за каждого из вас, когда наступит час икс. Когда надо будет ответить перед законом тем, кто пособничал оккупантам. Я буду адвокатом каждого, кто вынужденно принял гражданство. Вы- герои хотя бы потому, что там живете. Но вы либо не пишете мне писем, либо доверяетесь. Я ни в коем случае не мечтаю вас подставить. Мне важны все ваши сведения.

Сегодня я удалила один такой пост. У меня есть еще несколько писем, о которых хотелось написать. Но теперь не знаю- делать это, или нет. Давайте уговоримся так: если вы не против, сразу же пишете, что не хотите, чтобы я публиковала ваш месседж.

А для остальных моих читателей хочу оставить следующий послыл. такого страха перед силовыми структурами в Крыму не было даже во времена сталинского режима. И еще: для тех, кому на Руси жить хорошо: вы просто еще не знаете, что уже давно ОЧЕНЬ ПЛОХО!

И вы не представляете, что жизнь Крыма становится смертью России.

Радіо Свобода

@radiosvoboda

Читати

Зепп Блаттер іде з посади президента

#ФІФА

#FIFA

Показать перевод

← ↻ ☆ ⋮

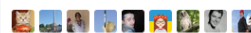

РЕТВИТОВ

29

ИЗБРАННОЕ

3

9:51 - 2 июня 2015 г.

Міні-лекція Інформація в новинах

Очевидно, інформація в новині має відповідати певним критеріям, зокрема, таким як:

оперативність — новина має бути цікава людям саме зараз і стосуватися того, що стало щойно відомим;

точність — переконатися, що інформація абсолютно точна, і що незалежні джерела можуть підтвердити будь-яку сумнівну деталь;

актуальність, безпосередня близькість до аудиторії — щось, що впливає на аудиторію, на її життя, важливе для неї;

цікавість для людей — людей цікавлять інші люди! Важливо, щоб у повідомленні містився емоційний елемент, щоб він був персоналізований, «людяніший», добре, коли повідомлення подається через людську історію;

конфронтація, драматизм — людям подобаються новини, де є дві різні сили або протилежні погляди;

унікальність, незвичність — часто це новина з елементами сенсаційності, з тим, що робить її неординарною. Природно, що нудна подія — навіть присвячена гарячій темі — не викличе цікавості;

знаменитість, упізнаваність героїв новини — публічні особи часто стають героями новин, що відоміший персонаж, то пильніше стежать за ним журналісти.

- Тексти новин пишуть журналісти (з розвитком соціальних мереж їх усе частіше продукують блогери — люди, що ведуть у соцмережах своєрідний щоденник з особистим баченням подій), які вибирають погляд і способи його донесення. Новини будуються за такими принципами: Мас-медіа вибирають з безлічі подій ті, які вони вважають доречними. Ті, що, ймовірно, становлять менший інтерес для аудиторії, ігноруються. Так медіа визначають, що одні події важливіші, ніж інші, і формують порядок новин. Люди сприймають послідовність пріоритетів, встановлену медіа, як свою власну.

Міні-лекція Новини і «порядок денний»

Функція новин — інформувати. Але вони ще визначають "порядок денний". Адже те, як новинні медіа висвітлюють ті чи ті події, не впливає на нашу думку про них, а змушує задумуватися саме над ними. Це і називається встановленням «порядку денного». Традиційний журналістський критерій: «Яка з подій матиме найзначніший вплив на найбільшу кількість людей?» нерідко протиставляється іншим критеріям: «Під яку подію ми маємо найкращі відеокадри?» або «Чи стане ця подія достатньо драматичною (або достатньо непристойною чи лячною), щоб сприяти

найкращим продажам?». З цієї логіки, до речі, походить так зване правило кількох «с», яким послуговуються журналісти масових видань на своїй редакційній кухні, подаючи новини через:

- сенсації,
- сміх,
- сльози,
- сум,
- секс,
- скандал,
- смерть тощо.

 Вчитель пропонує учням зіграти в тему 1 гри «Медіазнайко»: «Який з цих заголовків може стати новиною в Україні» (<http://www.aup.com.ua/Game/index.html>)

Звертаючись до медіа, ми шукаємо там **новини**. Медіа також пропонують нам **погляди та оцінки подій**, про які йдеться в новинах. Професійна журналістика відділяє новини від суджень. Це один з головних принципів якісних медіа. Факти треба повідомляти незалежно від того, кому вони вигідні або чиєму іміджові можуть зашкодити. Факт має самоцінне значення, і приховувати його, якщо він має суспільну вагу, неприпустимо.

Базові настанови новинної грамотності

З'ясовувати, з чим маємо справу — з фактом чи судженням.

 Факт (від лат. *factum* — зроблене) означає, як відомо, дійсність, подію, те, що реально відбулося. Саме на фактах ґрунтується віра в правдивість історії, вільну від суб'єктивних оцінок новину — в сенсі вислову, що з'явився наприкінці XIX століття і вживається як догма: «факти — священні, коментарі — вільні».

Журналіст має в своєму матеріалі об'єднати правду і реальність шляхом відображення фактів. Фактами можуть бути числа, дати, імена, події — все, що можна помацати, виміряти, перерахувати, підтвердити. Факти надають різні джерела — науково-дослідні та соціологічні інститути, органи влади, установи статистики,

архіви, пошукові інтернет-системи тощо. Джерелом інформації можуть стати звичайні люди, наприклад свідки події, тощо. Головне, що відрізняє факт від оцінки, — об'єктивність. Оцінка завжди відбиває чийсь суб'єктивну позицію, емоційне ставлення, заклик до якихось дій. Факт не дає оцінок, ні до чого не закликає. Мінімальну перевірку факту проводить журналіст за запитаннями: «Хто? Що? Коли? Де?». Лише після забезпечення цього фактологічного рівня достовірності інформації, журналіст зважується на перехід до другого рівня: «Як?» і «Чому?» — рівня тлумачення, досягаючи максимально можливої несуперечливості.

Думка (судження) виникла внаслідок роздумів, це продукт мислення, ставлення до чогось. Це оцінна інформація, яку дуже важко, навіть неможливо, перевірити. Думка в тексті часто з'являється у вигляді коментаря, інтерпретації.

На відміну від факту, **думку** можемо розглядати по-різному, наприклад, як важливу/неважливу. Наявність поряд із фактом думки часто впливає на наше його сприйняття. Думка «забарвлює» факт, програмує нас на його сприйняття так, як потрібно авторові медіатексту.

Що відрізнити **судження від факту**, варто пам'ятати, що:

- думка завжди суб'єктивна, а факт існує незалежно від нашого бажання або ставлення до нього;
- факт завжди реальний. Думка для того, щоб стати істиною, має спиратися на факти;
- думка завжди має авторство. (Автор, висловлюючи свою думку, має ідентифікувати себе, а передаючи чужу думку, вказує на її авторство);
- правильно буде супроводжувати свої судження словами: «думаю, що...»; «здається...»; «стверджую, що...»; «упевнений, що...»; «вважаю, що...» тощо;
- думка може «ховатися» за фразами на кшталт: «це означає...»; «про що свідчить...» або взагалі ніяк «не виявляти себе», зливаючись з фактом.

ВПРАВА 4

Факт чи думка

Учасники розбиваються на чотири групи. Учасникам роздаються медіа тексти.

✍ Завдання. З'ясувати, ці повідомлення — факт чи судження? Чому ви так вважаєте?

Після заслуховування відповідей можна продовжити дискусію. Під час проведення дискусії слід звернути увагу на аргументи сторін.

? Запитання. Як ви вважаєте, чому ці повідомлення були розміщені в рубриці «Новини»?

1 лютого 2015 07:29

Алексей Пушков: складывается впечатление, что Украине не нужен Донбасс

f 10 B + 1 2 6

Складывается впечатление, что [Украине не нужен Донбасс вопреки заявлениям президента страны Петра Порошенко](#). Такое мнение высказал председатель комитета Госдумы по международным делам Алексей Пушков в интервью газете "Известия", которое цитирует "Россия 24".

Депутат напомнил, что по минским соглашениям киевские власти должны были уже начать прямые переговоры с руководством провозглашенных Луганской и Донецкой народных республик о характере выборов, но серьезного политического диалога до сих пор нет. Кроме того, на Украине сегодня [есть множество политиков, которые прямо заинтересованы в продолжении войны](#).

Патриарх Кирилл заявил, что идеологией Украины становится безбожность

Воскресенье, 24 мая 2015, 17:14

Версия для печати 32 Комментарии

Патриарх Московский Кирилл заявил, что безбожность становится государственной идеологией Украины.

Об этом Кирилл заявил во время воскресного богослужения в храме Христа Спасителя в Москве, [пишет](#) ТАСС.

"Каждый человек может верить или не верить - это его личный выбор. Но когда безбожность становится государственной идеологией и когда в результате гибнут люди, разрушаются храмы - это уже больше, чем идеология", - заявил патриарх.

По его словам, православная церковь каждый день молится, "чтобы воинственное безбожие отступило и больше не проявляло себя через государственную власть".

Также Кирилл заверил, что не делает разделения между верующими в России и Украине.

ОБСЄ: За рік з України до Росії виїхала 21 машина з "вантажом 200"

Четвер, 06 серпня 2015, 16:49

Версія для друку 5 Коментарі

Share 9

В ОБСЄ за рік зафіксували через російсько-український кордон 21 машину з написом "вантаж 200". Але спостерігачі не можуть точно сказати, що в них знаходилося.

Про це заявив глава місії ОБСЄ в Ростовській області Поль Пікар, передають [РІА Новості](#).

Переміщення 21 машини з написом "вантаж 200" було помічено через російсько-український кордон в районі пропускних пунктів "Гуково" і "Донецьк".

"Машини з написом "вантаж 200" проїжджають через кордон, або просто цифри "200". Всього за рік проїхала 21 така "труна", - сказав Пікар на прес-конференції.

За його словами, спостерігачі не можуть точно сказати, що знаходилося в тих машинах, тому що вони закриті, але таке переміщення було зафіксовано "з обох боків кордону".

Нагадаємо, у доповіді "Путін. Війна", підготовленій Борисом Немцовим і опублікованій вже після його смерті, сказано, що тільки за дві хвили масової загибелі російських солдатів на Донбасі - під Іловайськом та Дебальцевим - [в Росію повернулося не менше 220 трун](#).

Коментар вчителя.

Отже, одна з важливих заповідей висвітлення подій — відокремлення новини від власної думки. Чи можна взагалі досягти об'єктивності? Питання швидше риторичне. Тому медійні практики запропонували: замість об'єктивності — інші засади, такі як збалансованість або зваженість, тобто принцип, згідно з яким завжди треба вислуховувати обидві сторони.

Відрізнити думку від фактів можна за словами-маркерами, що допомагають розпізнати оцінну інформацію, наприклад «хунта», «бандерівці», «українські фашисти», «американські найманці», «тітушки», «сепари», «ватники», «терористи» тощо. Слова-маркери можуть бути не тільки іменниками, а й прикметниками, дієсловами або словосполученнями. Є різні способи подавати повідомлення з використанням маркерів.

Перший спосіб — це використання під час опису подій та процесів таких різних засобів, що тонко й непомітно сформулюють в аудиторії конкретне ставлення до описуваної ситуації або до учасників події.

Другий спосіб — використання прямих авторських оцінок, які однозначно вказують аудиторії на єдине можливе, на думку автора, ставлення до описуваних подій чи ситуацій.

Використання різних схем-пояснень, покликаних запропонувати аудиторії певну логіку розуміння явища чи події, — третій спосіб.

ВПРАВА 5

Слова-маркери

Учасники розбиваються на чотири групи. Учасникам роздаються медіатексти з російського агентства «Весті» та «Української правди». Варто звернути увагу учнів на дату написання матеріалів.

 Завдання. Визначити слова-маркери у медіатексті.

Завдання виконується у групах. 2 групи аналізують повідомлення агентства «Весті», а інші 2 групи — повідомлення «Української правди».

Варто запропонувати групам знайти по 10 слів-маркерів. Група, що виступає другою, додає список. Обидва списки (кожної групи) варто записати і порівняти.

«Весті», 21 февраля, 2015, 21:24, Дмитрий Петров
Джерело: <http://www.vesti.ru/doc.html?id=2372176>

«Антимайдан»: Украиной правит похоронная команда

В годовщину подписания и срыва печально известного соглашения «Янукович - оппозиция» в Киеве, теперь и до Москвы дошла всероссийская волна акций «Антимайдан».

У всех - открытые лица. Никто не скрывается за черными повязками, в отличие от тех активистов Евромайдана, которые год назад в Киеве свергли законную власть. Российский «Антимайдан» уверен в себе, потому что он делает правое дело.

«То, что произошло на Украине, случилось не по вине людей, а по вине так называемой пятой колонны, колонны политиков, которая вмешалась в это. Люди этого не хотели», - уверен один из пришедших на митинг.

Колонны «Антимайдана» начинают выстраиваться на Страстном бульваре и Петровке еще за три часа до митинга. В основном – молодежь, студенты. Принято считать, что их поколение политикой не интересуется, но когда политика начинает интересоваться ими, они готовы ответить. Они знают и помнят, что украинцы – это их родные братья. И они знают, что надо делать, чтобы Майдан не повторился в России.

«Нужно быть сплоченнее и поддерживать людей, которые там остались. Мы должны сплотиться и помочь, – уверены активисты «Антимайдана». – Они – наши братья. Мы должны быть за украинский народ, за Россию, потому что мы – славяне!»

Старшее поколение с ними солидарно. «Майдан лечится», – считают казаки. «Майдан – это трагедия, а не повод для гордости», – считает боевое российское офицерство.

«Мы в Афганистане служили и поддерживаем президента Путина и политику России, так что мы здесь будем всегда. Мы не хотим слышать страшное слово «война», потому что мы ее прошли. Мы хотим, чтобы наши дети и наши жены, внуки, правнуки не знали этого», – отметил Игорь Воронин, участник Брянской региональной организации «Российский союз ветеранов Афганистана».

Они чувствуют за собой силу, ведь каждая такая региональная ветеранская организация – это сотни и тысячи офицеров советской и российской армии.

Казалось бы, от этого должны быть дальше всего мусульмане. Но не российские. Они хорошо знают, что пришлось пережить донецкой татарской диаспоре, чья соборная мечеть во время боев за донецкий аэропорт оказалась на линии огня.

Демонстранты начинают движение. Целое море людей. Над улицами Москвы реют знамена. Здесь все российские регионы. Есть даже иностранные делегации, конечно, неофициальные. Вот в толпе мелькают киевский желто-голубой транспарант и ливанский государственный флаг.

Колонна демонстрантов со стороны Большого театра входит на площадь Революции. Когда организаторы «Антимайдана» подавали в мэрию заявку на это шествие, предполагалось, что в нем примут участие около десяти тысяч человек, но здесь намного больше народу. Так что площадь Революции вряд ли сможет вместить всех участников.

Чуть позже полиция даст официальную сводку: на улицы столицы вышли 35 тысяч человек. Шествие возглавляют основатели «Антимайдана» – один из руководителей «Боевого братства», Дмитрий Саблин, главный «ночной волк» Хирург, писатель Николай Стариков. «Мы не майдауны», «Америка, забирай Майдан себе!» – лозунги этого дня. Но самый главный лозунг, который объединил

всех, - «Не забудем! Не простим!» В память погибших на востоке Украины в ходе гражданской войны объявляется минута молчания.

«Год назад в Киеве был произведен государственный переворот. От его последствий на Украине уже погибли 50 тысяч человек. Вдумайтесь! 50 тысяч! Дети, женщины, старики, совсем молодые ребята. В Киеве год назад к власти пришла похоронная команда», - сказал Николай Стариков.

К россиянам обращаются родственники тех, кто сгорел в одесском Доме профсоюзов и кто уже не сможет ответить ударом на удар. Затем на сцену поднимаются крымчане. Они благодарят судьбу за то, что их дом беда обошла.

«В России Майдана не будет!», - скандируют демонстранты. И в этом - свой символизм, ведь чтобы объединиться против «цветных» революций, они пришли на площадь Революции, отдавая дань уважения своей истории и вместе с тем не желая России больше таких потрясений.

Українська правда, Михайло Косів/Середа, 27 травня 2015

Джерело: <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/05/27/7069249/>

Ця війна має конкретне джерело

Про загарбницьку війну Росії проти України говорять щоденно, багато, переважно поверхово. Найвищі державні достойники США, Німеччини, Франції зустрічаються з ініціатором воєнних дій, президентом і верховним головнокомандувачем Росії Путіним, вимагаючи безумовного, якнайшвидшого, повного виконання «мінських домовленостей».

І жодних результатів. Навпаки, всі ці зусилля з кожним днем стають все безнадійнішими, а серйозних західних лідерів виставляють у світлі примітивних наївняків.

Панове! Ви ж знаєте, що 24 грудня 2014 року Владімір Путін написав своє владно-повелітельне «утверждаю» і поставив власноручний підпис під документом: «Военная доктрина Российской Федерации». Її дія, між іншим, розрахована до 2020 року включно.

Прикро і дивно було читати, хоча, зрештою, - чому дивуватися (?) розумування як українських, так і європейських, зокрема, німецьких, військових аналітиків про те, що у тексті доктрини, мовляв, не згадується поіменно ані Україна, ані жодна з країн ЄС, ані навіть США, натомість реальним противником воєнних протистоянь Росії однозначно визначено НАТО.

Положення про НАТО-ворога проходить крізь увесь текст документа. На цьому військові спеці і роблять свої висновки.

Не маю підстав сумніватися у їхніх професійних знаннях щодо питань воєнних стратегій, тактик, технологій, але такої науки як «текстологія» вони явно не вчили.

Розділ 12 московської воєнної доктрини присвячений визначенню: «Основні зовнішні воєнні загрози».

Так от, однією з основних зовнішніх воєнних загроз для РФ після 2014 року є: «Установление в государствах, сопредельных с Российской Федерацией, режимов, в том числе и в результате свержения легитимных органов государственной власти, политика которых угрожает интересам Российской Федерации».

Звісно, не обов'язково мати спеціальні знання із воєнної справи, щоби збагнути, про кого саме із «сопредельных государств» йдеться. Гадаю, тут усім усе ясно. До того ж, побоювання москалів перед загрозою, що йде від «сопредельников», розлите по всіх розділах документа.

Але ж бо це не публіцистика, не риторика тележурналістики, не твердження різноманітних політичних заяв. Це мова чи не найсерйознішого державного документа, у якому слово викликає конкретну дію!

Що впливає із констатації реальної загрози для РФ? У сусідній державі - «сопредельном государстве», - кажуть тепер уже їхні політики. До влади прийшла «воєнна хунта», вони ж - фашисти, бандерівці, захопила владу незаконно - внаслідок «свержения легитимных органов государственной власти». І тепер це «сопредельное государство» і його влада «угрожает интересам Российской Федерации».

Само собою: «У нас фашизм не пройдет»! Росія не може очікувати, як будуть реалізовуватися «загрози» із «сопредельного государства». Вона змушена діяти на випередження, така можливість передбачена воєнною доктриною, і захоплювати сусідню територію, яка і так була нашою - «Крым наш», «Новороссия» - это ведь просто Россия».

На захопленій території Донбасу організувати «совсем независимые государства», ну, і що ж, що вони абсолютно неспроможні - ні в промислово-фінансово-економічному, ні в політично-дипломатичному, ні в гуманітарному, ні навіть у військовому аспектах?

Росія дасть своє військо, начинить територію воєнною технікою (700 танків для ДНР - це не дрібниця!), організує вишкіл убивць-професіоналів, висилатиме безконечні «гумконвої» і так далі і тому подібне. Процес пішов...

А західні лідери бідкаються:

- Що це ви робите? Навіщо вам війна? Чому не хочете дотримуватися мінських домовленостей, які самі ж підписали? Це ж для вас неабиякі втрати - і від війни, і від наших санкцій, які можуть бути ще більшими.

А з Москви відповідають:

- Про що говорити? «Сопредельное государство» проводить політику, «которая угрожает интересам Российской Федерации». Ось ми визначили компетентну комісію, коли ви будете підписувати Акт про економічну угоду ЄС з Україною - адже така угода «угрожает экономическим интересам Российской Федерации».

Ніяк не можуть зрозуміти державники з того їхнього «загниваючого» Заходу реального стану речей.

Війна Росії проти всіх неросіян - «ты шо, не русский?» - триватиме довго. Принаймні доти, доки існуватиме російська імперія. Можна уточнити: доки російське суспільство в цілому не позбудеться своїх претензій на «месіанську» роль у світі.

? Запитання для самоперевірки вчителя:

Які б маркери ви віднесли до таких груп:

1. Формування конкретного ставлення до ситуації.
2. Використання прямих авторських оцінок.
3. Пояснення логіки розуміння явища чи події.

Оцініть, як погляд або мета формує зміст і стиль тексту.

Учні називають маркери до груп по черзі.

ВПРАВА 6

Факти, судження

Учасникам роздають медіатексти.

 Завдання.

1. Прочитайте тексти.
2. Підкресліть прямою лінією інформацію, що являє собою факт.
3. Підкресліть хвилястою лінією інформацію, що являє собою судження автора.

Українська правда. Субота, 08 серпня 2015, 01:38
Джерело: <http://www.pravda.com.ua/ews/2015/08/8/7077150/>

87% росіян проти знищення санкційних продуктів

Соціологічний центр ЦІМЕС провів дослідження, в якому запитав у росіян, як вони ставляться до факту знищення санкційних продуктів.

Про це повідомляє Ехо Москви.

Своєю думкою з цього приводу поділилися 12131 інтернет-користувач з Росії.

Результати опитування показали, що абсолютна більшість (87%) опитаних жителів РФ не підтримують рішення влади по знищенню продуктів.

46% опитаних росіян сказали, що відносяться до утилізації продуктів скоріше негативно і не розуміють навіщо знищувати продукти, коли в країні стільки незаможних громадян, а також соціальних установ, в яких не забезпечуються норми харчування.

Також нерідко респонденти пропонували відправляти санкційні продукти в самопроголошені «ДНР» і «ЛНР».

41% росіян поставилися до даної міри негативно і сказали, що знищення санкційної продукції не несе для вітчизняного виробництва ніякої користі, а скоріше є актом агресії.

У коментарях респонденти нерідко згадували воєнні роки і говорили, що «палити продукти в країні, в якій пишаються героїзмом блокадного Ленінграда - це сама натуральна наруга над пам'яттю та історією».

Позитивно до знищення санкційних продуктів поставилися лише 9% опитаних росіян. З них 5% визнали, що таке знищення цинічне, але необхідне, оскільки в РФ повинні піднімати своє виробництво, а не завозити європейську продукцію.

Про безумовно позитивне ставлення до утилізації продуктів харчування сказали лише 4% опитаних і це була найменш популярна відповідь. Респонденти обґрунтували свою точку зору тим, що така міра просто необхідна в нинішній політичній ситуації.

Безумовно негативне ставлення до утилізації санкційної продукції харчування частіше висловлювали москвичі і петербуржці, в той час, як жителі провінційних міст говорили про скоріше негативне ставлення.

Відзначається, що петицію проти знищення контрабандних продуктів на порталі підписали вже 303 000 чоловік.

Нагадаємо, що 29 липня президент Росії Володимир Путін підписав указ про знищення санкційних продуктів, з 6 серпня їх почали знищувати.

30 августа 2014, 09:27

Джерело: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3412210-zhyrynovskiy-predlozhyl-razobratsia-s-ukraynoi-a-potom-s-kazakhstanom>

Жириновский предложил разобраться с Украиной, а потом с Казахстаном

Лидер ЛДПР уверен, что в Казахстане «культивируют русофобские настроения».

Лидер российской партии ЛДПР Владимир Жириновский считает, что Россия должна захватить Казахстан, потому что там «культивируют русофобские настроения». Об этом политик сказал в интервью радиостанции Эхо Москвы.

«Во всех новых учебниках в Казахстане – везде антирусские настроения. Хотя Россия Казахстан не завоевывала, а пришла на помощь, ибо казахов вырезали джунгары. И русская армия выгнала джунгаров в Китай – вот там они сидят», – рассказал Жириновский.

«Казахские улусы обратились к русскому царю, умоляли, в ногах валялись: «Спасите нас, казахов, а то всех вырежут джунгары». Русский царь направил армию, освободил Северный Казахстан», – сказал политик.

По его словам, в Казахстане много городов с российскими названиями: Семиречье, Усть-Каменогорск, Артемьевск, Семипалатинск. Но, сказал Жириновский, с претензиями к Казахстану придется повременить. «Пока подождем. Давайте с Украиной разберемся. Казахстан член Таможенного союза», – заявил он.

В свою очередь, накануне Путин заявил, что президент Казахстана Нурсултан Назарбаев «создал государство на территории, на которой государства не было никогда».

Міні-лекція

Базові настанови новинної грамотності (продовження)

Як перевірити джерела інформації?

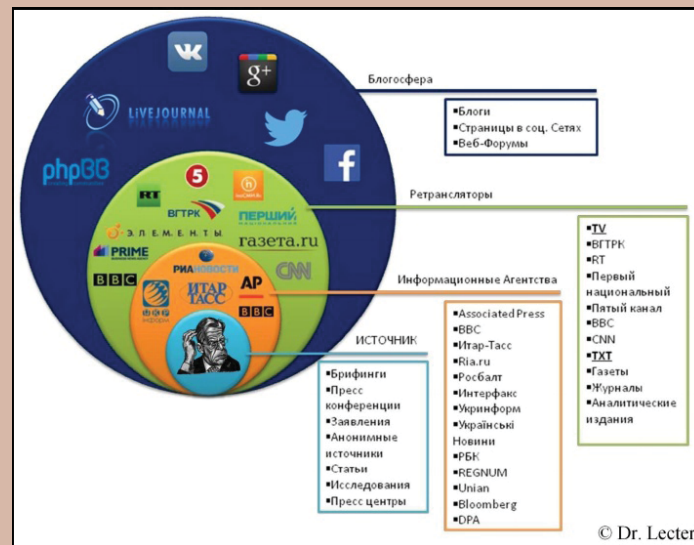
Далеко не всі факти ми можемо перевірити самостійно, тому наше знання багато в чому ґрунтується на довірі до джерел. Джерело вважається тим надійнішим, чим нейтральніше (неупередженіше) його ставлення до теми чи події, про яку йдеться в новині. Також суттєві компетентність джерела в розглядуваній проблемі, його близькість (але незаангажованість) до події, процесу чи явища, висвітлюваних у новині. Якщо джерело представляє специфічні інтереси або причетне до події, тоді його нейтральність обмежується або взагалі ставиться під сумнів.

Намагайтесь віднайти першоджерело, тобто брифінги, прес-конференції, заяви, інтерв'ю, наукові статті та дослідження тощо.

Далі — це інформаційні агентства, не менш важливе джерело для споживача інформації. За шкалою авторитетності, ІА разом з першоджерелами перебувають на першому місці.

Далі йдуть «ретранслятори» — телеканали, журнали, газети, аналітичні видання тощо.

Четверта — «блогосфера», тобто соціальні мережі, форуми, блоги. Вона, мабуть, найзасміченіша, і перебуває, за вищезазначеною шкалою, на останньому місці. Але це не означає, що її потрібно ігнорувати.

Ілюстрація новинного медіапростору

Вже на рівні ІА інформація подається з деяким забарвленням. Це пов'язано з тим, що ІА фінансують держава або приватні особи.

Порівняйте джерела інформації

Важливо перевіряти потрібну інформацію за допомогою кількох джерел, адже неправдива, неповна інформація призводить до хибних висновків і рішень, а помилкові рішення — до катастрофічних наслідків. Що більша кількість джерел, то гарантованіша достовірність інформації. Популярність та авторитетність джерела ще не гарантія достовірності. Будь-який факт повинен бути підтверджений результатами незалежних досліджень. Незалежні дослідники повинні дійти одних і тих же висновків. До випадкових, одиничних відомостей необхідно ставитися з великою обережністю. Що більше однакових відомостей отримано з різних джерел, то достовірнішими ці відомості.

Перевіряйте репутацію джерела інформації

Джерело завжди несе відповідальність перед своєю аудиторією за надані факти, за їх точність, достовірність і повноту відомостей, на яких вони ґрунтуються, збалансованість різних поглядів. Ця відповідальність не лише репутаційна, а й матеріальна. За надання сумнівних даних редакція може втратити читачів, зазнати фінансових збитків і навіть відповідати перед правоохоронними органами. Со-

лідні медіа шанують свою репутацію і ніколи не стануть ризикувати, публікуючи тенденційну чи зумисно перекручену інформацію. Якщо інформація не викликає цілковитої довіри, достатньо перевірити її в кількох інших незалежних джерелах. Також варто почитати історію редакції, дізнатися імена її керівників, ознайомитися з відгуками читачів і думками експертів.

Дізнавайтесь про автора джерела інформації.

Якщо інформація викликає сумніви, потрібно перевірити, хто автор. Якщо автор не зазначений, слід поставитись до тексту максимально скептично. Якщо автор залишає електронну пошту для зв'язку або можливість коментування, рівень довіри до тексту зростає. Варто погуглити його ім'я, щоб побачити, що про нього кажуть інші. Чи опубліковані ці відгуки на сайтах державних чи освітніх установ? Якщо так — можна довіряти їм більше. Також важливо, чи автор посилається на якісь публікації як джерела наведених ним фактів, і чи авторитетні автори цих публікацій? Чи інші сайти посилаються на цю сторінку, якщо так, то хто? Уся ця перевірка забере кілька хвилин клацання мишкою, копіювання і вставляння уривків тексту, відправлення пошукових запитів і аналізу результатів.

ВПРАВА 7

Джерела інформації

Учні розбиваються на дві групи. Кожна отримує інформаційне повідомлення.

Завдання.

- *Перевірити джерела інформації.*
- *Чи точно процитовано/чи джерело взагалі надавало оприлюднену інформацію?*
- *З якою метою інформація подана саме в такому контексті?*

Джерело: ua-reporter.com/novosti/166749

В Києве в канун 70-летия Победы готовится снос памятника Ватутину

Власти собрались решать самую «насущную», самую «актуальную» из задач, стоящих перед находящейся в глубочайшем кризисе страной. Они собрались снести памятник командующему 1-го Украинского фронта, Герою Советского Союза генералу Николаю Ватутину.

Как сообщила 85-летняя дочь генерала Ватутина Елена Николаевна, которая живет сейчас в Праге, ей позвонили из канцелярии СНБО (Совет национальной безопасности и обороны Украины) и сообщили, что в Киеве намерены демонтировать памятник ее отцу.

Представитель СНБО заметил, что постамент находится на могиле Ватутина, и предложил Елене Николаевне самостоятельно забрать останки, в противном случае - пообещал, что сами выкопают и отвезут в крематорий.

В пресс-службе правительства Украины родственникам советского генерала подтвердили, что в канун 70-летия Победы действительно готовится снос памятника.

Впрочем, Победу кое-кто праздновать не собирается.

Над кем Победа - над дивизией СС «Галичина»?

Не дай Бог, 9 мая кто-то из киевлян туда цветы понесет. Такая память для кого-то опасна?

Как известно, войска 1-го Украинского фронта под командованием Ватутина в ноябре 1943 года освободили Киев от фашистов.

Командующий 1-м Украинским фронтом генерал Николай Ватутин 28 февраля 1944 года в сопровождении небольшой группы офицеров и десяти автоматчиков выехал в направлении украинского города Славути. При подъезде к селу Милятин колонна штабных автомашин попала в засаду. Головная машина, принявшая на себя первый удар, была подбита. Из следовавших за ней других автомашин выскочили автоматчики и открыли огонь.

В эти критические минуты следовавшие с Ватутиным офицеры просили командующего фронтом покинуть зону обстрела. Но Ватутин поступил иначе. Отослав одного из офицеров с секретными штабными документами, он вместе с автоматчиками пошел в атаку. В разгар боя Ватутин получил тяжелое ранение. Он был доставлен сначала в Ровно, а оттуда в Киев. Несмотря на все принятые меры, включая ампутацию израненной ноги, спасти жизнь генерала не удалось.

15 апреля 1944 года он скончался.

Насправді: <http://www.kp.ru/daily/26354.5/3236706/>

Дочка Ватутіна просила російську владу перенести його прах з Києва в Москву.

Джерело: <http://lifenews.ru/news/156641>

Националисты Херсона публично поклялись в верности Гитлеру

В годовщину оккупации Львова фашистскими захватчиками активисты зачитали горожанам программный документ ОУН.

В день рождения програмного документа ОУН-УПА (деятельность организации запрещена в России по решению Верховного суда. - Прим. LifeNews) - так называемого «Акта провозглашения Украинского государства», - украинские националисты собрались на праздничный митинг на площади Свободы Херсона. Активисты напомнили о событиях во Львове 1941 года, когда оставленный со-

ветскими войсками город оккупировали части вермахта, а сторонники Степана Бандеры поспешили поклясться в верности Гитлеру и провозгласить «Украинское государство» территорией борцов с советскими войсками.

Националисты зачитали текст документа, принятого самопровозглашенным «заксобранием Западноукраинских земель», и поздравили собравшихся на площади горожан с годовщиной «Украинского государства» ОУН.

«Украинское государство будет тесно взаимодействовать с национал-социалистической Германией, которая под руководством своего вождя Адольфа Гитлера создает новый порядок в Европе и в мире и помогает украинскому народу освободиться из-под московской оккупации. Украинская национальная революционная армия, которая создается на украинской земле, будет бороться дальше совместно с союзной немецкой армией против советской оккупации, создавая новый порядок в мире», – говорится в документе 1941 года, прочитанном современными националистами.

Интересно, что те немногочисленные жители Херсона, которые днем 30 июня оказались в центре города и стали свидетелями акции, активно поддерживали молодежь аплодисментами, а затем присоединились к митингующим, чтобы хором дружно исполнить гимн Украины.

Напомним, это уже не первый инцидент в Херсоне, когда личность Адольфа Гитлера представляется в ореоле «освободителя». Так, в мае прошлого года на мероприятии, приуроченном ко Дню Победы над фашистской Германией, губернатор Херсонской области Юрий Одарченко заявил, что Адольф Гитлер хотел освободить людей от «тирана – Сталина», выступая перед семьями ветеранов. В ответ жители города освистали ставленника новой киевской власти, а когда женщина с ребенком на руках отобрала у него микрофон, Одарченко продолжил свою речь, перейдя к другой части площадки для выступления.

Насправді:

30 червня в Херсоні відзначили 74 річницю проголошення Акту відновлення Української Держави. На невеликому заході в центрі міста молодь зачитала текст Акту і заспівала гімн України.

НАВИЩО ПЕРЕВІРЯТИ ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ?

Щоб:

- думати, аналізувати, оцінювати, ставити запитання стосовно того, що вони дивляться, чують або читають;
- впізнавати пропаганду, цензуру, ангажованість;
- розуміти, як медіавласність і модель її фінансування впливає на контент новин;
- декодувати економічні та політичні меседжі;
- оцінювати автора публікації чи репортажу;
- порівнювати цінності, що насаджують медіа, зі своїми власними цінностями;
- створювати власні незалежні медіа і поводитись як активні, вимогливі та відповідальні громадяни.

Дізнавайтесь про власника/засновника мас-медіа

 Мас-медіа — це канали поширення масової комунікації. Водночас мас-медіа — газети, телеканали, радіостанції — це підприємства, створені, щоб отримувати прибуток.

В Україні існують державні, комунальні та приватні медіа. Державні — це медіа, засновані органами державної влади, і видання яких проводиться за фінансової підтримки з державного бюджету або/та на базі державної власності. Комунальні — створені органом місцевого самоврядування або органом місцевого самоврядування спільно з місцевою державною адміністрацією. Отже, коли ви купуєте «Урядовий кур'єр» чи, приміром, видання місцевої виконавчої влади, то вдруге сплачуєте за один і той же продукт, який уже підтримали як платник податків. Державні та комунальні медіа, як і їх співробітники, мають низку переваг і пільг, яких не мають приватні мас-медіа.

Головне завдання медіа — критичний погляд на владу. Але як може собака на ланцюгу гавкати на господаря, що його справно годує? Ніде в демократичних країнах, де створено вільне конкурентне середовище, медіа не утримують за рахунок бюджетів.

В Україні зареєстровано понад 30 000 друкованих мас-медіа, періодично виходять близько 4000. Джерела прибутку для медіа — передплата та реклама.

Рекламний ринок успішної Німеччини витримує десь 450 повних редакцій. Звідки ж така кількість медіа в нас? За рахунок чого вони існують? Переважно їхні власники — олігархи та бізнесмени, що не сприймають їх як вид бізнесу, а використовують пресу та ТБ як політичний рупор або «страховий поліс» власних інтересів. Додаток в електронному вигляді (презентація «Власники українських медіа»).

🔔 **ВПРАВА 8**

Новини про одну країну

Мета: розглянути модель/приклад тенденційних новин.

🌐 Спільний перегляд новинної телепрограми: <http://tv-news-online.com/vesti-nedeli-s-dmitriem-kiselyovym-25-01-2015-2/>.

Кожна група отримає видрук і свою частину питань з аналізу новин.

Програма «Вести недели» с Дмитрием Киселевым»
за 25 січня 2015 року
(в лаконічному переказі Георгія Албурова)

Сюжет 1. Каратели обстріляли Мариуполь.

Киселев в кадрі. Україна деградує, банкрут, скоро розвалиться. Порошенко і команда не спроможні нести відповідальність і домовитися. Вони – американський проєкт, до революції було краще. Тільки Росія допомагає гуманітарною допомогою.

Сюжет 2. Ситуація в Києві. Граждане в Києві не хочуть воевати, Порошенко врет про російських солдат.

Киселев в кадрі. Москва устала давати скидки Києву.

Сюжет 3. Донецкий аэропорт. Ополченцы наступают, украинские бойцы бегут. Украинские пропагандисты врут об успехах.

Киселев в кадрі. Рассеялись иллюзии относительно наших западных партнеров.

Сюжет 4. Путин говорит, что Украине пора расплачиваться по долгам.

Киселев в кадре. Порошенко блефует и истерит.

Сюжет 5. Совещание Путина в Ново-Огарево, обещает исполнение социальных обязательств. Поддержка населения в связи с подорожанием лекарств. Контроль цен, проверки торговцев, наличие необоснованных подорожаний. Медведев призывает торговцев снизить аппетиты и не спекулировать. Поддержка отечественного производителя. Рассказывают об успехах ВПК, огромных вложениях в него, в качестве примера успеха показывают «робота на квадроцикле».

Киселев в кадре. Массовые митинги в Греции против Евросоюза.

Сюжет 6. В Греции хотят положить конец управлению страной по электронной почте, еврозона эксплуатирует Грецию.

Сюжет 7. Включение из Мариуполя. Корреспондент рассказывает как Украина обсыпает Донецк и Горловку системами залпового огня. Вооруженные силы ДНР выдерживают натиск».

? Запитання:

Група 1:

- *Хто написав/зняв/виготовив це? Хто написав/зняв/виготовив це?*
- *Хто за це заплатив?*
- *Для кого це написано/знято/виготовлено?*

Група 2:

- *Як меседжі (основні повідомлення) передаються? Які способи застосовуються, щоб передати кожний меседж?*

- Які ідеї, цінності, інформація, погляди вмонтовані в меседж?
- Що важливе залишилося поза меседжем?
- Коли, де і як цей меседж вийшов на широкий загал?

Група 3:

- Це є факт, погляд чи щось інше?
- Чи цьому можна довіряти? Чи достовірне джерело?
- Як різні люди це можуть інтерпретувати?

Група 4:

- Хто виграє, а кому зашкодить цей меседж?
- Яка моя інтерпретація цього меседжу, і що я дізнався про себе через свою реакцію на цей меседж?
- Які мої дії у відповідь на цей меседж?

Кожна група представляє результати обговорення. Спільно роблять висновок, який «порядок денний» формує ця програма новин.

ВПРАВА 9

Новини в різних медіа

Мета: навчити учнів розуміти особливості новинних репортажів у різних медіа.

Умовна ситуація. Повідомте учасників, що уряд планує переглянути законодавство, що регулює питання охорони навколишнього середовища. Урядовець тільки що зробив офіційне повідомлення, в якому обґрунтована позиція уряду. Група молоді організувала марш протесту, почалося зіткнення між протестантами і поліцією.

- Попросіть учасників припустити, як ця подія буде висвітлена в новинному повідомленні: газети; радіо; телебачення.

Як і чому, на вашу думку, будуть відрізнятися репортажі? Якою мірою ці відмінності визначені унікальними властивостями кожного мас-медіа?

Розділіть учасників на чотири групи і попросіть їх підготувати коротке новинне повідомлення:

- для радіостанції з репортером у студії;
- для інтернет-видання екологічного руху;
- як поліційне повідомлення у місцевій газеті;
- як телевізійну новину.

Тривалість новинного повідомлення для радіо не повинна перевищувати 20 секунд (учасникам її слід спочатку написати); друкована новина повинна містити не більш ніж 210 слів; телевізійна новина — до 1–2 хвилин (учасникам її слід спочатку написати).

- Порівняйте підготовлені новини. Чим відрізняються новинні повідомлення для різних медіа?
- Як природа медіа впливає на висвітлення події і характер представленої інформації?
- Які коди і методика використані при підготуванні кожного новинного повідомлення?

ВПРАВА 10

Новини в нашій пам'яті

Мета: навчити учнів розуміти, який вплив новини здійснюють на наше життя і чим пояснюється цей ефект.

Згадайте деякі з побачених раніше вами новинних повідомлень і обговоріть їх разом у групі:

- Яка нова інформація, що ви недавно дізналися з новин, вас вразила?
- Яке новинне повідомлення з усіх побачених (почутих) вами за все своє життя запам'яталося вам найбільше?
- Яка новина була найприємніша?
- Яку новину ви б вважали за краще забути?
- Про яку подію ви хотіли б дізнатися більше?

Попросіть учасників описати в есеї новинне повідомлення, що вплинуло на їхнє життя. Це може бути новина, що їм запам'яталася, зробила істотний вплив на їхнє життя або на суспільне.

Запропонуйте учасникам подумати при написанні есею про відповіді на такі питання:

- Де ви почули або побачили цю новину? Де і з ким ви були в цей момент?
- Чому ця новина привернула вашу увагу — завдяки зображенню, відео, заголовку?
- Які почуття викликала у вас ця новина?
- Чи обговорювали ви цю новину з ким-небудь?
- Який вплив ця новина справила на ваше життя і життя ваших близьких?
- Чому ця новина мала такий вплив?
- Яким критеріям новинного повідомлення відповідає ця новина?

ВПРАВА 11

Новина в історії

Вправу можна використовувати під час будь-якого навчального завдання, пов'язаного з вивченням конфліктних ситуацій. Учні отримують завдання створити повідомлення в газеті Російської імперії і віденській газеті (Австро-Угорщина) про вбивство ерцгерцога Фердинанда, чи повідомлення про введення радянських військ на територію Польщі в вересні 1939 року в радянській і британській пресі.

ВПРАВА 12

Аналіз новин за минулий тиждень

Учні описують ту новину, яку вони прочитали в газеті, але своїми словами (текст не повинен бути переписаний). «Ущільнюють» новини до короткого найважливішого повідомлення (меседжу). Готують самі ілюстрації, картинки до них.

ВПРАВА 13 (для молодших класів)

Новина тижня

Учням пропонується переглядати перші шпальти газет протягом тижня, вирізати (або переписати) статтю, де, на їхню думку, подано найцікавіше і найважливіше. Це потрібно робити щодня. Кожного дня кожен учень приносить вирізку і кріпить на ватмані (спеціальній дошці). Коли тиждень минає, вся стіна виявляється заклеєною вирізками з газет. Потім слід звернути увагу на заголовки, сам текст, ілюстрації і з'ясувати, яка з цих новин може бути новиною тижня. Далі учень пише своїми словами текст про найважливішу, на його думку, новину і робить власний малюнок до неї. Після цього на занятті зачитує свій текст для однокласників, які коментують його.

ВПРАВА 14

Де факт, де коментар: місцеві новини

Учні отримують завдання впродовж тижня читати місцеві газети і принести вирізку статті, що, на їх думку, найважливіша для громади міста.

- Учні на основі медіатекстів аналізують і навчаються розрізняти факти та суб'єктивні думки журналістів, а також ставити питання з життя громади.
- Чи подобається вам нова забудова? (наприклад)
- Чи достатньо в нашому місті зелених зон? (наприклад)
- Чий погляд відображає обрана вами стаття?
- Скільки джерел інформації представлено?
- Якби ви були автором статті, про що б ви ще написали?

ВПРАВА 15

Що відбулося і де?

Міні-заняття (міні-лекція) щодня. На карті учні фіксують і обговорюють, які головні новини відбулися у світі, країні, місті, селі (3–5 хвилин).

 ВПРАВА 16

<i>Типи новин</i>	<i>Форми новини</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Надзвичайні ситуації. 2. Громадсько-політичні новини. 3. Злочини. 4. Місцеві та центральні органи влади. 5. Плани та проекти. 6. Конфлікти та суперечки. 7. Господарство. 8. Здоров'я. 9. Визначні особи. 10. Спорт. 11. Погода. 12. Ситуації на шляхах. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Короткі повідомлення: одне або два речення, зазвичай без окремої рубрики. 2. Повідомлення: короткі новини (на одну шпальту). 3. Кореспонденція: розлогіші новини (на дві або декілька шпальт). 4. Фонова інформація: розлогі тексти, збагачені контекстною інформацією, важливою для розуміння подій

? Запитання:

- Які б новини ви ще додали до цього списку.
- Наведіть приклади поєднання типів і форм новин.

НАВІЩО БУТИ НОВИННОГРАМОТНИМ?

Щоб ви розуміли, що:

- Вся інформація, крім особистого досвіду, «медіайована».
- Медіа створюють потужні ціннісні та поведінкові моделі.
- Медіа впливають на нас без нашого усвідомлення цього.
- Медіа визначають політичне й культурне життя країни та світу.

Додайте вашу думку про корисність новинної грамотності.

Джерела

- Беата Б., Бурмагін О., Патора Т., Хоменок О. Посібник з журналістських розслідувань: Теорія та практика. — К.: “Друкарня Бізнесполіграф”, 2013. — 190 с
- Вступ до новинної грамотності. — Режим доступу: <http://www.aup.com.ua/books/hf/>.
- Гуменюк Л., Потапова В. Практична медіаграмотність для бібліотекарів. К.: ЦВП, АУП, 2015. — Режим доступу: <http://aup.com.ua/books/mbm/>.
- Райнголд Г. Детектор фігні. — Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/detektor_figni/.
- Журналістське розслідування: навчальний посібник для початківців. / За заг. ред. Хоменка О. — Мелітополь.: 2008. — 182 с.
- Медіаосвіта в Швеції: початкова школа. — Режим доступу: <http://www.medialiteracy.org.ua/index.php/49-publikatsii-dlia-vchytelia-molodshykh-klasiv/419-mediaosvita-v-shvetsii-pochatkova-shkola.html>.
- Луман Н. Реальність мас-медіа / За ред. Іванова В. та Мінакова М. — К.: Центр вільної преси, 2010. — 158 с.
- Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за науковою редакцією В. В. Різуна. — К.: Центр вільної преси, 2012. — 352 с.
- Пошук і збір інформації: Навчальний посібник / За загал. ред. В. Ф. Іванова та А. Коль. — К.: Академія української преси, Центр вільної преси, 2006. — 308 с.
- Практична медіаосвіта: авторські уроки. Збірка / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за науковою редакцією В. В. Різуна та В. В. Літостанського. — К.: Академія української преси, Центр вільної преси, 2013. — 447 с.
- Рус-Моль Ш. Журналістика: Посібник / Пер. з нім. В. Климченко; наук. ред. В. Іванов. — К.: Академія української преси, Центр вільної преси, 2013. — 343 с. — С. 79.
- Сіморієнтирів ТСН: Скандали, Сенсації, Страх, Смерть, Секс, Сміх і Гроші. — Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/media-corp/redpolitics/2008-06-04/38798>
- Сухомлин Ю. Мовна толерантність у журналістському тексті: параметри категорії. — Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2389>.
- Шейбе С., Рогоу Ф. Медіаграмотність: Підручник для вчителя /
- Сінді Шейбе, Фейз Рогоу/ Перекл. з англ. С. Дьома; за загал. ред.
- В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. — К.: Академія української преси, Центр вільної преси. 2014. — 319 с. — С. 188.
- http://uk.wikipedia.org/wiki/_факт.

РОЗДІЛ 4
УКРАЇНА В БОРОТЬБІ
ЗА НАЦІОНАЛЬНУ
НЕЗАЛЕЖНІСТЬ
У 1917–1920 РР.

Можливості використання:
«Історія України»,
10 клас

Тема 2. «Україна в роки першої світової війни. Початок Української революції».

Тема 3. «Українська державність в 1917–1921 рр.».

Мета заняття: формування:

- навичок роботи з первинними історичними фотодокументами, пресою задля оцінення різних точок зору на історію визвольного руху, втрату державності;
- мотиву до вивчення історії через особистісний підхід;

вміння:

- декодувати пропаганду в медіатекстах, зокрема щодо постатей діячів Української революції 1917–1921 рр.;
- актуалізувати історичні події і сучасність через порівняння та пошук аналогій.

Ключові слова і поняття: факт і інтерпретація, стереотипи, націоналізм, пропаганда.

Забезпечення заняття: підготовлені уривки з медіатекстів, фотографії комп'ютери, під'єднані до інтернету.

Методичні способи і техніки: міні-лекція, проблемний метод, робота з історичними документами, робота з фотографією, «бортовий журнал», робота в парах, робота в групах, дискусія, міні-есей.

Слово вчителя

Українська революція 1917–1921 рр. — це визвольна боротьба українців, що спрямована на побудову української державності та зміну суспільного ладу в країні.

Здається, ці події були дуже давно. Розглянемо сучасний погляд американської газети «Вашингтон пост» на уроки революції 1917 року для нової української влади, з якими можна погоджуватись або ж ні. Але завжди погляд зі сторони як порівняння необхідний. Стаття була надрукована у квітні 2014 року, а деякі уривки та коментар до неї розміщений на сайті 5 каналу.

ВПРАВА 1

Роздайте учням текст статті.

16:54, 7 квітня 2014

Джерело: <http://www.5.ua/polityka/the-washington-post-urok-revoliutsii-1917-roku-dlia-novoi-ukrainskoi-vlady-32472.html>.

THE WASHINGTON POST: УРОК РЕВОЛЮЦІЇ 1917 РОКУ ДЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ

Новий уряд України, який відчуває колосальний тиск і намагається встановити авторитет, зараз переживає ті ж труднощі, що колись уже обрушилися на інший молодий уряд – в іншому місці і в інший час – в Росії, в березні 1917 року...

«Протести почалися в лютому 1917 року від нестачі хліба. У Києві ж у листопаді минулого року коли демонстранти зібралися на користь угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Ні в тих, ні у інших іншої причини не було. Але в обох випадках влада спробувала жорстоко подавити протести, що вивело на вулиці тисячі людей, які засуджували корупцію і несправедливість. У 1917 році поліцейські снайпери бродили дахами Петрограду, вбиваючи людей на вулицях. У 2014 році це ж саме відбулося в Києві. Однак протестувальники не були залякані.

У Росії все раптово закінчилося в березні 1917-го. Цар зрікся престолу, думські ліберали і соціалісти сформували Тимчасовий уряд, який поділяв владу з Радою робітників і солдатських депутатів. Однак у ворожих сусідів були свої наміри, пише автор, «у випадку з Україною інтервенція прийшла з боку Росії і президента Володимира Путіна. У 1918 році цю роль зіграла Німеччина»...

Зовсім як Росія в цьому місяці без церемоній взяла Крим, Німеччина скористалася слабкістю Росії і на короткий час окупувала значну частину її території – як виявилось, майже всю сучасну Україну.

США з ентузіазмом зустріли Лютневу революцію. Повалення в Росії самодержавного царя спростило для Сполучених Штатів приєднання до Англії та Франції, що боролися на боці Росії у війні.

У 2014 році вони вітали повалення автократичного Віктора Януковича. «Однак успіх у Києві залежить від Яценюка та його союзників, і якщо, як росіянам сто років тому, завдання виявиться їм не по зубах, ніякий обсяг американської підтримки їм не допоможе».

Групова дискусія.

Учні мають визначити історичні аналогії, які наводить автор статті:

- причина протестів;
- застосування військових методів проти мирного населення;
- геополітичні інтереси інших держав.

Як бачимо, інтерес до подій сьогодення лежить також і через погляд на минуле, новітня історія — частина величезного історичного контексту.

ВПРАВА 2

Українська революція. Термінологія

Об'єднайтеся в 4 групи для порівняльного аналізу визначень. Для виконання завдання групам надається 5–7 хв.

На початку наводимо приклад із вікіпедії на запит «Українська революція». Трактуйте українською, англійською та російською з відповідних сайтів. Але не повідомляємо, з яких сайтів вони взяті.

Визначення 1. Українська революція 1917–1921 років — революційні події на землях українських (малоросійських) губерній колишньої Російської імперії, складова частина Російської революції, які являли собою боротьбу за правду, свободу і народовладдя під різними гаслами і прапорами, боротьбу українського трудового народу за своє національне і соціальне визволення.

Визначення 2. Визвольна війна в Україні (або війна в Україні за незалежність) тривала з 1917 по 1921 рік. Це був період постійного збройного протистояння між різноманітними політичними та військовими силами. У результаті була створена Українська Республіка і покладено початок її розвитку.

Визначення 3. Українська революція, Українська національно-демократична революція — використовується переважно в сучасній українській історіографії назва ряду подій 1917–1921 рр., що відбувались на Україні, які інтерпретуються насамперед як революційна національно-визвольна і соціальна боротьба українського народу за власне політичне самовизначення і відродження державності.

? **Запитання** Що спільного в цих меседжах? Чим вони відрізняються? Який з цих меседжів нівелює, ігнорує поняття, яке він визначає? Виділіть один з цих медіамеседжів (медіаповідомлень) як найупередженіший. Чому ви так вважаєте?

ВПРАВА 3

Погляд на революцію через фотографію

 Фотографія — надзвичайно важливе джерело для оцінення подій. Ці візуальні джерела дійшли до нас у великій кількості, на відміну від кінохроніки тих часів, якої збереглося не дуже багато.

Учасники об'єднуються в 4 групи. Кожній групі учасників надається схема аналізу фотографії та по одній фотографії.

 Завдання кожній групі: описати фотографію за схемою і визначити, що зображено на фотографії.

Схема аналізу фотографій

Опис. Просто точно опишіть, що ви бачите. На цій стадії не прагніть будувати припущення про те, що ви бачите.

Наприклад, опишіть:

- осіб, зображених на фотографії, а також їхні дії і/чи об'єкти, показані на знімку;
- як згруповані люди і/чи об'єкти;
- що ви бачите на задньому плані, на передньому плані, в центрі, з лівого і правого боків фотографії.

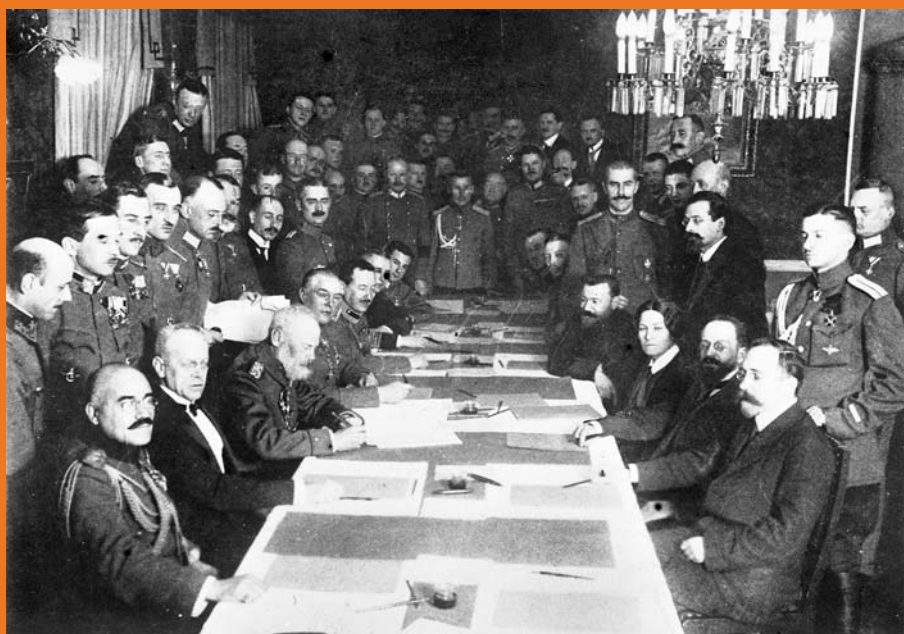
Інтерпретація доказу	Чому ви так думаєте? Які засоби застосовує автор?
1. Що, на вашу думку, відбувається на цій фотографії? 2. Хто ці люди? Чим вони займаються? Які це об'єкти? 3. Приблизно вкажіть, коли, на вашу думку, був зроблений знімок (рік; період; подія). 4. Чи міститься в фотографії текстова інформація: плакати, реклама, підписи? 5. Це природна фотографія, чи для неї спеціально позували перед фотокамерою? 6. Чому саме на цьому місці і саме в цей час з'явилася людина з фотоапаратом?	

1. Церемонія проголошення гетьманом України П. Скоропадського.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. об. 0-1457474

2. Військова демонстрація з нагоди проголошення третього Універсалу
Центральної Ради. Київ, 7 листопада 1917р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. об. П -88340

3. Загальний вид засідання конференції в Брест-Литовську. Лютий 1918 р.
ЦДКФФА України ім. Г.С. Пшеничного, од. об. 2- 248650

4. Похорон студентів, які загинули в бою на станції Крути 30 січня 1918 р.
Київ, 10 (23) березня 1918 р.

ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. об. 2-154209

Після того, як учасники проаналізують фото та тексти і внесуть свої пропозиції, вчитель відкриває справжні підписи.

? 🍁 **Запитання:**

- Що спільного в цих фотографіях?
- Чи допомогло при виконанні справи ваші знання історії?
- Що у вас викликало ускладнення?

🔔 **ВПРАВА 4**

Бій під Крутами: різні точки зору

Учитель виводить всі фото на екран фото 4, «Похорон студентів, які загинули в бою на станції Крути 30 січня 1918 р». Кожна група отримує текст з газети тих часів і має встановити, на якому фото про які події йдеться.

💬 **Слово вчителя**

В радянських історичних джерелах історія бою під Крутами трактувалась як початок звільнення України від петлюрівців, як боротьба проти буржуазних націоналістів. Тоді як з 1918 року герої Крут стали патріотичним символом, частиною національного культу, символом боротьби за українську незалежність. Вшанування героїв Крут перервалося після приходу більшовиків в Україну, навіть

зруйновано Аскольдову могилу, де були перепоховані загиблі. Бій під Крутами — з одного боку, історична подія, з другого — публічна медійна подія, яку зразу стали висвітлювати в пресі.

Кожна група отримує один з додатків.

Додаток 1

Красная газета. - 1918. - 20 февраля.

С украинского революционного фронта (Письмо красногвардейца)

Товарищи рабочие зав. Нов. Арсенала!

Спешим вам послать известие с украинского трудового революц. фронта.

О крестьянах скажу так, что им надоели гайдамаки, которые разъезжали по Украине и грабили их. Гайдамаки - это сброд из всяких отбросов: юнкеров, офицеров, продажных солдат и даже монахов, которые разъезжали и говорили, что большевики грабят и насилуют все и вся. Но когда мы приезжали, то все уверялись, что наша цель - освободить украинский народ от ига капитализма и помещиков, что наша цель и наш девиз - Земля и воля. Тогда они нас принимали, как братьев.

О военных делах тоже скажу. Гайдамаки перед нами бегут. Первое боевое крещение и опыт получили у ст. Гребенка, Полтавской губ. А серьезный бой мы получили в Черниг. губ, ст. Круты, где мы дрались 5 часов, где наша петрогр. кр. гвардия вместе с московской, отличилась и показала, что она умеет драться за свободу и революцию. У нас, петроградцев, убито 4 чел., ранено 16 чел. Гайдамаки бежали, оставив 1 пушку, несколько пулеметов и 90 лошадей, их убито много, да пленных 26 чел.

Красногвардеец О. И. Антипов, раб. зав. Нов. Арсенал.

Додаток 2

Газета Боротьба. - 1918. - 8 березня.

Похорон забитих козаків

6-го березоля о 10-й годині на Софіївській площі відбулася панахіда над старшиною і козаками 1-го загону гайдамаків, забитих в боях з більшовиками. На площі зібралися всі гайдамацькі курені з гарматами, як і інші українські частини, що мешкають у Києві. Прийшло багато і приватних осіб оддати посліднє прощання. Настрій напружений - всі стоять похиливши голову і певно в душі пережива-

ють минуше. Сім дубових трун укладених на гарматах та засипані квітками, під звін дзвонів та похоронного маршу рушили на Аскольдову могилу, а за ними йшли козаки, родичі забитих та чимало ще люду.

Додаток 3

С. Ш. Нова Рада. - 1918. - 16 (3) березня

Трагедія на Крутах

Ми хочемо звернути увагу суспільства і української влади на ту страшну трагедію, котра відбулася біля станції Крути в часи наближення більшовиків до Києва. В Крутах загинув цвіт української шкільної молоді. Загинуло кілька сот найкращої інтелігенції - юнаків-ентузіастів української національної ідеї. Така втрата для культурної нації була б важкою; для нашого народу ця втрата безмірна. Винна в цій трагедії уся система безглуздя, весь наш уряд, котрий після блискучого соціального законодавства, після піврічного адміністрування оказався покинутим народом, і армією, і в такім безнадійнім становищі рішив захиститись від добре узброєної більшовицької армії кількома сотнями шкільної молоді. Узброївши на скору руку ці жертви урядової легковажності, без жадної військової підготовки одправили їх в Крути під командою капітана Т. і штаба, який складали два брати Б. Ранком одного дня вивели школярів на учебну стрільбу. У кожного всього по три обійми патронів. Але несподівано виявилось, що вороже військо близько, і що юнакам годі вчитися військової науки, а треба вже воювати, бо несподівано підійшов ворог і почав обстрілювати їх кулеметним і гарматним вогнем. Через короткий час виявилась нова несподіванка: з бокової лінії з Чернигова підійшло кілька російських ешелонів і почали обстріл з тилу. Далі було таке: штаб ніяких приказів не шле, патронів і знаряддя бойцям не присилає. Усі патрони витрачені.

Одна-одним гармата, котра була у юнкерів, мусила замовкнути, випустивши останню шрапнель. Прийшлося посилати когось з стрільців на станцію шукати командира і штаб. Їх на станції вже не було. Вони подалися з своїм поїздом, не повідомивши своє військо, не пославши йому ніякого приказу, а хапалися виїздити так, що забулися відчепити від свого поїзда вагони з знаряддям до гармат і з патронами, і завезли їх. Наших вояків росіяне оточили й перебили.

Невже ж український уряд, навіть в теперішнім його складі, може проходити мимо подібних фактів, не звертаючи на них жадної уваги, не роблячи висновок? Невже і ці страшні прояви безладдя, невмілости, а може, і злочинства зостануться захованими від очей суспільства, не будуть безсторонньо розслідувані і не будуть покарані, а хоч принаймні геть від справи одсунуті хоч ті найблизчі винуватці цієї катастрофи?

Додаток 4

Д.Дорошенко *Война и революция на Украине.*

Коли з боку Бахмачу і Чернігова рушили на Київ більшовицькі ешелони, уряд не міг послати для відсічі ані єдиної військової частини. Тоді зібрали нашвидкуруч загін зі студентів і гімназистів старших класів і кинули їх - буквально на забій - назустріч прекрасно збройним і численним силам більшовиків. Нещасну молодь довели до станції Крути і висадили тут на «позиції». В той час, коли хлопці (які у більшості не тримали ніколи в руках рушниці) безстрашно виступили проти більшовицьких загонів, що насувалися, начальство їх, група офіцерів, залишилася в потягу і влаштувала тут пиятику у вагонах; більшовики без зусиль розбили загін молоді і погнали його до станції. Побачивши небезпеку, ті, що знаходилися в потягу, поспішили дати сигнал до від'їзду, не залишившись ні на хвилину, щоб захопити з собою когось з бігучих... Шлях на Київ був тепер абсолютно відкритий. Говорять, ініціатива відправлення на видиму загибель декількох сотень нещасної молоді належала військовому міністрові М. В. Поршу.

Слово вчителя

Головне, що відрізняє факт від оцінки — об'єктивність. Оцінка завжди висловлює чиюсь суб'єктивну позицію, емоційне ставлення, заклик до якихось дій. Факт не дає оцінок, ні до чого не закликає. Саме емоційні оцінки — це і є своєрідними словами-маркерами, які свідчать, що ми маємо справу з інтерпретацією, оцінкою. (Докладніше див. Розділ 3).

✍ **Завдання.** Прочитати повідомлення і заповнити таблицю.

1. Прочитайте тексти.
2. Підкресліть прямою лінією інформацію, яка являє собою факт.
3. Підкресліть хвилястою лінією інформацію, що являє собою судження чи оцінку автора.
4. Підкресліть перерваною лінією емоційні вислови-маркери.

Заповніть таблицю:

№	Факти	Судження/інтерпретація/оцінка	Емоційні вислови (маркери)

Вчитель відкриває джерела. Роздає матеріали і просить учнів ознайомитись з текстами інших груп.

Слово вчителя

Про одну і ту ж історичну подію — загибель студентів під Крутами надано два медійні повідомлення з російської більшовицької преси («Красная газета», Додаток 1), звернутої до російського пролетаріату, для якого студенти були ворогами, і з газети «Боротьба» (Додаток 2), редакція якої стояла на позиціях української державності і для неї загиблі, відповідно, були героїчними борцями за незалежність. Так ми бачимо, як один і той же факт, залежно від аудиторії, до якої доноситься, може дістати абсолютно протилежну оцінку-інтерпретацію. Наприклад, навіть радянські історичні джерела оцінювали кількість загиблих військових з боку більшовиків під Крутами — 300 осіб, що говорить про серйозну відсіч, тоді як очевидець подій применшує її, підкреслюючи непереможність більшовицької армії.

Учитель звертає увагу, що додатки 3 і 4 викладають інформацію досить упереджено, як аргумент у боротьбі з Центральною Радою, на яку і покладають відповідальність за трагічні наслідки бою. Буцімто Центральна Рада вирішила захиститися від багатотисячної більшовицької армії кількома сотнями шкільної молоді. Також учитель наголошує, що текст історика Дорошенка опублікований в радянські часи, коли Українську революцію 1917–21 рр. потрактовували як реакційне явище.

- Ми з вами розглянули декілька представлень однієї історичної події. Отже: Медіатексти — конструкції. Їх створюють з певною метою. Часто-густо така мета — вплив, формування якоїсь суспільної думки. Медіатексти подають соціальні реалії. «Картинка події», яку вони подають, може ніде і ніколи не існувати.
- Медіаповідомлення мають економічні, соціальні, політичні, історичні цілі.

Наприкінці учні отримують Додаток 5 — єдині спогади, які залишив учасник тих подій Іван Шарий.

Додаток 5
«Народня справа». Київ, 1918, № 12–13. Скорочено.

Шарий Іван. «Січовики під Крутами»

Ми бачили, що Україна гине. Чорна гайворонь підіймалася з Московщини і непереможно сунула на наш край, голодна, хижа, дика... Це була московська «Красна гвардія», яку організувало правительтво Леніна і Троцького для боротьби з вільною Україною, щоб накласти на неї старі кайдани неволі і користуватись її багатствами так само дурно, як користувалась Росія і попередніх більше ніж 200 літ.

«Красна гвардія» йшла на Україну... Вірні сини Батьківщини взято боролися і не пускали хижаків плюндрувати свій край. Але сили в них було мало. Ряди їхні рідшали, нової ж підмоги мало припливало. Чого ж до оборонців не йшла українська народна маса широкою

лавою? Адже ж це була боротьба проти насильників за кращу долю свого рідного краю...

Ми добре знали, що над українським народом майже 300 літ лежав важкий могильний камінь московської неволі і від його ще не прийшов до пам'яті поневолений люд. Це було на світанні великої будуччини нашого народу, коли ще народ від ясного, болючого світу не міг вільно глянути на те, що твориться біля його, і твердою ногою піти на оборону своїх прав. Ворожі сили наближались до столиці України - Києва, де кувалась нова доля, нові форми життя українського народу. Час прийшов і нам взятись за рушницю. Ми одважились боротись за край, за народ, за свою дорогу мрію-ідею - вільну, визволену Україну.

На Бахмач вирушило три сотні козаків спинити похід більшовицької «Красної гвардії» на Київ. З ними поїхала й наша, четверта сотня «Січових Стрільців», складалась з свідомих українців, які немало приклали своєї праці до освідомлення українського народу. Тут були свідомі народні проводирі, з яких багато хто працював над заснуванням «Селянських спілок», «Просвіт», а також в українських соціалістичних партіях. Військової муштри мало хто знав. Тому спочатку ми попрохали собі учителів, які б навчали нас військової справи.

Недовго, однак, довелось вчитись, потрібно було негайно їхати до Бахмача на допомогу тим нечисленным силам, які ще якимось удержували фронт. Коли піднялось питання про те, їхати чи не їхати, ми рішили їхати, і вже на місці доповнити свої убогі знання військової науки. Особливо мало знали ми стріляти. Але дарма - поїхали.

В потязі січовики розмістились у двох санітарних вагонах. Я лежав на середній лавці поряд з двома моїми найкращими товаришами Компанійцем і Поповичем. Потяг летів на всіх парах, видно було, що наша допомога дуже потрібна.

Я лежав і дивився у вікно вагону. Дивний настрій охоплював мене, коли я дивився на безмежні простори степів з білими латками останнього снігу, на величний небосхил з блідим засмученим місяцем, слухав таємничу нічну тишу, до якої так чуйно прислухались похилі верби та ліски, що минали нас і минали без кінця і краю... Минають... Жалілось щось, і журба за чимось втраченим стискала болюче душу. Хотілось без кінця дивитись на кущик верболозу, степову суху ковилу. Хотілось оддати всього себе, розплистись у ріднім сяєві місяця в просторах необмежених степів, в мерехтінні власних спогадів. Як дивно, що ми їдемо битися. Хотілось піти зараз з вагона у степ, зустріти якусь милу людину, похвалитись їй про красу оту велику, що сам відчував... Хотілось піти на селянські стріхи, побачити блідо-білі од місяця стіни привітних, тихих хат, почути селянський мирний, рідний гомін.

Потяг гуркотів і колихав, а в душі щось невимовно болюче щеміло і на щось по-дитячому жалілось... Куди їдемо? Знов, немов прокинешся, питаєш сам у себе. Так, так, ми їдемо рятувати Україну від загибелі. В цій таїні природи йде другий процес так само природний, як і сяєво

місяця, як і шелест вітру в степу... Ми їдемо боротись з гнобителями нашого народу...

Мені пригадався вірш, який я прочитав братові в день від'їзду, коли він мене спитав, чого я їду і чи взагалі слід їхати:

Дай руку, мій вітре крилатий,
І вірного друга забудь,
Брати мої б'ються за волю
і в військо до себе зовуть...
— Прощайте, чайки легкокрилі,
Літайте і плачте без слів,
Чайками кричать мої сестри
Над трупами рідних братів.
Прощай, моя мати, природо,
Навіки прощай і прости,
І сина свого без прокляття
Упасти побідно пусти!

Побідно упасти за рідний край, за нашу замучену довгою неволею Україну, - ось чому ми взяли за мушкети і рушили в похід.

Така вже історична доля України, що вона, починаючи від славних запорожців, які гострими козацькими тиблями завзято боронили рідний край від напасників, аж до останнього часу в боротьбі добуває своє право на волю і незалежність. Така її доля... Але щастя її в тому, думалось мені, що ніколи не переводились на Україні вірні сини-лицарі, які в найтяжчі часи безправ'я та рабства високо держали прапор визволення, не спиняючись навіть перед тим, щоб життя віддати за матір-Україну.

Ми були часткою тих вірних синів, і тому ми поїхали.

Такі думки снувались у мене по дорозі до Бахмача.

В усіх січовиків був бадьорий настрій, усвідомлення того, що рішили - робити, і тверда віра у перемогу, оскільки наша спаяність і однодушність давала до цього запоруку.

***

Тривожно минала ніч. На ранок знову несподівана тривога.

Ніхто, однак, тепер не сподівався, що тривога має серйозні підстави, - от, як учора, думали, сполохали, а воно й нічого не було. Те, що поблизу ешелона рвалась уже шрапнель, свідчило про щось непевне. Отже, ждали... прибігає сотенний і каже, що нічого поки не загрожує, але треба трохи повчитись стріляти. Січовики, які мали по 40–50 куль, стали вимагати більше, на випадок битви. Сотенний згоджувався, дістав цінку-дві і роздав. Кулі одпускались штабом дуже скупко і січовики вийшли на стрілянину з дуже убогим запасом. Ніхто не вірив у можливість серйозної битви. Але стрілянина, спочатку нечаста, перейшла в справжній наступ ворога.

Січовики зайняли позицію з лівого крила, інші козаки - з правого і в центрі. Відкрили пальбу. Артилерію і кулемети теж пущено в хід.

Зав'язалась битва. Свистіли кулі, шкварчали в повітрі і з грохотом рвалися гранати і шрапнелі, тріщали кулемети. Наша артилерія була поставлена на площадках, причеплених до паровозів, і тому не могла влучно стріляти. Але наводчики були добрі і славно справлялись зі своєю роботою.

Який настрій був у час битви? Була все та ж певність у правильності свого рішення, свідомість своїх обов'язків перед совістю, тому не страшні були ні свист куль, ні розриви смертоносних шрапнелів...

Було, однак, велике нервове напруження, що допомагало вгадувати навіть, де впаде та чи інша граната, чи перелетить, чи не долетить. Битва була на повному ходу. Січовики виявили себе прекрасною бойовою силою, безстрашно зустрічали небезпеку і впрямь під градом куль ішли у наступ.

Але трапилось таке, що враз повернуло події не на нашу користь.

Штаб, як тільки почали рватися ворожі шрапнелі, переполохався, переніс канцелярію з вокзалу у вагон і з усім ешеленом утік верстов за б від Крут, зоставивши керувати битвою офіцера Гончаренка, який весь час стояв у тилу і, певно, з переляку абсолютно не знав, що йому робити. Навіть тоді, коли з другої вітки залізниці підійшов більшовицький потяг ступнів за 500-600 від наших кулеметів і висадив красногвардійців нам з-за крила, він безпорадно дивився і міркував чи то потяг наш, чи ні.

Тікаючи, штаб захопив і вагони з патронами та набоями до гармат, що добило нашу справу під Крутами. З позиції раз за разом передають, щоб дали патронів, а тут огляділись - нема вагонів з патронами. Тоді офіцер Гончаренко кидає битву і біжить сам з голими руками за патронами навздогінці штабові. Пробіг версти дві, побачив - далеко, і вернувся назад. Нарешті козаки з правого крила, примітивши недостачу патронів, а також те, що ешелони поїхали геть на другу станцію, почали одступати. Власне, одступати звелів і командир, але цей наказ був пізно переданий січовикам, і вони бились до того часу, коли вже з правого крила станція була зайнята більшовиками. Січовики були обійдені і більше сорока душ їх ми недолічили між собою. Вони були без патронів і їх забрали у полон.

У полон попав і мій дорогий, незабутній товариш Олелько Попович. Битва була програна, і ми почали одступати, зриваючи скрізь полотно залізної дороги, щоб задержати більшовиків в їхньому поході на Київ. По дорозі ми чули, що вони люто помстились на полонених січовиках, кілька днів показували їх проїзжим солдатам, «яка, мовляв, буржуазія з нами воює!», а врешті після всяких знущань всіх до одного перерізали. Так загинула майже половина моїх товаришів... Хай земля буде пухом, Вам, славні герої народні! Ви все, що могли, віднесли на вівтар своєї Батьківщини - віддали їй найдорожче, що є в світі - молоде своє життя...

Ви вмерли славною смертю...

✍ Завдання

Створити медіаповідомлення про подію, зображену на фотографії 5:

- Для сучасної громадсько-політичної газети, що має історичну рубрику (наприклад, «День») (до 7 речень);
- текст для радіопроеграми, що триває 1 хвилину;
- текст для програми теленовин (30 секунд);
- заголовок для інтернет-публікації на молодіжному порталі.

Підготувавшись, кожна з груп зачитує створений медіатекст.

🔔 ВПРАВА 5

Аналіз сюжету, підготовленого російським телеканалом в інформаційній програмі «Вести» «Ход истории. Непростой уклад Украины» (6 хвилин)

Учні об'єднуються в три групи, кожна отримує текст повідомлення без маркування і своє завдання. Спільний перегляд.

🔗 Текст, використаний у повідомленні.

<http://www.vesti.ru/doc.html?id=1339913>.
<https://www.youtube.com/watch?v=TOUjVMrcAOI>.

Размышляя об Украине и том, что там происходит, невозможно избавиться от картин прошлого. Как менялась Украина по ходу истории?

Заканчивалась первая по-настоящему мировая война. Одни империи рушились, питая своими осколками новые. Монархи, канцлеры, премьер-министры, президенты, диктаторы – все надеялись победить в ней окончательно, то есть начертить те границы, что гарантировали бы безопасность: для себя – силу, для остальных – слабость.

Российскую империю делили все, даже союзники по Антанте, и, конечно, терпящие поражение Германия с Австро-Венгрией. Так выглядела австро-венгерская фантазия возможной победы: отодвинуть Россию до Кубани, образовавшуюся территорию сделать Украиной. Широкий буфер.

После большевистского переворота в 1917-м в Харькове съезд Советов создает Украинскую Советскую Республику. Были еще Одесская советская республика, Донецко-Криворожская. Западно-Украинская Народная Республика не советская. И не советская Украинская Народная Республика, независимость которой провозгласила киевская Центральная Рада.

«Когда Центральная Рада стала договариваться с Германией и Австро-Венгрией о будущих границах, они ни в коем случае не захотели отдавать Галицию. То, что входило в территории западных госу-

дарств. Более того, они начертили такие условия Украине, что 60 миллионов пудов хлеба должна была Украина поставить по этим мирным условиям непосредственно в Германию и Австро-Венгрию», - рассказал руководитель Центра по изучению войн и конфликтов Института всеобщей истории РАН Михаил Мягков.

Первая же попытка Центральной Рады перестать кормить немецкую армию закончилась переворотом. Осенью 1918 года Украинская Народная Республика упразднена. Немцы приводят к власти гетмана Скоропадского, бывшего офицера царской армии. Объявляется Украинская Держава. Все воюют со всеми. Вокруг орудуется столько банд, что сам гетман выезжает из Киева в сопровождении серьезной охраны. У крестьян - никакой защиты.

«Через прорезь пулемета я ищу в пыли врага,» - это поэтические строчки Нестора Махно. Он тоже строил свободную Украину. Но без государства. Анархокоммунист, заразительный, отчаянный, он раздавал землю своим, чужих грабил, не давал в обиду евреев, притеснял немецких колонистов. Такое вот представление о справедливости.

Махно ненавидел Скоропадского за то, что тот сотрудничал с немцами. Скоропадский разгромил атамана так, что тот бежал до самой Москвы и вступил в союз с Лениным. Тачанки, бои с Деникиным, взятие Перекопа. Когда Махно стал не нужен, его объявили вне закона. У Ленина было свое представление, как обустроить Украину. Батьке в ней места не было. Он бежал в Париж. Умер в нищете. Судьба украинской державы под управлением Скоропадского тоже оказалась трагической.

Если вы приедете в Киев на поезде, то сразу окажетесь на улице Симона Петлюры. Это практически центр. Всего пять лет назад она носила имя Коминтерна. А называли ее так в 1919 году. И вовсе не большевики - их тогда в Киеве не было. Были гетьманы, атаманы, юнкера, царские офицеры, немецкие оккупационные войска.

Петлюра - социал-демократ, недоучившийся семинарист, яркий публицист. В журнале «Украинская жизнь» он призывал украинцев «Бороться за Россию до конца». Это в начале войны. А уже в 1917-м он сам занимается формированием украинской армии исключительно из украинцев. Украинскую Державу Скоропадского не признает и со своим войском - Гайдамацким кошем - идет на Киев строить свою Украину - без немцев, без русских, без большевиков.

«А кто такие петлюровцы? На кого Петлюра опирался? Это гайдамаки, сечевые казаки, антисемиты, русофобы. В Киеве началась резня. Вырезали в том числе и русские семьи. Вспомним Булгакова, Мышлаевского и Турбиных, которые бежали и не знали, что делать, как в этих условиях находиться», - отметил Михаил Мягков.

В том же 1919 году Петлюра захватил Киев. «Таинственный и безликий» - так называет его Булгаков в романе «Белая гвардия». Дом Турбиных на Андреевском спуске. Хотелось посмотреть, как поживает

знаменитая изразцовая печь, но нельзя – говорят, не хватало, чтобы из-за русских журналистов еще музей подожгли.

Петлюра звал в союзники французов, поляков, но ни те, ни другие помогать ему строить независимую Украину не хотели. Очень скоро его выбили из Киева большевики, расширив границы советской Украины. Но ненадолго – напали поляки.

Петлюра воевал на их стороне. Торговался за будущие территории. Только дело кончилось польской оккупацией. А для Петлюры – эмиграцией. Он бежал в Париж, город, куда от его гайдамаков бежали и русские офицеры, и еврейские обыватели. Его выследил и застрелил на улице еврей Самуил Шварцбард. До сих пор спорят, был ли он советским агентом или еврейским мстителем, или тем и другим одновременно.

Разделом Европы занималась еще и новая мировая держава – Соединенные Штаты Америки. В Библиотеке Конгресса хранятся документы, которыми был вооружен президент Вудро Вильсон для переговоров в Версале. Рекомендации американской разведывательной сети.

«Например, в случае России, как разделить, выделить, какие части западные бывшей Российской империи должны стать самостоятельными государствами. Отдельным от России создание Крымского государства кажется нереальным, и без Крыма Украина имеет ограниченный доступ к Черному морю. Рекомендация была включить Крым в состав Украины, Галицию – тоже», – сказал научный сотрудник Библиотеки Конгресса США Тэд Фэлин.

«Галиция потеряла с XIV века всякую связь с православной Украиной и находилась под Польшей. Потом куски ее переходили в состав Венгерского королевства. Затем это стало австро-венгерской территорией. И было ею до Первой мировой войны. И вот здесь-то начинается запал русофобской версии украинской идеи, потому что даже националисты Центральной Рады, выступавшие за самостийную Украину в 1917 году и позже, не имели такой русофобии. Мы были братья по вере», – подчеркнула председатель Парижского отделения Института демократии и сотрудничества Наталия Нарочницкая.

✍ Завдання групі 1. «Геополітика»

Уважно двічі прочитайте текст.

- 1. Впишіть назви державних утворень, про які йдеться в сюжеті.*
- 2. Яка частина/частини сучасної української держави протиставлена/протиставлені іншій? Чому?*
- 3. Які наводяться аргументи?*
- 4. Чому саме тепер автори медіаповідомлення звернулися до історії становлення української держави?*
- 5. Якими стереотипними (спрощеними) образами оперує автор?*

6. Опишіть геополітичну карту, що б задовольнила автора медіаповідомлення?
7. Аргументуйте свій вибір.

✍ **Завдання групи 2. «Герої»**

1. Оберіть групу/осіб, про яких автори сюжету хотіли створити негативне враження.
2. Оберіть групу/осіб, про яких автори хотіли створити позитивне враження.
3. Опишіть образ Симона Петлюри, що постає з цього сюжету.
4. Який образ Нестора Махна постає з цього сюжету?
5. Як ви думаєте, чому ці історичні постаті дістають різне забарвлення?
6. Розберіть речення: «А хто такі петлюровці? На кого Петлюра опирался? «Это гайдамаки, сечевые казаки, антисемиты, русофобы.» Це факт, чи судження? Як оцінює судження впливає на оцінку складу військового формування?

✍ **Завдання групи 3. «Державність»**

1. Знайдіть фрази, які підводять нас до думки про переслідування за національною ознакою в сучасній українській державі?
2. Як зображена сучасна українська держава в цьому медіаповідомленні?
3. Хто створив ці меседжі?
4. Чому вони створені? На яку аудиторію спрямовані?
5. Чому саме тепер автори медіаповідомлення звернулися до теми історії українських визвольних змагань 1917–20 рр.?
6. Враховуючи, що телемовлення ведеться для громадян Росії, знайдіть 2–3 речення в повідомленні, що емоційно їх зачеплять.
7. Хто для авторів повідомлення «свій», а хто «чужий»?
8. Хто дістає користь від цього меседжу?
9. Якою мірою меседж гідний довіри (та що змушує вас так думати)?

Кожна група презентує результати своєї роботи.

🔔 ВПРАВА 6

? *Запитання:* назвіть, будь ласка, видатних діячів Української революції 1917–1921 рр.?

Рейтинг національних лідерів України (за даними опитування 2001 р., №=782)

Персоналії	Всі, хто відповів		З них					
			Віком до 30 років		Віком 31–50 років		Віком >51 рік	
	% від тих, хто відп.	Ранг	% від тих, хто відп.	Ранг	% від тих, хто відп.	Ранг	% від тих, хто відп.	Ранг
Т. Шевченко	24,5	1	27,0	2	23,2	1	23,9	1
М. Грушевський	20,8	2	27,4	1	21,7	2	14,4	2
В. Чорновіл	15,6	3	14,3	3	19,2	3	13,0	3
В. Ющенко	8,7	4	11,7	4	8,0	5–6	6,9	5
Л. Кравчук	8,0	5	9,6	5	9,1	4	5,8	7
Л. Брежнєв	6,3	6	*	*	8,0	5–6	9,0	4
І. Франко	5,5	7	4,3	6-8	7,2	7	4,7	8
С. Петлюра	4,0	8	4,3	6-8	4,7	8	2,9	10
С. Бандера	3,6	9	*	*	4,3	9	4,0	9
В. Щербицький	3,4	10	*	*	*	*	6,5	6
В. Винниченко	*	*	4,3	6-8	*	*	*	*
Л. Кучма	*	*	3,5	9	4,0	10	*	*
Н. Махно	*	*	2,6	10	*	*	*	*

? *Запитання.* Чому, на вашу думку, такі розбіжності в оціненні трьох найвідоміших діячів революції 1917–21 рр.?

💬 Коментар вчителя

Михайло Грушевський повернувся до Радянського Союзу і, хоча його переслідували, все ж таки залишався частиною історії України.

Володимир Винниченко, письменник і громадський діяч, так і залишився в еміграції і був критиком уряду Радянського Союзу. В 1930–60-х роках минулого століття видань творів В. Винниченка не було, як і наукових розвідок про нього. То ж Винниченко фактично не був відомий цілому поколінню — його не вивчали у школі, де закладаються підвалини літературних уподобань.

А от Симонові Петлюрі, діячеві переважно військовому, судилася найконтр-аверсійніша роль..

Подивимось, як зображені Петлюра і його війська в одному з найскладніших за формою фільмів Олександра Довженка «Арсенал/Січневе повстання в Києві» (1928).

🎧 Учитель показує фрагменти фільму з 1.04.01 до 1.05.39 хв та 1.08.15 до 1.09.07 (<https://www.youtube.com/watch?v=k5NivIVeHNc>).

? Запитання

- Опишіть, якими ви побачили більшовиків і гайдамаків?
- Якими засобами режисер досягає такого враження?

Дискусія

🗨 Слово вчителя

Кінематограф, як мас-медіа, володіє не лише художньою правдою та документальною вірогідністю, фільми, як і пресу, можна тиражувати, розповсюджувати і зберігати. Кіно — це реалістична репрезентація, що приховує засоби власного виробництва. Кіно пропонує спосіб упорядкування, організації дійсності, наділення її сенсом. Можна сказати, що кіно певним чином організовує наш погляд на світ.

Тут усі експресивні можливості освітлення, знімання і монтажу режисер спрямував на створення негативного образу гайдамацьких військ (в рядах яких, до речі, сам воював в 1918 році). І геніальний епізод з більшовиком Тимошем, в якого стріляють петлюрівські війська, але не можуть вбити, назавжди залишиться образом січневого повстання. Історична правда не здатна буде внести суттєвих коректив.

Один із більшовицьких міфів про «Арсенал» стверджує, що полонених бунтівників розстріляли українські війська. Але ця історія не відповідає дійсності. Київський історик Ярослав Тинченко реконструює подію так: «На площу перед юрбою червоногвардійців було виставлено кілька кулеметів. Тоді Петлюра закричав: «Це теж робітники... Серед них, можливо, є багато несвідомих українців... А ви хочете їх розстріляти? Я цього допустити не можу, першу кулю — в мене!». Полонених арсенальців замкнули за ґрати (згодом їх звільнять більшовики... За всі шість днів оточення останні згубили до 350 вбитих та поранених бойовиків. Переважна більшість поранених померла через нестачу ліків та відсутність професійної медичної допомоги. Не менше втратили й українські війська. Найбільше постраждали Богданівський (до 130 людей у двох куренях) та Гордієнківський (близько 80 дюдей) полки».

Тож першим образом-жупелом українського націоналіста, який сконструювала більшовистська пропаганда на початку 1920-х років, став образ Симона Петлюри і петлюрівців.

Владислав Верстюк, історик, професор, колишній заступник голови Українського інституту національної пам'яті вважає:

«Навіть найпалкіші прихильники Петлюри розуміють і не приховують, що їх герой є ідейним водорозділом сучасного українського суспільства, яке, незважаючи на майже два десятиліття існування суверенної Української держави, залишається поділеним на два табори в сприйнятті українського минулого та у побудові перспективи майбутнього. Один із цих таборів є національним, питомо українським, інший — постсовецьким, для якого характерне гостре несприйняття українського національного дискурсу.

Петлюра і Бандера були уособленням не лише української національно-визвольної боротьби, але й антирадянськості. Обидва були послідовними борцями з більшовицьким режимом, обидва були підступно знищені цим режимом».

Українській інтелігенції аж до 1950-х років навішували ярлики «петлюрівців».

Публіцист Микола Рябчук зазначив: «Петлюра як мало хто з українських «культурних героїв» був об'єктом інтенсивної і планомірної дискредитації... Український погляд на Петлюру утверджується через шкільні підручники. Щодо ж до власне російського погляду на Петлюру та на українську національно-визвольну революцію 1917–20 рр., то він присутній не лише на рівні залишкових стереотипів... чимало українців глибоко засвоїли ці стереотипи, інтерналізувавши колонізаторський погляд на себе, свою історію, своїх «культурних героїв».

🔔 ВПРАВА 7

Перед вами карикатура «Політичний барометр» із одеського журналу «Буржуй».

Підпишіть дати (рік і місяць) події, про яку йдеться під кожним зображенням обличчям

Джерело: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/ru/2/20/%D0%91%D1%83%D1%80%D0%B6%D1%83%D0%B9_%D0%BC%D0%B0%D0%B9_1918.jpg

Джерела

- Бій під Крутами в національній пам'яті: Збірник документів і матеріалів / Упорядники: О. М. Любовець (керівник); О. М. Березовський, С. В. Бутко, А. О. Тищенко, І. В. Цимбал. — К.: ДП НВЦ «Пріоритети», 2013. — 288 с.
- «ВАШИНГТОН ПОСТ»: УРОК РЕВОЛЮЦІЇ 1917 РОКУ ДЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ: <http://www.5.ua/polityka/the-washington-post-urok-revoliutsii-1917-roku-dlia-novoi-ukrainskoi-vlady-32472.html>.
- Вступ до новинної грамотності. — К.: АУП, 2015. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://aup.com.ua/books/hf/>.
- Дорошенко Д. Война и революция на Украине // Революция на Украине по мемуарам белых. Сост. С. А. Алексеев, под ред. Н. Н. Попова. — М., Л.: Госиздат, 1930. — С. 94–95.
- Гуменюк Л. О., Потапова В. І. «Практична медіаграмотність для бібліотекарів». — К.: АУП, ЦВП, 2015. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://aup.com.ua/books/mbm/>
- Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк ; за наук. редакцією В. В. Різуна. — К.: Центр вільної преси, 2012. — 352 с.
- Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження. — К.: К.І.С., 2011. — 240 с.
- Шарий І. Січовики під Крутами. — Народна справа. — К., 1918, Ч. 12–13. — С. 16–21.
- Симон Петлюра в історичній свідомості українського суспільства (до 130-річчя народження). [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1737678.html>.
- Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 — березень 1918). — Київ — Львів, 1996. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://vijsko.milua.org/Tinchenko-1UBV_4.htm
- [https://uk.wikipedia.org/wiki/Українська революція](https://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_революція). https://en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian_War_of_Independence.
- [https://ru.wikipedia.org/wiki/Украинская революция_1917—1921](https://ru.wikipedia.org/wiki/Украинская_революция_1917—1921).

РОЗДІЛ 5
УКРАЇНІЗАЦІЯ

**Можливості
використання:**
«Історія України»,
10 клас

Тема 2. «Українська
СРР в умовах нової
економічної політики
(1921–1928 рр.)».

Мета заняття: формування:

- навичок роботи з візуальними історичними джерелами задля оцінення різних поглядів на репрезентацію події;
- актуалізувати історичні події і сучасність через порівняння та пошук аналогій.

Ключові слова і поняття: політика українізації, демотиватор.

Забезпечення заняття: підготовлені візуальні джерела, ілюстрації, комп'ютери, під'єднані до інтернету.

Методичні способи і техніки: міні-лекція, робота з історичними документами, робота з візуальними джерелами, робота в групах, дискусія.

🗨 Слово вчителя

Українізація — це політика в національно-культурній сфері, яку проводило керівництво Радянської України у 1920–1930-ті рр. Українізація передбачала опанування української мови управлінським апаратом, запровадження її в державних і культурних установах, пресі, формування національної системи освіти; висування українців на керівні посади.

🔔 ВПРАВА 1

Українізація через плакат та карикатуру

Робота в групах

Кожна група отримує візуальне джерело. Завдання: зробити аналіз за схемами, вказаними нижче.

🗨 *Після опрацювання (10 хв.) група представляє свій аналіз. Учасники інших груп ставлять питання.*

🖨 *Учні отримують карикатуру і фото без вказівки мас-медіа і країни.*

Схема аналізу карикатури

Опишіть образи, персонажів.

Інтерпретація:

1. Якій події і якому часові вона присвячена?
2. Чи впізнаєте ви персонажів? Чому?
3. Визначте, які символи використовував художник? Чому він до них звернувся?
4. Яке ставлення до персонажів — позитивне чи негативне — висловлює карикатура?
5. Як інтерпретує карикатура персонажів? Чи згодні ви з нею?
6. Які ідеї та політична позиція автора? Як би ви їх визначили?
7. Що ви знаєте з інших джерел про події, яким присвячена карикатура? Як ваше знання взаємопов'язане з тим, що ви дізналися завдяки карикатурі?
8. В якій країні, на вашу думку, могла бути надрукована ця карикатура?

Українізація на Україні.

Журнал сатири та гумору «Зиз» (м. Львів, 1927 рік). Погляд відомого карикатуриста Едварда Козака на українізацію.

Джерело: <http://www.istpravda.com.ua/artefacts/2013/12/23/140452/#8>

Преслѣдованіє русскихъ на Украинѣ.

Чистка русскихъ элементовъ въ госуд. учрежденияхъ.

Екзаменъ.

Не пререщаючіяся крестьянскія волненія на Украинѣ, вкрайне тревожатъ совѣтское правительство. Суверенно зблизившись за власть, большевики шусть опору въ крайнихъ націоналистическихъ украинскіихъ кругахъ. Всѣ русскіе служащіе въ государственннхъ учрежденияхъ, не знающіе украинскаго языка немедленно увольняются. Знаніе украинскаго языка гроуѣряется особой комиссіей, въ которую входять: представители отъ наркомпроса, містсома и коммунечны и представитель по украинизаціи даннаго учреждения. Наша фотографія зображаєть сцену экзамена въ одномъ изъ совѣтскихъ учреждений въ Харьковѣ. Слѣва (у телефона) сидить экзаменующійся.

Джерело: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/02/23/27111/>

Схема аналізу фотографії

З підпису ви дізнаєтеся, хто учасники події.

Опишіть, що відбувається на фото.

1. Проаналізуйте відповідність заголовка до зображення.
2. Де, на вашу думку, була опублікована ця фотографія?
3. Чи це власна фотографія видання, чи передрук?
4. Чи з'явився завдяки підписові новий зміст у цього фото?
5. Які ідеї та політична позиція автора? Як би ви їх визначили?
6. Якої інформації вам не вистачає, щоб зробити узагальнення, висновки?

Коментар вчителя: карикатура (1) надрукована у львівському журналі (Польща); фотографія зроблена в 1927 році і використана в газеті, яку видавали емігранти; мотиваційний плакат (3) створений в УРСР.

? Запитання

- У п'єсі Миколи Куліша тьотя Мотя, одна з головних героїнь, вигукує: «Лучше быть изнасилованной, чем украинизированной».
- На вашу думку, з яким з візуальних джерел суголосні її погляди?

Як коментар після виступу представників груп — вчитель зачитує цитати з праці видатного українського літературознавця Ю. Шевельова «Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941): Стан і статус», що вважається одним із найповніших наукових досліджень мовної політики різних режимів в Україні.

«Започаткована в Москві, підхоплена і впроваджувана комуністичною партією звичними для партії методами, українізація викликала прихильність і підтримку одних прошарків населення та сторожке вичікування других...

Імовірно підтримка українізації могла б прийти від української інтелігенції, не пов'язаною з партією, передусім від учених, учителів, письменників.

Повернення на Україну в 1924-1926 роках М. Грушевського, М. Вороного, В. Самійленка та інших вказувало на добру волю тих груп співпрацювати в здійсненні нової політики. Але радянська влада сприймала хворобливо-підозріло всяку не контрольовану нею ініціативу на полі українізації. Вивчаючи події в хронологічному порядку, не можна позбутися враження, що за кожен здобуток українізації довелось платити втратою української сили або потенціальної української сили...

Не зважаючи на штучність, необґрунтованість, внутрішні суперечності, трагікомічні надужиття та зигзаги, вона ще раз довела, що українська мова є мовою літературною, а не просто сумою діалектів, поширила знання цієї мови серед різних шарів населення і допомогла зберегти її в наступний період обмежень та переслідувань».

🔔 ВПРАВА 2

Українізація. Демотиватор

🗨 Слово вчителя

📖 **Демотиватор** — зображення-макрос, що складається з картинки в рамці і коментаря-слогана.

- Це практично завжди плакат чорного кольору, на якому розміщено: Зображення в рамці, що ілюструє ідею постера.
- Гасло, набране великим шрифтом. Набране дрібнішим шрифтом уточнення, пояснення або цитата, що висвітлюють ідею детальніше.

Демотиватор походить від інтернет-мемів, які спонтанно поширюються між інтернет-користувачами.

Демотиватори використовують для висміювання мотиваційних постерів.

Префікс “де” первісно позначав не висміювання мотиваторів, а змістове протиставлення їм: мотиватор спонукає, демотиватор викликає небажання діяти. Найчастіше демотиватори використовують для відповіді опонентів.

Робота в групах

? Кожна група отримує по демотиватору за темою «Українізація» і дає відповіді на запитання:

- Як ви розумієте ці демотиватори?
- Яка ідея в них закладена?

А ПО-РУССКИ НЕЛЬЗЯ?
ДО ЧЕГО ДОВОДИТ ЕВРО-УКРАИНИЗАЦИЯ

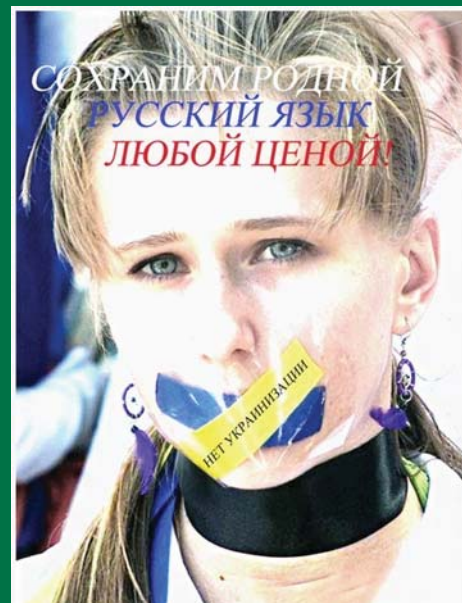

Украинизация
Это разновидность русофобии

DEMOTIVATORS.RU

ИДИОТСКИЙ КУЛЬТ МОВЫ
УНИЧТОЖАЕТ ЖИВЫХ УКРАИНЦЕВ

Учитель просить учнів проаналізувати гасла.

Які речі висміюються? (Патріотична символіка/кольори прапору/дублювання назви англійською, а не російською мовою; не визнання самого факту існування української мови, використання української символіки автоматично означає ненависть до всього російського).

? Запитання

- Хто, на вашу думку, створив ці медіатексти (демотиватори)?
- На яку аудиторію вони спрямовані?
- Яку систему цінностей вони віддзеркалюють?
- Наведіть контрмотиваційні аргументи. Скористайтеся даними таблиці переписів України за 1926–2001 роки.

Етнічний склад населення України в сучасних кордонах

Етнічні групи	1897–1900 роки	1926–1930 роки	1959 рік	1989 рік	2001 рік
Українці	72,0%	74,8%	76,8%	72,7%	77,8%
Росіяни	8,8%	8,1%	16,9%	22,1%	17,3%
Євреї	9,0%	6,5%	2,0%	0,9%	0,2%
Поляки	4,4%	5,4%	0,9%	0,4%	0,3%
Німці	2,1%	1,5%	0,1%	0,1%	0,1%
Молдовани/ румун	1,0%	1,1%	0,8%	0,9%	0,8%
Усе населення	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

🗨 Слово вчителя

В етнології вважають моноетнічними країни, де кількість представників однієї нації становить не менше ніж 67%, тобто 2/3 від усього населення. Юрій Шевчук, професор Гарвардського університету, зазначає, що в США, Франції, Італії людина, яка не володіє державною мовою, не лише відчувається некомфортно, її там відкрито дискримінують і змушують виконувати мовні правила; жодна титульна нація не виправдовується за своє право мати свою функціональну державну мову.

Джерела

Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність (за ред. В. Наулка). — К., 2001.

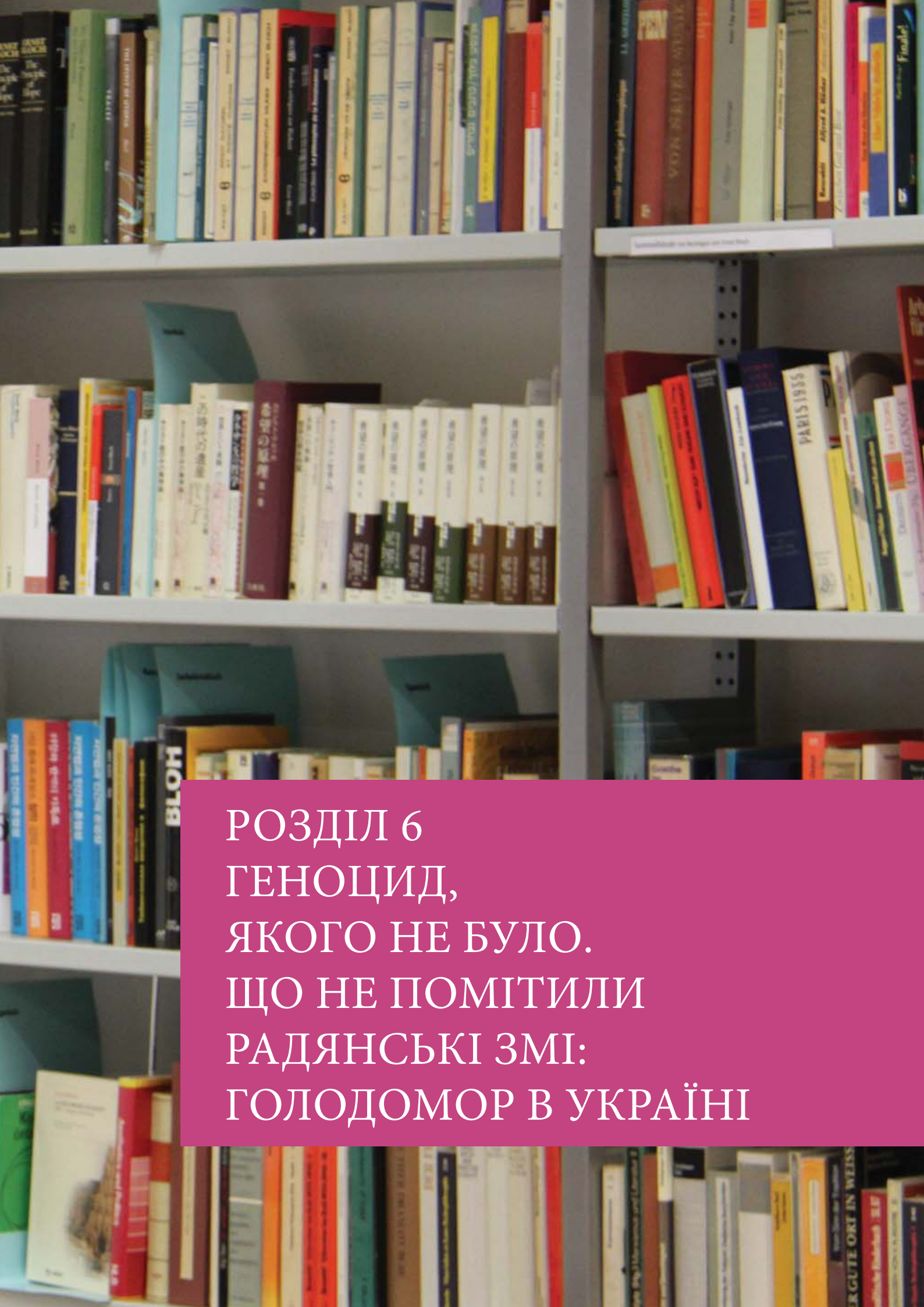
Магрицька Ірина. Україна — не багатоетнічна. — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27152491.html>.

Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус. — Чернівці: Рута, 1998. — 207 с.

https://en.wikipedia.org/wiki/Demotivational_posters.

РОЗДІЛ 6
ГЕНОЦИД,
ЯКОГО НЕ БУЛО.
ЩО НЕ ПОМІТИЛИ
РАДЯНСЬКІ ЗМІ:
ГОЛОДОМОР В УКРАЇНІ

Можливості використання:

курс «Людина і світ», 11 клас.

Теми 3 «Стереотипи і упередження»,

курс «Історія України», 10 клас.

Тема 6. «Соціально-економічні перетворення в Радянській Україні (1929–1938 рр.),

курс «Історія України», 11 клас.

Тема 2. «Україна в перші повоєнні роки (1945 – початок 50-х рр.).

Мета заняття:

- формування навичок роботи з первинними історичними фотодокументами і медіатекстами;
- мотивувати до вивчення історії через особистісний підхід,
- формування вміння:
- декодувати пропаганду в медіатекстах,
- вирізняти цензуру,
- розуміти функцію мас-медіа в демократичному суспільстві.

Ключові слова і поняття: цензура, пропаганда, засоби масової інформації і пропаганди

Забезпечення заняття: роздаткові матеріали з медіатекстами, комп'ютери, під'єднані до інтернету, проектор/комп'ютер.

Методичні способи і техніки: міні-лекція, робота з історичними документами, робота з фотографією, робота в групах, дискусія, створення медіапродукту.

Слово вчителя

? Запитання

- Чи є у вашій родині старші люди, які жили в 1920-х, 1930-х та 1940-х рр.?
- Чи розповідали вони вам про часи, коли в українських селах голодували?

Слово «Голодомор» на позначення штучного позбавлення українців харчових продуктів ввів в обіг письменник Олекса Мусієнко в кінці 1980-х років. Якщо особистих спогадів старших ніхто не пригадає, можна навести усні перекази своїх родин.

Волошенюк Тіна Іванівна, учителька, 1912 р. н., жила в 1930-х рр. в селах Черкаської області: «Коли я була вагітною Володею, то була чи не найтовстіша в селі, кілограм 48. І чоловік проводжав мене на роботу з рушницею».

Геноцид, якого не було. Що не помітили радянські ЗМІ: голодомор в Україні

Лобко Олена Платонівна, технік-садівник, 1924 р. н., жила в 1930-х рр. в Миронівському районі Київської обл.: «Нас було троє дітей, але вижили тільки завдяки тому, що мати вміла шити і пішла по дворах аж у Курську обл. Ходила і кричала: «Кому юбку пошити, молодиці». Заробила мішок збіжжя і лісами донесла додому, бо на дорогах перепиняли комуністи і забирали все їстівне».

🔔 ВПРАВА 1

Зображення Голодомору в пресі

Учні об'єднуються в 3 групи.

Учасники отримують фотографії періоду голоду 1922–1923 рр. та Голодомору 1932–1933 рр., які збереглися в західних архівах, зроблені іноземними фахівцями чи вивезені ними, та фото з українських партійних періодичних видань, де висвітлено життя Харкова та українських сіл цього ж періоду. Групи отримують зображення без підпису з архівів та з української радянської преси.

🗨️ Слово вчителя

Перед вами фотозображення, зроблені в фактично одних і тих же місцях в один і той же період.

Жертви голоду. Харківщина, 1933 р.

Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/Голодомор_в_Україні_1932—1933.

1. Опишіть, що ви бачите на фотографіях. Під час опису зверніть увагу, чи герої позують фотографові, чи ні.
2. Які з цих фотографій не були розміщені в радянській пресі? Які були?
3. Чи могли фотографи, що робили знімки для радянської преси, не помітити такої кількості бездомних і мертвих на вулицях міста?
4. Якби вони зробили знімки, на яких зафіксували трупи, чи могли б вони з'явитись у радянській пресі?
5. Аргументуйте свої висновки.
6. Які фотографії, на вашу думку, найповніше, найдостовірніше фіксують історичний період?

Джерело: <http://gazeta.zn.ua/history/golodomor-v-harkove-krug-zhizni-krug-smerti-chernye-niti-istorii-.html>.

Харків, площа Свободи, фото початку 1930-х
Джерело: <http://gazeta.zn.ua/history/golodomor-v-harkove-krug-zhizni-krug-smerti-chernye-niti-istorii-.html>.

Геноцид, якого не було. Що не помітили радянські ЗМІ: голодомор в Україні

Триста днів без хліба.

Родина фотографа-аматора Боканя М.Ф. обідає в період Голодомору. Репродукція з особової справи Боканя М.Ф. Галузевий архів СБУ (ф-6, спр. 75489), місце і дата зйомки с. Батурин Бахмацького р-ну, Чернігівської обл., 2 квітня 1933 р. Джерело:ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. об. 2-161053

Коментар учителя

Лише в травні 1933 року міліція тільки на вулицях Харкова виловила понад 11 000 людей з інших місць, які подались у столицю в пошуках їжі.

🔔 ВПРАВА 2

📖 Завдання

Прочитайте обидва тексти.

- Перелічіть факти в обох матеріалах?
- Підкресліть посилання на джерела в обох матеріалах?
- опишіть, що ви бачите на знімках в газетах.
- На яких знімках люди позують фотографові?
- На яких знімках відбулися спеціальні приготування героїв перед тим, як їх зафіксував фотограф?
- Порівняйте тексти в обох виданнях. На яку аудиторію вони розраховані?

Група 1 отримує переклад текстів статті в газеті «Daily Express» (США, лютий 1935 р.) та статтю з радянської преси (листопад 1933 р.).

Жах в Україні

Спеціальний кореспондент «Daily Express», який, як зазначено на першій сторінці, відмовився від участі в запланованому турі для того, що побачити умови життя власними очима (заголовок статті під «Daily Express») Голод поширюється частиною Радянського Союзу, а саме Україною, залишаючи по собі жахливі сліди смерті, страждань і нескінченних бід.

Я побачив... і тут показую за допомогою слів та ілюстрацій те, що потрапило мені на око.

Повідомляється, що за останні 18 місяців 6 000 000 селян відійшли в інший світ від голоду в Україні позаяк більшовицький уряд ухвалив рішення щодо непомірних зборів їхнього урожаю. Минулої зими солдати Червоної Армії за наказом Москви вилучили у селян таку велику кількість сезонного врожаю, що ті не змогли прогодувати ані себе, ані власну домашню худобу протягом усієї пори.

Починаючи свій шлях з Москви пізньою весною, щоб провести повний тур Україною, ми спочатку заїхали до великого колективного

господарства поблизу Тамбова. Чесність змушує мене констатувати, що це була все-таки ідеальна ферма. Однак я дізнався від місцевих працівників, що більшість з них були іммігранти-комуністи з Англії, Америки та Німеччини, які привезли сільськогосподарське знаряддя з собою з-за кордону і за власний рахунок.

На Воронежському вокзалі я побачив сотні людей у пошарпаному одязі, що спали прямо там. Як мені розповіли, то були працівники заводу, які чекали на потяг, щоб поїхати у місячну відпустку до Криму.

Однак відбиток страждання та нещастя, що я прочитав на їхніх обличчях, не мали нічого спільного з так званою відпусткою. Я особисто і оперативно дізнався від цих людей, що туристам під час подорожі змальовують лише гарне життя.

Я вирішив не брати надалі участь у цьому турі, а натомість скласти свій власний. Мені вдалося купити квиток до Белгорода, а по приїзді туди рано-вранці, я вирушив до тамтешнього колективного господарства.

(Під фото з жінками внизу)

Вони користуються особливим привілеєм - збирають розсипане зерно у сутінках. Селянки Белгородського колгоспу.

(колонка зліва від фото з хлопчиком)

Секретні свідчення, зроблені за допомогою фотокамери (див. угорі). Мертвий та напівмертвий кінь біля колгоспу в Белгороді. Власники тварин благали про корм, але їм наказано триматися від ферми на відстані пострілу пістолета.

(Зліва) Хлопчик плаче. Він стоїть біля тіла свого батька, якого застрелили у присутності малого на території Белгородського колгоспу, бо чоловік підійшов занадто близько до забороненої зони під час збирання розсипаного по двору зерна. Тіло залишилося на тому місці, де людина загинула.

Празднование XV годовщины Октября по Советскому Союзу

ПОБЕДНЫЙ МАРШ МИЛЛИОНОВ СТРОИТЕЛЕЙ СОЦИАЛИЗМА

НОВЫМИ ДОСТИЖЕНИЯМИ, НОВЫМИ ИНДУСТРИАЛЬНЫМИ ГИГАНТАМИ ВСТРЕТИЛА СТРАНА СОВЕТОВ ВЕЛИКУЮ ГОДОВЩИНУ

Несокрушимой стеной сплотилась могучая многомиллионная армия трудящихся СССР вокруг ленинской партии и своего вождя тов. Сталина

В ХАРЬКОВЕ

Пленум горсовета.—Вечера в клубах и на предприятиях.

С огромным подъемом, демонстрация...

«Со великим подъемом, по всем работам...

Тов. Г. И. Петровский выступил на пленуме...

Репорты побед.

Огромная производственная победа...

В этот вечер в клубе в Харькове...

Парад харьковского военного гарнизона.—Демонстрация.

В этот вечер в Харькове...

Сотрудники демонстрации в составе...

Пленум горсовета. Председатель ГОУИХ...

Великий парад старинных сподвижников...

На пленуме парад войск, бывавших...

На параде в демонстрации приветств...

Все эти дни праздники в рабочих рай...

Вечер. Пленум, уличный сбор...

В этот вечер в Харькове...

Члены пленума ЦК КП(б)У и правительства приветствуют колонны демонстрации.

В МОСКВЕ

МОСКВА, 8. «Со великим подъемом...

Эти знаменательные стеновые собрания...

К 10 часам утра демонстрация...

В этот вечер в Москве...

Парад в Москве...

несет речь, передавая трудящимся СССР...

Павловский произнес речь. Плуте...

Многие актиристы выступили на демон...

Парад в Москве...

Парад в Москве...

Шестые всесоюзные промышленные...

Сотрудники демонстрации в составе...

До начала парада в уличной ст...

Колонны демонстрантов на площади ПУЦИНА.

ПО СОВЕТСКОЙ УКРАИНЕ

Група 2 отримує вирізок з газет «Chicago American» (США, серпень 1934 р.) та «Пролетарий» (Харків, лютий 1933 р.); зображення і текст медіа повідомлення.

Геноцид, якого не було. Що не помітили радянські ЗМІ: голодомор в Україні

Really FINE In Used Car VALUES
AMERICAN WANT ADS

CHICAGO AMERICAN
CHICAGO, MONDAY, FEBRUARY 25, 1935 15

SECOND SECTION
NEWS, FEATURES

SIX MILLION PERISH IN SOVIET FAMINE Peasants' Crops Seized, They and Their Animals Starve

The henyard fowl, two peasant women garner kernels of grain spilled in sowing. They must eat this to keep alive in a land of plenty—the Ukraine

Russia's beautiful thoroughbred horses, known the world over, are used here in the agricultural districts. The animals, needed on every farm, are dying off by the million of starvation.

Ten million died in a few years. Here one horse is shown, another is too weak to stand. Peasants begged food to save their livestock were driven off by armed soldiers.

Reporter Risks Life to Get Photographs Showing Starvation

STARVATION stalks through the Ukraine section of Soviet Russia, leaving a ghastly trail of death and agony. The Ukraine is the most fertile grain-producing district in Russia.

The facts contained in the series of articles, of which this is the first, were obtained by Thomas Walker, an American newspaperman, now resident in London, at the peril of his life.

When Mr. Walker entered Russia last Spring he smuggled in a camera.

While the photographs shown with these articles were obtained under the most adverse and dangerous possible circumstances, the evidence they present is more grim and graphic than words.

By THOMAS WALKER,
Noted Journalist and Traveler and Student of Russian Affairs. Who for Several Years Has Traveled the Union of Soviet Republics.

I HAVE recently visited the Ukraine district of Soviet Russia, where 60,000,000 peasants have perished from starvation in the past eighteen months, due to the excessive tolls made on their crops by the Bolshevik government.

Last Winter, Red Army soldiers, under orders from Moscow, took so much of the season's crops from the peasants that they were unable to feed themselves and their livestock through the Winter.

The photographs accompanying this series of articles were taken at the request of the American Red Cross. The Soviet travel regulations do not allow a foreigner to take a camera into the country unless it is for a specific purpose, and the only way to get around this was to pretend to be a news correspondent.

Meets Immigrants.
(Runs Model Farm)

Starting from Moscow late in the Spring of 1934 on what was advertised by the Interior Travel Bureau as a "tour of inspection" to the Ukraine, we first went to a large Collective Farm near Tambov. This was indeed a model farm.

Conversations with the workers on this farm established the fact that practically all of these people were immigrants. Comrades from other districts, England or Germany, who had seen through their farming implements with them, as their own equipment had burned.

All the railway stations at Yermolovka I asked the plinking! The interior guide says no many hundreds of peasants were sleeping in

In his article describing the enforced famine in the Ukraine, Thomas Walker tells of finding this little Russian peasant boy standing beside his dying father and weeping bitterly. The father had been shot for approaching too closely to hidden ferriery while the two were picking up grains of wheat spilled on the ground. Now the boy must wander alone, almost certainly to die of starvation.

These peasants stated that they had been at the Collective Farm several days previous, and had begged the officials for some wheat straw to feed the horses and to be allowed to fill their water barrels. Both requests were refused, and they were ordered away from the farm at the point of revolvers.

These peasants told me that they had refused enough grain the next morning to move, then supply the needs of themselves and their live stock, but that the Red Army had come under the surprise

of the GPU, and equalized production of the harvest.

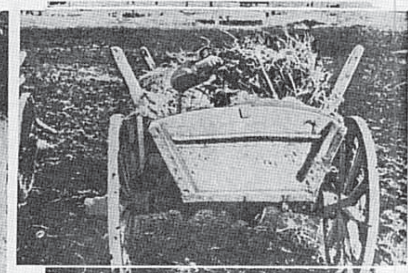
Two of the peasants were married and had children, who perished by starvation during the year 1932-33. I told them as they started to butcher the dead horse.

In this connection it may be interesting to state that over ten million horses have perished in the Ukraine since 1932. Most of these animals had belonged to independent peasants.

Recently, however, trials have been held in Moscow and elsewhere, attempting to fix the blame on the managers of certain of the chief stock farms for the starvation of thousands of Russia's grain horses.

Search for Grain.
(A Great Privilege)

The collective farm near Yermolovka is a concentration camp of forced labor, and in these districts there is a privilege to be a prisoner on this farm. Supervision on this farm is by Red Army soldiers, who carry loaded rifles and about to kill

Death from starvation in a Soviet hay cart. Although he worked on a Communist farm where food was plentiful, this peasant could not get enough to eat to keep life in his body. Weary from his forced labor, he crawled into this hay cart to find rest. His eyes closed—and never opened again.

(All Pictures Copyright, 1935, by American Newspapers, Inc.)

Peasants, Horses Starve
(Death on Highway)

About halfway out I came upon a party of three peasants and their horses in varying stages of starvation. One peasant, the other a woman, had just died and another had down that was too weak to get on his legs since they had been at the Collective Farm several days previous, and had begged the officials for some wheat straw to feed the horses and to be allowed to fill their water barrels. Both requests were refused, and they were ordered away from the farm at the point of revolvers.

These peasants told me that they had refused enough grain the next morning to move, then supply the needs of themselves and their live stock, but that the Red Army had come under the surprise

of the GPU, and equalized production of the harvest.

Two of the peasants were married and had children, who perished by starvation during the year 1932-33. I told them as they started to butcher the dead horse.

In this connection it may be interesting to state that over ten million horses have perished in the Ukraine since 1932. Most of these animals had belonged to independent peasants.

Recently, however, trials have been held in Moscow and elsewhere, attempting to fix the blame on the managers of certain of the chief stock farms for the starvation of thousands of Russia's grain horses.

Search for Grain.
(A Great Privilege)

The collective farm near Yermolovka is a concentration camp of forced labor, and in these districts there is a privilege to be a prisoner on this farm. Supervision on this farm is by Red Army soldiers, who carry loaded rifles and about to kill

of these people who had been busy picking up those grains of wheat when apparently the father came to with a Red soldier and was caught without warning and led to the where he fell. Two photographs were taken.

Both father and son were gaped on this farm at the time I was there.

Continued on Page 16, Column 6

26

FORUM NO. 54 - SPRING, 1983

Шість мільйонів загинули від радянського голоду
Дві селянки, подібно до дворової птиці, збирають крупинки збіжжя, що залишилися після посіву. Це - Україна, де 6 000 000 дітей, жінок та чоловіків загинули від голоду. Як великий привілей жінкам дозволили збирати залишки розсипаного зерна. (напис під фото)

Репортер ризикує власним життям для того, щоб зробити фотографії голоду (заголовок)

Голод поширюється частиною Радянського Союзу, а саме Україною, залишаючи по собі жахливі сліди смерті та страждань. Україна як республіка виробляла найбільше зернової продукції в Росії (СРСР).

Це - перша стаття з цілої низки, в яких містяться факти, отримані з ризиком для життя американським журналістом Томасом Волкером, який наразі проживає у Лондоні.

Коли пан Волкер в'їхав минулої весни до Росії, він таємно провів із собою камеру.

Враховуючи, що фотографії, показані у цих статтях, були отримані за найнесприятливіших та небезпечних умов, реальність, яку вони показують, насправді зловісніша і не піддається жодному описові.

Томас Волкер (заголовок)

Відомий журналіст, мандрівник і людина, яка вивчає Росію. Він мандрував Союзом Радянських Республік протягом декількох років.

Нещодавно я відвідав частину Радянської Росії - Україну, де за останні 18 місяців 6 000 000 селян відійшли в інший світ від голоду через надмірні збори/забирання їхнього врожаю більшовицьким урядом. Минулої зими солдати Червоної Армії за наказом Москви вилучили у селян таку велику кількість сезонного врожаю, що ті не змогли прогодувати ані себе, ані власну домашню худобу протягом усієї пори.

Фотографії підібрані до статей були зроблені з великим ризиком і вивезені з Росії у моїх кишнях. На щастя, мене не піддавали обшукові. Мені довелося позбутися цінної фотокамери перед наближенням до прикордонної смуги для того, щоб не викликати підозру в російських прикордонників щодо можливого фотографування. Радянські правила подорожі чітко стверджують, що будь-яке знімання повинне розроблятися/узгоджуватися в межах СРСР. Якщо ж ці знімання або фотографії шкідливі для більшовицької влади, їх знищують, а власника плівки піддають арештові.

На мапі зображено охоплений голодом край - Україну, а також Тамбов і Воронеж, про які згадано у статті містера Волкера (під мапою).

Та, що приймає іммігрантів (заголовок)

(модель ефективної ферми)

Починаючи свій шлях з Москви пізньою весною 1934-го, щоб провести повний тур Україною, рекламований бюро подорожі «Інтурист», ми спочатку заїхали до великого колективного господарства в Тамбові. Чесність змушує мене констатувати, що це була все-таки ідеальна ферма. Під час розмови з працівниками виявилось, що майже всі ці люди були іммігранти-комуністи з Америки, Англії та Німеччини. Вони навіть привезли за свій рахунок сільськогосподарське знаряддя з-за кордону.

На Воронежському залізничному вокзалі я запитав балакучого провідника з «Інтуриста» про те, чому так багато людей спали на вокзалі, чому сварилися і чому так болісно виглядали їхні обличчя. Він відповів:

«Сплять на вокзалі, тому що всі вони працюють на місцевому заводі, а сьогодні ці люди від'їжджають у місячну відпустку до Криму. Вони в

старому одязі, бо щойно дістали відпустку і ночують тут, щоб не пропустити потяг. Саме тому робітники, можливо, виглядають втомленими».

Зважаючи на безнадійні та нещасні обличчя, було не схоже, що на них чекає якась відпустка в Криму.

Розмовляючи з кількома людьми, я переконався, що нам, туристам, під час подорожі змальовують лише гарне життя, тоді як насправді умови дуже жахливі.

Я вирішив не брати надалі участі в турі, запропонованому «Інтуристом», а натомість скласти свій власний. Придбав квиток до Белгорода та розпочав подорож з невеличкою російською сумкою, привертаючи, отже, менше уваги. Приїхавши туди рано-вранці, я вирішив пройти пішки 6 кілометрів до колгоспу.

(угорі під фото з конякою)

Відомі на весь світ прекрасні чистокровні російські коні тепер використовуються під час сільських робіт. Мільйони тварин, яких потребують ферми, вмирають з голоду. За останні роки загинуло 10 мільйонів. На фото один з коней мертвий, а другий занадто слабкий, щоб піднятися на ноги. Селян, які просили їжі, аби врятувати свою домашню худобу, прогнали озброєні солдати.

(під фото з хлопцями)

Описуючи у цій статті штучний голод в Україні, Томас Волкер розповідає, як знайшов цього маленького сільського хлопчика, що стояв біля мертвого батька та гірко плакав. Батька застрелили за те, що той занадто близько підійшов до забороненої території, тоді як вони вдвох збирали зерна пшениці, розкидані по землі. Тепер хлопець змушений бродити один і майже напевно помре з голоду.

(під фото з візком)

Смерть від голоду в радянському візку з сіном! Дарма, що цей селянин працював у колгоспі, де їжі задосить, він не мав її достатньо для того, щоб вижити. Втомлений від вимушеної праці, чоловік зліз на цей візок і знайшов там спокій. Його очі закрилися і ніколи більше не відкриваються. (Всі фото захищені правом власності, 1935, Об'єднання американських газет).

Голодують селяни, голодують і коні (заголовок)

(Смерть на дорозі)

На півдорозі я наштовхнувся на групу з трьох селян і трьох коней, різною мірою зголоджених (див. фото). Один з селян помер попередньої ночі. Один кінь щойно помер. Інша тварина лежала на землі, буди надто слабка, щоб звестися знову на ноги. Ці селяни стверджували, що декількома днями раніше вони працювали в колгоспі та просили розпорядників дати їм трохи соломи, щоб нагодувати коней, та наповнити свої барила водою. В цих обох проханнях селянам відмовили і наказали триматися від колгоспу на відстані пострілу револьвера.

Ці селяни розповіли мені, що торік вони виростили зерна задосить для забезпечення потреб людей і худоби, але прийшли червоні солдати з підозрою від ГПУ і реквізували практично весь урожай. Двоє з селян

були одружені і мали дітей, які померли від голоду протягом 1932–33 років. Я полишив їх, коли вони почали ділити мертву конину.

У зв'язку з цим цікаво відзначити, що у Радянській Росії померло понад 10 мільйонів коней. Більшість з цих тварин належали вільним селянам.

Однак нещодавно відбулися суди в Москві та Смоленську, на яких провину за голодування тисяч російських коней намагалися покласти на голів деяких більшовицьких ферм.

У пошуку зерна (заголовок)
(«Великий привілей»)

Колгосп біля Белгорода – це концентраційний табір вимушеної праці. І в цей жахливий час вважається за привілей бути ув'язненим на цій фермі. Нагляд на колгоспі проводять солдати Червоної Армії, які мають при собі заряджені гвинтівки та стріляють на ураження.

Вони наглядають за садівництвом, вирощуванням, збором і завантаженням зерна.

Як великий привілей, селянам дозволяли збирати пшеничне зерно, розсипане під час весняного посіву.

Постріл у шукача їжі (заголовок)
(червоні кулі у повітрі)

Прогулюючись навколо цієї ферми, я наштотхнувся на двох селянок, які збирали пшеничні зерна у неймовірно брудних умовах, мов свійське птаство (див. фото). Їм суворо заборонили збирати будь-яку пшеницю поза визначеними межами.

Батько й син займалися збиранням цих зерен пшениці, як раптом батько підійшов надто близько до забороненої межі, де стояв червоний солдат. Охорона негайно і без попереджень застрелила його, поціливши в спину і залишивши вмирати там, де він упав. На момент знімання син заливався слізьми.

Як батько, так і син працювали на фермі в (той) час...

Геноцид, якого не було. Що не помітили радянські ЗМІ: голодомор в Україні

Вчитель вислуховує відповіді учнів.

Слово вчителя

Факти, які нестерпімі іноземний подорожувач, звичайно, знали і бачили й жителі УРСР, тим паче журналісти і редактори, що створювали видання, які ви бачите перед собою. Тема голоду не могла бути висвітлена в радянській пресі. Діяв інститут цензури — замовчування невігідної тоталітарному режимові інформації. Коли преса не зафіксувала історичних подій, підцензурні письменники і художники не відобразили це в своїх творах, а дані про смертність були сфальсифіковані, що тоді залишається? Які документи і форми пам'яті можуть бути додатковими джерелами з цього періоду?

Мемуари та усна історія. Спогади людей — учасників цих подій. Зараз ми подивимося, в який спосіб медіа відновлювали ці події.

Уривок з фільму «Живі» С. Буковського, побудованого на свідченнях жертв Голодомору. (41.02-44.50) (<https://www.youtube.com/watch?v=IvxvoWnMGPO>).

Демонструється фрагмент фільму.

🔔 ВПРАВА 3

Аналіз матеріалу РІА «Новости Украина»

Учасники об'єднуються в 4 групи. Кожна з груп отримує медіатекст (без підкреслень).

📖 Завдання

Прочитайте медіатекст і дайте відповіді на запитання. (15 хв).

Учасники отримують листок з переліком маніпулятивних технологій:

- **використання стереотипів:** стереотип — це сприйняття якогось соціального об'єкта у спрощеному, схематизованому вигляді. Таке уявлення з часом фіксується у свідомості людини і практично вже не піддається перевірці досвідом;
- **ствердження:** коли перевага надається бездоказовим твердженням замість дискусії, замість плюралізму думок презентується лише одна;
- **поставлення риторичних запитань** з одночасним наділенням відповідним контекстом, який орієнтує глядача та читача несвідомо розвивати «вкинута ідея» у потрібному для маніпулятора напрямку;
- **напівправа** — це спосіб, що полягає, зокрема, в об'єктивному висвітленні незначних деталей із одночасним замовчуванням важливих фактів або загальною фальшивою інтерпретацією подій. Використання вірогідних фактів у різному обсязі знімає у глядачів упередженість до джерела інформації.
- **анонімний авторитет:** використовується вагома політична постать, науковець, релігійний діяч без називання імені. Подібні посилання додають солідності і правдоподібності;
- **«буденна розповідь»:** розповідь про трагічні події ведеться діловим, спокійним тоном, що сприяє індиферентності населення до цих фактів;
- **«очевидці» події:** випадковий добір людей для опитування на будь-яку тему. Потім із фрагментів монтується необхідний смисловий ряд;
- **принцип контрасту:** широко використовується, коли тактика прямих звинувачень видається надто відвертою і ризикованою. Тоді, наприклад, детально описується будь-яка інформація про політичних опонентів, що має негативне забарвлення. А поряд із нею подається позитивна інформація про «своїх» політиків.

? Запитання

- Чи використані маніпулятивні способи в цьому тексті?
- Якщо так, підкресліть їх.
- Чи можете ви їх перерахувати? Назвати?
- Про який факт йдеться в матеріалі? (День пам'яті Голодомору)
- Чи займає цей факт чільне місце в матеріалі?
- Сформулюйте одним реченням, що хотів сказати автор статті, який меседж його матеріалу? (Голодомор — лише привід для боротьби з політичними опонентами)
- Чи викладає автор власну версію Голодомору?

- *В інтересах кого інформацію подано саме в такій формі?*
- *На кого вона розрахована? Кого вона має дискредитувати?*
- *Як легко чи складно вам було виділяти способи маніпуляцій і пропаганди?*

Джерело: <http://rian.com.ua/analytics/20141122/359849881.html>
17:54, 22.11.2014

Андрей Лубенский, РИА «Новости Украина»

Голод и свобода. Киев настаивает на своей версии причин Голодомора

В последнюю субботу ноября украинцы поминают жертв голодоморов 1921–1923, 1932–1933 и 1946–1947 годов. Особое место занимает Голодомор 1932–33 годов, признанный геноцидом украинского народа. Официально считается, что в результате голода погибли более 10 миллионов человек (серьезными исследователями эта цифра ставится под сомнение). В этот день в стране траур. На административных зданиях приспущены государственные флаги с траурными лентами, вносятся изменения в программы телепередач, в 16.00 – минута молчания, затем проводится акция «Зажги свечу». Траурные мероприятия по случаю 81-й годовщины Голодомора 1932–33 годов под лозунгом «Голодом убивали нашу свободу. Не подвластны в '33-м – непобедимы сегодня!»

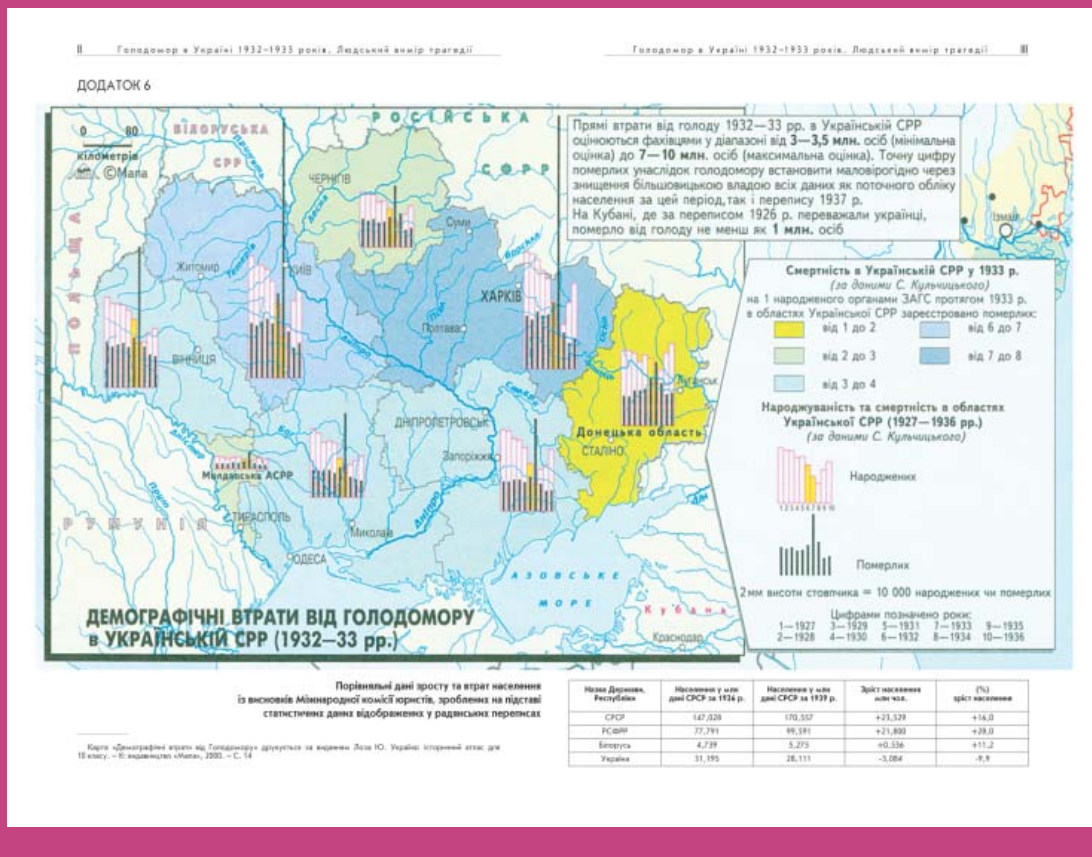
Президент Украины Петр Порошенко с супругой возложили цветы к Памятному знаку жертвам Голодомора 1932–1933 годов возле Михайловского Златоверхого собора в Киеве. Президент также принял участие в церемонии в Национальном музее «Мемориал памяти жертв голодоморов в Украине». Траур, однако, сильно политизирован. Со времен президентства Ющенко Украина ищет виновного в трагедии. Впрочем, слово «ищет» вряд ли здесь подходит – «виноватой» во всех бедах сразу же была назначена Москва. Преподносится это так: голод был искусственно организован коммунистической властью бывшего СССР, с целью сломить сопротивление свободолюбивого украинского народа сталинской политике. Такую точку зрения разделяют и за океаном. Вот и сейчас представитель Белого дома Джош Эрнест, выражая соболезнования Украине в связи с годовщиной Голодомора, заявил, что миллионы украинцев умерли от голода в 1932–33 годах «из-за варварской политики сталинского Советского Союза». Но ведь и в Америке бывали голодные времена? Об этом там вспоминать не любят.

А в Киеве не любят, когда кто-то сомневается в официальной версии причин и последствий голода 30-годов. Ведь эту версию очень удобно использовать в борьбе с политическими оппонентами. Так, Служба безопасности Украины (СБУ) собирается предложить новому составу Верховной Рады ввести уголовную ответственность за отрицание Голодомора и запретить Компартию, которая, по словам

главы ведомства Валентина Наливайченко, «организовывала преступления против украинцев, в том числе и Голодомор 1932–33 годов». Есть и еще один аспект. Киев может потребовать от России, как от правопреемницы СССР, компенсации за ущерб от Голодомора. Об этом украинские политики и эксперты говорили еще во времена Ющенко, и теперь такие мнения высказываются снова.

Коментар учителя

В цьому матеріалі використано лише одні статистичні відомості — про 10 млн жертв. Автор тенденційно подав цю інформацію. І справді, тепер фактично неможливо точно підрахувати кількість жертв. Але тут ви можете побачити методичку оцінювання. Статистика з наукової установи зі сталою репутацією — це завжди одне з надійних джерел інформації.

Геноцид, якого не було. Що не помітили радянські ЗМІ: голодомор в Україні

ВПРАВА 4

Кожна з 4 груп отримує одне з завдань.

- Створіть макет сторінки газети про події Голодомору:
  - в австрійській незалежній газеті 1933 року;
  - в радянській газеті 1957 року;
  - в українській газеті 1991 року;
  - в російській газеті 2015 року.
- Розмістіть назву статі, фото і підпис.
- Придумайте назву рубриці.
- Подумайте, на якій сторінці газети ви б це розмістили. Зазвичай найважливішу інформацію виносять на першу шпальту, а новини публікують на 2–3 сторінках.

Кожна група представляє свої результати.

 Відбувається обговорення на тему, чому суспільству потрібні невідконтрольні медіа.

СЛОВНИК

Цензура в мас-медіа — обмежувальні державні заходи перед опублікуванням новин чи думок.

Свобода преси (мас-медіа) — основна прикмета демократичного устрою. Це право необмежено поширювати інформацію через мас-медіа. Саме мас-медіа формують громадську думку. Ми часто бачимо два визначення, яким називають газети, телебачення, інтернет-медіа. Це — засоби масової інформації та мас-медіа.

Коли ЗМІ, коли мас-медіа?

ЗМІ — це абревіатура від сполуки часів Радянського Союзу «засоби масової інформації та пропаганди». Вони покликані обслуговувати тоталітарний (або авторитарний) режим і фінансуються бюджетними грошима для забезпечення відповідної ідеології керівної партії (чи іміджу авторитарного лідера). Звідси впливає і їхня місія в суспільстві: підтримувати дії режиму. Наголошуємо, що в радянській пресі тих часів і в кінохроніці не зафіксовано жодної реалії Голодомору.

В демократичних суспільствах — мас-медіа (від медіум — посередник), вони надають суспільству об'єктивну інформацію, що ґрунтується на точності, достовірності і повноті відомостей, збалансованості різних поглядів.

Для вчителя: <http://www.unian.ua/politics/780409-zmi-u-rosiji-istorikam-rozdali-rekomendatsiji-yak-sprostovuvati-golodomor.html>.

Джерела

Голодомор в Україні 1932-1933 років. Людський вимір трагедії. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://sf.usc.edu/lessons>.

Гуменюк Л. О., Потапова В. І. Практична медіаграмотність для бібліотекарів. — К.: АУП, ЦВП, 2015 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://aur.com.ua/books/mbm/>.

<http://www.prostir-monitor.org/index2.php?PGID=146>.

https://uk.wikipedia.org/wiki/Голодомор_в_Україні_1932—1933.

РОЗДІЛ 7
СВІТОВА ВІЙНА
ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДУ: ПОМІЖ
ТОТАЛІТАРНИМИ
ІДЕОЛОГІЯМИ

Можливості використання:

Курс «Людина і світ», 11 клас.

Тема 3. «Стереотипи і упередження»,

курс «Історія України», 10 клас.

Тема 6. «Соціально-економічні перетворення в Радянській Україні (1929–1938 рр.),

курс «Історія України»,

11 клас.

Тема 2. «Україна в перші повоєнні роки (1945 - ПОЧАТОК 50-х рр.)».

Мета заняття:

- формування навичок роботи з первинними історичними фотодокументами, плакатами, кінохронікою і медіатекстами;
- формування вміння декодувати пропаганду в медіа текстах.

Ключові слова і поняття: пропаганда, кінохроніка, дегуманізація

Забезпечення заняття: роздаткові матеріали з медіатекстами, комп'ютери, під'єднані до інтернету, проектор/комп'ютер.

Методичні способи і техніки: міні-лекція, робота з історичними кінодокументами, робота з фотографією, робота в групах, дискусія.

ВПРАВА 1

Створити образ ворога. Слово за медіа.

Розкол по польській лінії

 Вчитель демонструє фрагмент фільму «Визволення» О. Довженка (1940 р.) від 2.07 по 4.31 хв.

? Запитання

Прочитайте медіатекст і дайте відповіді на запитання. (15 хв).

Учасники отримують листок з переліком маніпулятивних технологій:

- Який образ польської держави ви побачили у фільмі?
- Хто протиставляється в цій стрічці?
- Чи тодішнє суспільство, на вашу думку, складалось лише з бідних українських селян і заможних поляків?
- Вчитель роздає текст статті Ємеляна Ярославського «Кому ми идем на допомогу» («Правда», 19 вересня 1939 р.) і просить підкреслити оцінні емоційні судження, які автор вживає щодо українців, а які — щодо поляків.

Емельян Ярославский «Кому мы идем на помощь»

16 000 польских помещиков захватили 45 процентов всей земли; 2 тысячи самых крупных помещиков (тысяча и свыше га) сосредоточили в своих руках одну пятую всех земель Польши. Помещичьи имения занимают вдвое большую площадь, чем крестьянские хозяйства размером до 5 га 1).

Польское правительство провело грабительское «землеустройство». Оно провело хуторизацию в Западной Белоруссии и на Западной Украине, причем в большинстве случаев лучшие земли на этих хуторах получили польские колонисты-«осадники», бывшие военные, а бедноту отодвинули на пески и болота. Крестьяне Польши знают безграничную власть таких магнатов, как Кароль Радзивилл, имеющий в одном только имении «Давидгрудок» в Полесье 170 тысяч моргенов земли, свыше 100 тысяч моргенов имеют графы Маврикий Замойский и Сапега, свыше чем по 50 тысяч - графы Скужевские, князья Чарторыйские, Любомирские, Потоцкие, Януш Радзивилл и многие другие, широко известные крестьянам как хищные эксплуататоры.

Після виконання вправи запитайте:

➤ Чи подібні позиції, які просуває фільм і стаття?

🌸 Підбийте підсумок: геніальний український кінорежисер Довженко використовує символічні образи, щоб створити образ Польщі, як «тюрми народів». Подібну ж картину малює стаття Є. Ярославського.

➤ Скажіть, який медіатекст був для вас переконливішим?

➤ А як виглядала історична реальність?

🗨 СЛОВО ВЧИТЕЛЯ

17 вересня 1939 року Червона армія ввійшла на територію Польської держави, порушивши радянсько-польську угоду про ненапад. Радянське керівництво вручило польському послові в Москві В. Гжибовському ноту, де як причина збройної акції проти Польщі наведена теза, що радянський уряд не може бути байдужий до того, «що єдинокровні українці і білоруси, які проживають на території Польщі, залишилися беззахисними».

Згідно з умовою таємного пакту Молотова — Рібентропа західний рубіж СРСР на ділянці України був пересунутий від річки Збруч на Сян. Більшість українців сприйняла це як позитивне розв'язання проблеми західноукраїнських земель. Не слід забувати, що ця подія сталася внаслідок таємної антипольської змови Сталіна і Гітлера. І засоби масової інформації повинні були створити атмосферу ненависті до всього польського, пов'язавши польську націю винятково з поневоленням українського та білоруського селянства.

Британська дослідниця Ема Томсон зазначає: «Протягом місяця після радянського вторгнення в Польщу фактично в кожному випуску всіх головних радян-

ських газет була принаймні одна ворожа до Польщі та поляків стаття чи вірш (максимальну кількість — тридцять дев'ять — таких статей і віршів було надруковано в газеті «Правда» від 19 вересня 1939 р.). Польщу було показано як країну нерозумних і жорстоких людей, які змогли якось вижити між двома високоцивілізованими народами, — німецьким і російським. ЗМІ заохочували ненависть до «панської Польщі», «польських панів», «панів», чи просто «поляків», незважаючи на той факт, що уряд Другої Речі Посполитої скасував усі титули для знаті». Вона доходить висновку, що протягом 1939–1941 років націоналістична пропаганда відіграла в політиці Радянського Союзу дуже істотну роль. Радянські керманічі зверталися до почуттів національної ворожнечі столітньої давності і так закріплювали її.

Засобами преси і кіно можна створити зовсім іншу «медійну реальність» і переконати аудиторію в її існуванні. Необхідно завжди аналізувати медіатексти на предмет того, кому потрібне просування саме такої версії історичних подій, для чого це робиться.

🔔 ВПРАВА 2

Визначення аудиторії та авторства повідомлень

Учасники діляться на групи, кожна з яких має провести аналіз наданих медіатекстів за такою схемою.

Авторство: хто створив ці меседжі?

Мета: чому створено? Яка цільова аудиторія (та звідки ви це знаєте)?

Економіка: хто за це заплатив?

Вплив: хто може дістати користь від цього меседжу? Кому він може завдати шкоди? Що це повідомлення означає для мене?

Реакція: які можуть бути мої дії у відповідь на ці меседжі?

Матеріал подається без вказування ресурсу, автора і дати розміщення меседжу. Розкриття цих даних відбудеться після аналізу.

Друга Світова по-українськи. Думки істориків

Джерело: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/05/9/84642/>

70 % українців вважають День Перемоги великим святом

І СРСР, і УПА - частина нашої історії, і хоч би як ми намагалися від неї відцуратися, чужою вона не стане. Це речі, які не залежать від сучасних гасел. І якщо ввести для політиків на п'ять років мораторій щодо розмов на тему війни, повірте, через п'ять років перед нами була б зовсім інша Україна у сприйнятті подій Другої світової.

Потрібен час для розвитку громадянського суспільства, необхідно, щоб сформувався «культурний шар», який дозволить нам обговорювати війну не на майданах, а на конференціях, в дискусіях. Потрібні освітні заходи та громадянське суспільство - щоб ми привчилися дистанціюватися від ідеологічних акцій і не ставати під чийсь прапори за першого ж заклику.

Георгій КАСЬЯНОВ: «Виробити спільний погляд на таку багатопланову подію неможливо»

Георгій Касьянов, завідувач відділу новітньої історії та політики Інституту історії України НАНУ

— Не вважаю за потрібне створювати версію Другої світової «по-українськи».

Я не проти самої ідеї, але я не наважуся брати в цьому участь.

Виробити спільний погляд на таку багатопланову подію неможливо, особливо якщо вона є предметом політичних маніпуляцій.

Я вважаю доречним відзначення завершення війни не як свята перемоги, а як Дня пам'яті.

Німеччина і СРСР однаково відповідальні за початок Другої світової. Крім них, однаково відповідальні і союзники з їхньою політикою стосовно Гітлера.

Примирення між Червоною армією і УПА - необхідне.

Примирення між німецькими та радянськими сторонами - вже відбулося.

А взагалі, повторюся, порозуміння і об'єднання українцям слід шукати не в цій історичній події (ДСВ), та й не в історії взагалі...

РІА «Новости Украина» 08.05.2015:

Джерело: <http://rian.com.ua/interview/20150508/367244108.html>

Виктор Пироженко: в Украине идет война с памятью о Великой Отечественной

Так ли необходим Украине свой особый взгляд на войну, зачем стирается историческая память? - Абсурдна сама попытка боротися с той памятю и с той концепцией Великой Отечественной войны, которая сложилась ранее. Выходя за ее рамки, ничего объяснить невозможно, потому, что только традиционная концепция Второй мировой, предполагающая ее относительно обособленную часть - Великую Отечественную войну отвечает исторической истине о событиях тех лет.

Вдумаемся, что такое «особый украинский взгляд на войну»: та несуществовавшая никогда «Украина», которую придумали фальсификаторы истории, сначала с Польшей напала на Чехословакию, потом с Германией напала на СССР, была вместе с тем ареной борьбы «двух тоталитаризмов», жертвой, но при этом, победителем во Второй мировой войне. Более того, двигаясь строго в соответствии с логикой «украинского взгляда» декоммунизаторы забыли об украинско-украинской войне (!), поскольку там, где была война «Украины» с СССР, была еще война «Украины» против Украинской ССР, входившей в его состав. Это я иду строго по логике концепции восьми войн, которые вел некий «украинский народ» во время Второй мировой, как «учит» сейчас Институт национальной памяти. Спрашивается: какой интерес населению Украины, потомкам победителей, чьи деды-прадеды, бабушки-прабабушки и на фронте, и в тылу поднялись против гитлеровских нелюдей и их лакеев из местных, брать на себя ответственность за выдуманные, или чужие реальные грехи, которые с маниакальной настойчивостью навязываются фальсификаторами истории? В рамках официальной концепции «беспамятства» приходится негативно оценивать присоединение западно-украинских земель к УССР, ведь это же был «акт агрессии СССР». Уже очевидно, что чем дальше следуем логике «украинского взгляда на войну», тем больше погружаемся в абсурд, в откровенный бред, который просто невозможно рассматривать в здравом рассудке.

Очевидно, что Украина «своим особым взглядом» подрывает исторические и юридически-правовые основы своего государственного существования в границах, сложившихся на 1991 год, на момент распада Советского Союза. Идеологией в нынешней Украине заправляют идейные наследники бандеровцев, наследники гитлеровских пособников. И совершенно естественно, что признать преемственность современной Украины с УССР и СССР для них – это признать концепт Великой Отечественной войны, признать поражение своей идеологии и ее носителей, признать то, что они оказались в итоге на свалке истории вместе с Гитлером и гитлеризмом-нацизмом. Не может быть никакого «особого украинского взгляда» на минувшую войну ни по научно-историческим, ни по нравственным, ни по политическим основаниям. Украинский взгляд здесь тот же, что и русский, белорусский, что и у советских солдат, воевавших на войне: война с гитлеровцами была народной и Отечественной. Не все из них, подымаясь в атаку, кричали «За Сталина!», но все они кричали «За Родину!». Самосознание участников войны, и военного поколения СССР в целом – это объективный исторический факт, и от него следует отталкиваться.

? Запитання

- Чи важко було аналізувати, не маючи певних даних?
- Чому легко/важко?
- Що стало визначальним для ухвалення рішення?

Для вчителя

1. **Авторство.** Коли знаєш, хто створив медіамеседжі, то часто це перший крок до усвідомлення мети та визначення ступеня довіри.
2. **Мета.** Питання щодо мети часто ставлять разом з питаннями про авторство. Для стимулювання критичного мислення ми хочемо, щоб учні розуміли, що люди часто діють, виходячи з різноманітних мотивів. Питання мети спрямоване на визначення багатьох можливих варіантів і далі використання для виявлення, наприклад, цінностей, що несе медіамеседж. Вивчення цільової аудиторії меседжу часто допомагає виявити справжні наміри автора медіапродукту.
3. **Економіка.** Економічні питання визначають замовників і допомагають учням зробити обґрунтовані висновки, чи інтереси тих впливають на зміст і як.
4. **Вплив.** Питання про користь і шкоду ключові для критичної грамотності. Вони непрямо свідчать, що медіа мають значення; ці питання також дають змогу поглибити аналіз так, щоб учні розглянули ширші культурні або суспільні аспекти.
5. **Реакція.** Ця категорія питань пов'язує аналіз з реальними діями і потребує високого ступеня уваги до медіа, що заохочує відчуття відповідальності та допомагає учням побачити, що вони мають змогу змінити своє ставлення.

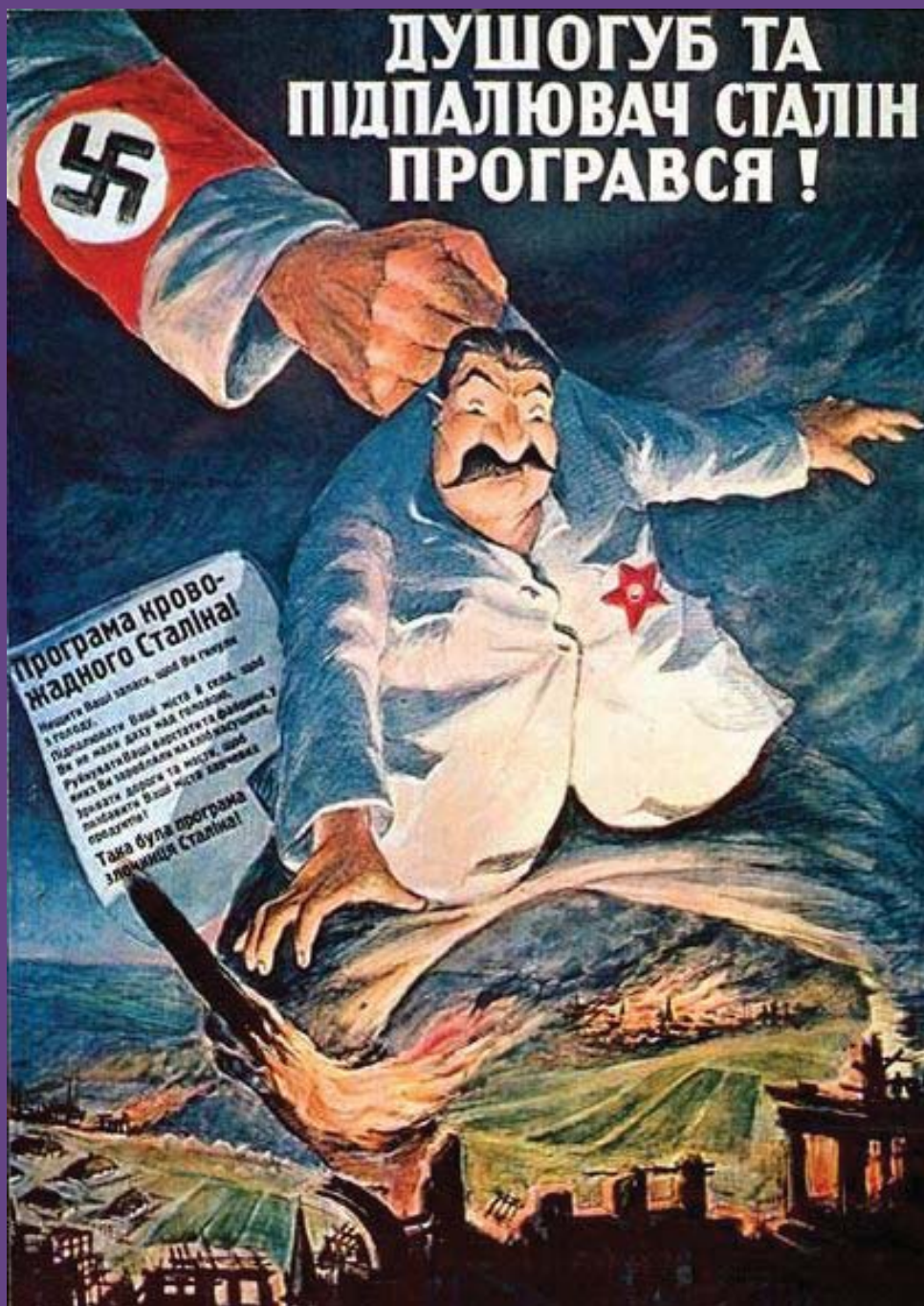

ВПРАВА 3

Меседжі і значення

Завдання індивідуальне: учасники проводять аналіз наданих медіатекстів за нижченаведеною схемою.

- Про які ідеї, цінності йдеться на цих плакатах?
- До чого апелюють автори? (авторитет національного культурного героя Тараса Шевченка, сімейні цінності образ чоловіка як захисника).
- Як колірна гама допомагає передати зміст плаката?
- Що об'єднує ці плакати?
- Знайдіть зображення ворогів (в рамках концепції плакату)?
- Як вони виглядають?
- Для чого вони так зображені?

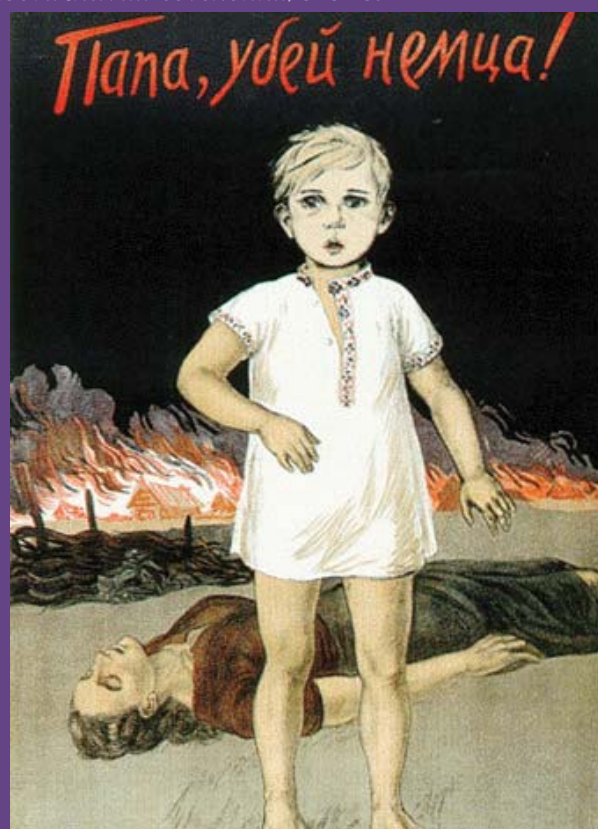
Джерело: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/05/9/123358/>

Джерело: http://gazeta.ua/articles/history/_na-radyanskih-plakatah-chasiv-drugoyi-svitovoyi-vijni-zobrazhuvali-sevchenka/625267

Джерело: http://gazeta.ua/articles/history/_na-radyanskih-plakatah-chasiv-drugoyi-svitovoyi-vijni-zobrazhuvali-sevchenka/625267

Джерело: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/05/23/39532/>

Для вчителя

1. **Зміст.** Питання про зміст стосуються аспекту медіаграмотності, який має справу з розумінням, наприклад, типу, форми подання медіатексту тощо. Вони також стосуються аспекту медіаграмотності через виявлення прихованих меседжів. Категорія змісту також містить питання, які з'ясовують, про що замовчується у повідомленні, але що важливо знати. Інколи це стосується випадків, коли помічаємо спроби відвернути увагу. Для цього ми розширюємо питання «У чому полягає меседж?» до «Чому вони передають саме ці меседжі в цей час?» або «Чому саме цей, а не якісь інші меседжі?».
2. **Техніки.** Визначення технік стосується вивчення мови медіа. Коли учні розпізнають вибір цих мов, це допомагає їм ефективніше ухвалювати певні рішення. Питання про техніки часто пов'язані з визначенням цільової аудиторії. Це допомагає зрозуміти, як адаптувати мову медіа до різноманітних завдань.
3. **Інтерпретації.** Учням варто поміркувати про те, що кожен тлумачить медіа крізь об'єктив власного досвіду. Це підкреслює той факт, що інтерпретація не автоматична чи повністю передбачувана. Ми також питаємо учнів, що вони дізнаються про себе, коли реагують на медіамеседжі. Цей тип питань щодо інтерпретацій приводить до усвідомлення, що певні стереотипи впливають на висновки, які вони роблять.

ВПРАВА 4

Представлення і реальність медіатексту

 Вчитель демонструє два фрагменти без звуку:

<https://www.youtube.com/watch?v=WtFJl0FDl6k> (німецький кіножурнал «Дойче вохеншау», № 570) з 5.18 по 6.00 хв.

та уривок з фільму О. Довженка «Буковина — земля українська»: <https://www.youtube.com/watch?v=ZM9opYOudMk&index=9&list=PLBZf5hlAeSU0wtFVv62ebSGefbzt88-9w>, з 5.18 по 6.00 хв.

Просить визначити:

- Хто зображений на кожному з фрагментів?
- До якої історичної епохи ви віднесете ці кінотексти?
- Яку мету ставили перед собою автори цього медіа тексту? Які емоції вони хотіли викликати?
- Для чого автори показували страждання і поганий стан дітей?

СЛОВО ВЧИТЕЛЯ

Фрагмент 2 — з фільму українського кінорежисера О. Довженка «Буковина — земля українська», де одним з завдань було показати нелегке життя буковинців під румунською владою. Кінорежисер портретує різні верстви суспільства, але чи не найбільшої виразності досягає, показуючи обірваних і похмурих дітей. Цей спосіб застосують невдовзі кінооператори Третього Райху у військовій кінохроніці, щоб візуалізувати, як виглядає «більшовицький рай» (фрагмент 1). Подібна технологія називається «дегуманізація» — це конструювання образу групи людей або людини, засноване на позбавленні людини її людської сутності, вона розпалює ненависть до певної групи людей/держав, у цьому разі до влади Королівства Румунія, до якого належала Буковина, нинішня Чернівецька область, в 1919–1940 рр., та до радянського режиму. Використання дитячих образів завжди викликає сильні емоції і впливає на аудиторію, розширює поле довіри і застосовується для формування образу ворога.

Історик кіно А. Дорошенко вважає, що, якщо в О. Довженка сюжети про дітей мають високий гуманістичний пафос, то для нацистів слов'янські діти — лише візуальний символ, ілюстрація до тези про расову зверхність „арійців” над людиною з нижчих щаблів. Зрештою, відомо, що для фільмування гітлерівці підбирали інваліди дитинства, що потерпали від важких розумових розладів.

ВПРАВА 5

Агітація і пропаганда ОУН-УПА

СЛОВО ВЧИТЕЛЯ

Під час конфліктів дуже часто використовують такі жанри, як «плакат» і «карикатура». Особливість плаката: створювати дохідливі, зрозумілі зображення. Карикатура скрізь і всюди побудована на уподібненні. Це своєрідний візуальний анекдот. Обидва ці жанри дуже доступні та прекрасно візуалізують ідеї.

Групи отримують візуальні медіатексти без підписів і коментарів.

Завдання проаналізувати їх за схемою.

Схема аналізу плакатів

- *Визначити подію (і її дату), якій присвячений плакат.*
- *Визначити, за чийм політичним замовленням він був виготовлений і для якої аудиторії.*
- *Проаналізувати персонажі та символи плаката.*
- *Звернути увагу, які фігури, об'єкти винесені на передній план, і що віднесено на задній план.*
- *Проаналізувати, які фігури і об'єкти зображені великими і маленькими та чому.*
- *Сформулювати повідомлення, яке плакат був покликаний донести до своєї аудиторії.*

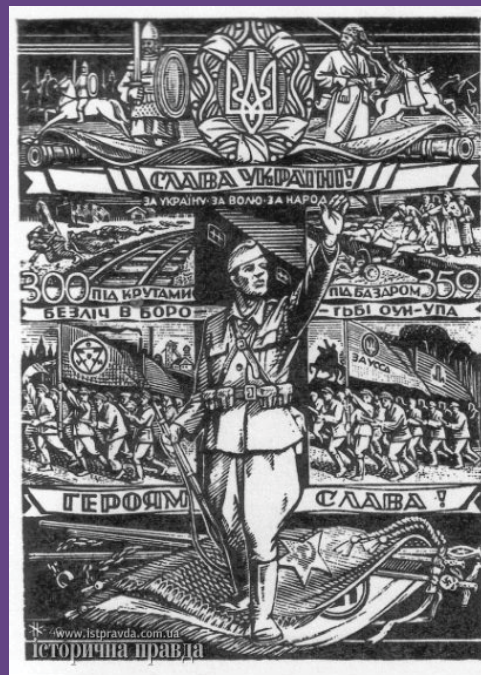
Схема аналізу карикатури

- Визначте час створення карикатури. Якій події і якому часові вона присвячена?
- Чи впізнаєте ви персонажів? Чому? Якщо це реальні постаті — назвіть їх і ту роль, яку вони грали в той час і в тих подіях, які передували появі карикатури.
- Визначте, які символи використовував художник? Чому він до них вдався?
- Яке ставлення до персонажів — позитивне чи негативне — виражає карикатура?
- Як інтерпретує карикатура персонажів? Чи згодні ви з нею?
- Які ідеї та політична позиція автора? Як би ви їх визначили?
- Що ви знаєте з інших джерел про події, яким присвячена карикатура? Як ваше знання пов'язане з тим, що ви дізналися завдяки карикатурі?

Автор Н.Хасевич
Нинішній День соборності тоді називали Днем державності. Стандарти три воїни упівської пропаганди — княжий дружинник, козак, боєць УПА.

Джерело: <http://www.istpravda.com.ua/artefacts/2011/03/7/29826/#10>

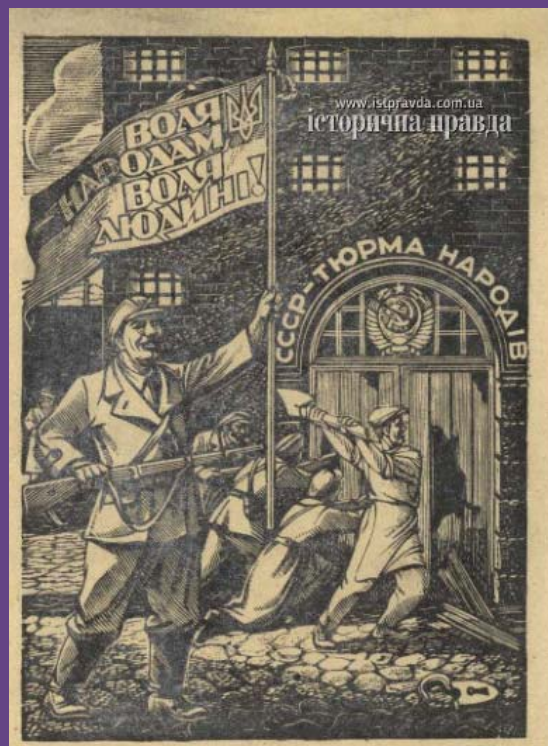
Гравюра Н. Хасевича: повстанець топче радянський і нацистський прапори (1948 р.)

Джерело: <http://www.istpravda.com.ua/artefacts/2011/03/7/29826/#19>.

Карикатура про те, що Бандера насправді відпочивав у концтаборі — з радянської книги проти «буржуазних націоналістів» 1956 року

Джерело: <http://www.istpravda.com.ua/digest/2011/09/18/54961/>

Автор Н.Хасевич

Бійці УПА руйнують СРСР — тюрму народів. «Воля народам! Воля людині!» - основне гасло українського визвольного руху з 1943 року. Тобто всі люди і всі народи — вільні

Джерело: <http://www.istpravda.com.ua/artefacts/2011/03/7/29826/#10>

СЛОВО ВЧИТЕЛЯ

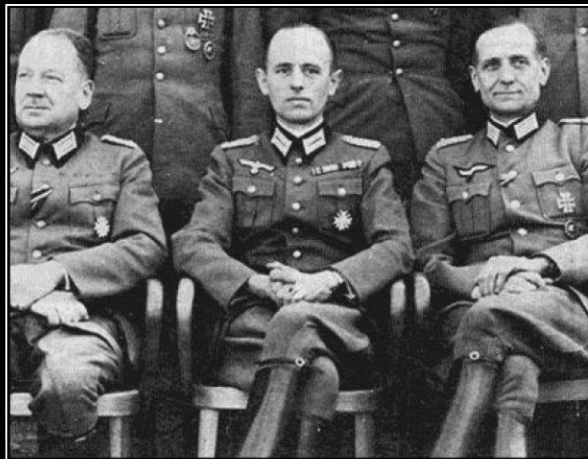
Як ви бачите, військові дії вже в часи Другої світової війни супроводжувались активними інформаційними кампаніями, своєрідною інформаційною війною. Плакат, карикатура — одні з улюблених «видів зброї» в такі часи. Схожу актуалізацію цих жанрів ми можемо спостерігати і тепер.

🔔 ВПРАВА 6

«Демотиватори»

Учитель пропонує учням провести пошук у інтернеті та ідентифікувати історичні постаті, які зображені на фото, і відповісти на запитання.

- Які маніпуляції ви помітили?
- Чому ви так вважаєте?

СТЕПАН БАНДЕРА

Только за 1944-1953 г, число убитых бандеровцами составило 30676 человек. Людей казнили, привязывая их за ноги к согнутым деревьям и разрывая на части, проламывали голову гуцульским топором.

Убивали присланных в регион на работу людей из других частей СССР, которых бандеровцы называли "восточниками", в том числе учителей и медиков.

Джерело: http://ic.pics.livejournal.com/extra_web/28023659/8080/8080_original.jpg

Відповідь. Це генерал Рейнхард Гелен, а не Степан Бандера.

🔔 ВПРАВА 7

Аналіз сторінки РІА «Новости Украина»

Учасники відкривають вебсторінку або отримують її у роздрукованому вигляді.

Учитель виводить на екран ймовірний перелік маніпуляцій.

Маніпулювання — це спосіб психологічного впливу, спрямований на зміну на пряму активності аудиторії, її ідей, думок, поглядів тощо, який лишається непоміченим.

Застосовуються такі методи маніпулювання:

- навішування ярликів,
- блискучі узагальнення, перенесення,
- «трансфер»,
- посилення на авторитети,
- підтасування фактів,
- нема інакшого погляду.

📝 Завдання

- Назвати маніпуляції, які ви помітили в тексті.

Джерело: <http://rian.com.ua/analytics/20150429/366848874.html>

The screenshot shows the website interface for RIA 'Novosti Ukraina'. At the top, there is a navigation bar with the site name, date (17.05.2015 11:09), and currency exchange rates for USD, EUR, and RUB. Below the navigation bar, there are several menu items including 'ПОЛИТИКА', 'ЭКОНОМИКА', 'ОБЩЕСТВО', 'ПРОИСШЕСТВИЯ', 'КУЛЬТУРА', 'СПОРТ', 'КИЕВ', 'В МИРЕ', and 'РОССИЯ'. The main content area features a news article titled 'ОУН-УПА и отношение к ним в Украине и Европе. Справка'. The article text discusses the use of abbreviations OUN-UPA and explains that it is incorrect because these organizations had different characteristics. To the right of the article, there is a photo of an elderly woman in a military uniform, with the caption 'День примирения между'.

REUTERS Gleb Garanich

Евгений Стримов, РИА Новости Украина

ОУН-УПА — понятие, которым в разговорном стиле объединяют деятельность ОУН (основанной 1929 года) и УПА (1942-1954) во время Второй мировой войны.

Под аббревиатурой "ОУН" чаще всего подразумевают ОУН (б) — ответвление Организации украинских националистов, возникшее в результате ее раскола в 1940 году, во главе которого был **Степан Бандера**.

Именно ОУН (б) была тесно связана с Украинской повстанческой армией.

УПА действовала с весны 1943 года на территориях, входивших в состав Генерал-губернаторства (Галиция — с конца 1943, Холмщина — с осени 1943), рейхскомиссариата Украина (Волынь — с конца марта 1943), и румынской Транснистрии (Заднепровья) (Северная Буковина — с лета 1944).

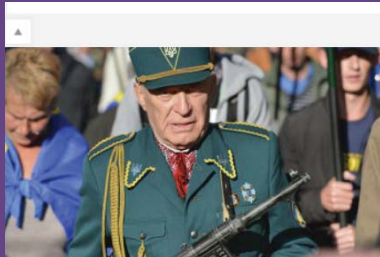

Петр Задорожный | Купить иллюстрацию

[Закон о признании ОУН-УПА борцами за независимость Украины. Справка](#)

В 1943-1944 отряды УПА действовали против советских партизан, отрядов польского подполья — Армии Людовой и Армии Крайовой. С 1943 года действовала против германской оккупационной администрации и ее вооруженных формирований. В 1943-1944 годах подразделения УПА были активны в украинско-польском этническом конфликте.

С восстановлением советской власти на территории Украины, УПА стала действовать против военнослужащих Красной армии, внутренних и погранвойск НКВД СССР, сотрудников правоохранительных органов и служб безопасности, советских и партийных работников, колхозных активистов, представителей интеллигенции, приехавших "с востока", лиц из числа местного гражданского населения и структур ОУН(б), заподозренных в поддержке или лояльности советской власти.

РИА Новости Украина Евгений Котенко

[Прощай, СССР. Чем обернутся законы о декоммунизации и УПА](#)

Сечь под руководством **Тараса Боровца**—"Бульбы", находившаяся во враждебных отношениях с "оригинальной" УПА.

9 апреля 2015 года Верховная рада Украины признала членов УПА "борцами за независимость Украины".

С середины 1946 года УПА пробовала наладить сотрудничество с французскими, британскими и американскими спецслужбами. С 1948 года получала поддержку от ЦРУ в рамках операции "Аэродинамик".

Формально деятельность штабов и подразделений была прекращена 3 сентября 1949 года, но отдельные мелкие группы действовали до начала 1956 года. Численность УПА на 1944 год, согласно украинским источникам, составляла 20 тысяч человек.

Под тем же названием — "Украинская повстанческая армия" в декабре 1941 — июле 1943 года действовала другая националистическая группировка — "Полесская"

убийцами и жертвами

РИА НОВОСТИ УКРАИНА

САМОЕ ЧИТАЕМОЕ

- ЧИТАЕМОЕ ЗА СУТКИ
- Польша накануне перемен, а в Украине затаили дыхание →
- Кремль назвал голословным заявление Порошенко об 11 тысячах военных РФ в Украине →
- США гарантировали РФ демилитаризацию Украины и невступление в НАТО – Бортник →
- Рада присвоила аэропорту Симферополя имя Амет-Хана Султана →
- Европа отвернулась от Украины. Эксперты подвели итоги недели →

Lentaform

- Порошенко готовят к капитуляции на условиях Путина?
- Цель - Армата. Что может Украина против нового российского танка
- Пленный Ярош готов взорвать себя гранатой
- План Нуланд по Донбассу станет проблемой для Порошенко

RedTram News

- До введения военного положения осталось два дня?
- Прямой наводкой: как "мчат" боевиков под Широкино
- Порошенко попал в страшное ДТП. Подробности с места трагедии
- Дорога на Крым: Херсон возьмут "в клещи"?

ТЕМЫ ДНЯ

Десоветизация в законе

Саммит ЕС в Риге

Донбасс - разговоры о мире

Криминализация украинского общества

- Оружие масс
- В Запорожской области ранены трое милиционеров
- Предмет, который взорвался у офиса "Свободы" в Одессе, оказался петардой

Юрий Шухевич.

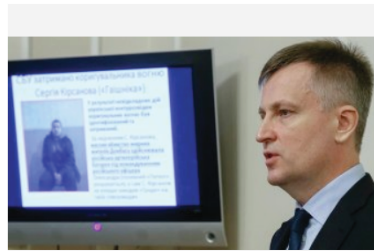
В то же время, инициативы Украины по признанию УПА "борцами за независимость" вызвали неоднозначную реакцию и неодобрение в целом ряде европейских стран.

Так, президент Польши **Бронислав Коморовский** **считает** необходимым постараться понять позицию украинцев в деле героизации ОУН-УПА, боровшихся за независимость Украины, а в Польше имеющих однозначно негативные ассоциации.

"Мы должны стараться понять украинцев. Но мы не должны с ними со всем соглашаться. Не должны разделять их оценку истории. История это не то, что можно согласовать", — сказал он, отметив, что упоминание ОУН-УПА как борцов за независимость Украины — несмотря на негативное восприятие этих организаций в Польше — "не должно удивлять".

"Мне сложно понять одну вещь. Контрпродуктивны с точки зрения диалога с Украиной в сфере истории положения закона, которые делают невозможным дискуссию об ОУН и УПА. Речь о положениях, которые вводят наказание за дискуссии об этих организациях", — заявил Коморовский.

Еще жестче оказалась **позиция** Чехии: здесь, прежде чем ратифицировать соглашение об ассоциации Украины с ЕС, ожидают с визитом главу украинского МИД Павла Климкина, чтобы он объяснил сложившуюся ситуацию.

REUTERS Gleb Garanich

[Наливайченко и ребрендинг СБУ?](#)

Такое заявление сделал глава МИД Чехии **Лубомир Заоралек**.

"Еще до саммита в Риге в Прагу должен прилететь украинский министр иностранных дел Климкин и объяснить, какова ситуация с законом о бандеровцах и так далее", — сказал дипломат.

Ранее процессы, происходящие в Украине, **критиковал** и президент Чехии **Милош Земан**.

"Я ни в коем случае не могу поздравить Украину с тем, что у нее такие национальные герои", — заявлял политик.

В то же время, во вторник 28 апреля спикер Верховной Рады Украины **Владимир Гройсман** опубликовал **статью** в польской "Газета Выборча", где отметил, что закон "О правовом статусе и чествовании памяти борцов за независимость Украины в XX веке" является не "антипольским, а антисоветским".

Ссылки по теме:

- 14:05 2015.04.28 [Обзор мировых СМИ: героизация ОУН-УПА подмочит имидж Украины в ЕС](#)
- 11:36 2015.04.28 [Героизацией ОУН-УПА Порошенко усадили на шпагат - Бондаренко](#)
- 16:39 2015.04.25 [Героизация ОУН-УПА поссорит Украину с Европой - Золотарев](#)
- 13:54 2015.04.23 [Польша не считает угрозой героизацию ОУН-УПА Радой - Схетына](#)
- 09:38 2015.04.23 [Закон об ОУН-УПА делает невозможным исторический диалог - Коморовский](#)
- 18:40 2015.04.20 [Депутаты вновь просят Раду признать ОУН-УПА воюющей стороной](#)
- 18:05 2015.04.09 [Вилкул: героизация ОУН-УПА раскалывает Украину](#)
- 13:57 2015.04.09 [Рада признала ОУН-УПА борцами за независимость Украины](#)
- 16:56 2015.04.01 [Наливайченко: СБУ нужно реформировать по формату службы времен ОУН-УПА](#)
- 11:24 2014.12.01 [В Раду подан законопроект о признании ОУН-УПА воюющей стороной](#)

СЛОВО ВЧИТЕЛЯ

Тема Другої світової війни сьогодні зумисно політизується та використовується з маніпулятивною метою, щоб розколоти українське суспільство. Це небезпечно, тому що часто-густо люди, які послуговуються радянською концепцією історичної пам'яті про Другу світову, вважають, що українська держава буде якусь іншу історію, де героями стають ті, кого вони все життя вважали ворогами. Міфологія Другої світової війни тепер активно використовується в російській пропаганді, яка намагається дискредитувати Україну, що декларує проєвропейський курс і намагання вийти за межі радянської та пострадянської ментальності та ідеології.

«Росія не могла оголосити весь народ України ворогом, їй довелося вустами своїх керівників виділити певні сегменти як таких ворогів. Такими сегментами виявилися, з одного боку, невизначені за своїми масштабами «фашисти» або «неонацисти», з другого — вузьке коло правителів у вигляді «нелегітимної влади». Окрім того, «Росія обрала точкою відліку те, що могло викликати кращу реакцію аудиторії, — старі сенси. Ці сенси являють собою відгалуження від головної міфологічної події — перемоги у війні. Звідси пішли нові концептуалізації — «фашисти», «неофашисти», «бандерівці». Під старі поняття були підведені абсолютно нові об'єкти — вважає експерт з питань комунікації Г. Почепцов.

Відомий український історик Ярослав Грицак сказав:

«Єдність України у Другій світовій війні — у різноманітності. Слід враховувати досвід і приклади різних регіонів, замінивши загальні історії розповідями про людей... Україну в Другій світовій об'єднують передусім не герої, а жертви. Головний урок тих подій полягає в тому, що Україна не може бути територією, яку використовують інші».

Джерела

Дорошенко А. Візуалізація ідеї Злуки в режисерському доробку О.Довженка / А.Д.Дорошенко // Вісник Міжнародного Слов'янського університету.

Харків. Серія мистецтвознавство. — 2011. — Т. XIV. — № 1. — С. 2-11.

Друга світова по-українськи. Думки вітчизняних істориків. — Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/05/9/84642/>.

Ліпкан А. Военна агресія Німеччини і СРСР проти Польщі (укр.) // Военна історія. — 2002. — #3 4.

Томсон Е. Інформаційна війна 1939 року: я. Як Кремль пропагував акт Молотова — -Ріббентропа. — Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/5472/Informacijna_vijna_1939_roku_jak_Kreml_propaguvav.

Почепцов Г. Риторика войны и риторика мира. — Режим доступу: osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/ritorika_voyny_i_ritorika_mira/.

Почепцов Г. Пропаганда 2.0: Новые измерения в действии. — Режим доступа: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/propaganda_20_novye_izmereniya_v_deystvii/.

Ярославский Е. Кому мы идем на помощь.// Правда 19.9.1939. — Режим доступа: <http://www.oldgazette.ru/lib/propagit/19/index.html>.

[https://uk.wikipedia.org/wiki/](https://uk.wikipedia.org/wiki/Медіа-маніпуляція) Медіа-маніпуляція.

Eigentum der
Landeszentrale für
Medien und Kommunikation
900 1 0022 2012

ERIC

ENCODER

VIDEO PROCESSOR

2.3 Eine exere
Mikroan

Hypothese:
Der Bezug auf das Os
Atatürk legt die Mögli
eigenen Zugehörigke
Reich" bzw. „Türkei“ z
einem Kollektiv an, da
diese Macht und diese
eine besondere histor
Eigenständigkeit gelar
„Identifizierungsangel

Abhören/Messen

РОЗДІЛ 8
НАЦИЗМ І ПРОПАГАНДА
ПРОПАГАНДА —
ЯК РЕТРАНСЛЯТОР
ІДЕОЛОГІЇ

S/N 9000087041

Video Mirror

System Mirror

1

Можливості використання:

«Всесвітня історія»,
11 клас.
Тема 1. «Друга світова війна»

Мета заняття: формування навичок роботи з первинними історичними фотодокументами, плакатами, кінохронікою і медіатекстами; формування вміння декодувати пропаганду в медіатекстах.

Ключові слова і поняття: пропаганда, нацизм, антисемітизм.

Забезпечення заняття: роздаткові матеріали з медіатекстами, комп'ютери, під'єднани до інтернету, проектор/комп'ютер.

Методичні способи і техніки: міні-лекція, робота з історичними кінодокументами, робота з фотографією, робота в групах, робота в парах, дискусія.

📖 СЛОВНИКОВА РОБОТА

Робота в групах. Учитель просить учнів записати в свої зошити визначення слова «пропаганда», як вони його розуміють, і обговорити в групах на конкретних прикладах. Навести по одному зразку пропаганди і прикладу непропагандистського в мас-медіа.

👥 Кожна група представляє своє визначення. Відбувається групова дискусія. Вчитель презентує визначення «пропаганди» (див. Словник). Під час групової дискусії важливо дати зрозуміти, що не все, що нам трапляється в медіа, пропаганда. Але існують приклади, коли технології пропаганди призводили до масових жертв, цілеспрямованого винищення цілих народів.

💬 СЛОВО ВЧИТЕЛЯ

Націонал-соціалізм або нацизм — політична ідеологія, що була домінантна в Німеччині в часи Третього рейху. Нацизм заснований на теоріях расової ієрархії і соціального дарвінізму, за якими закономірності природного добору і боротьби за виживання, виявлені Ч. Дарвіном в природі, поширюються на відносини в людському суспільстві: панування владних класів (груп, суспільних верств тощо) виправдовувалося їхньою біологічною перевагою. Німці, так звана нордична раса, зображались як втілення «вищої раси». Ця теорія була спрямована

на подолання соціальних відмінностей, досягнення національної єдності і традиціоналізм. Нацисти прагнули досягти цієї «людської спільноти» задля об'єднання всіх німців як національних товаришів, відкидаючи тих, хто вважався чужинцем суспільства чи був представником іншої раси. Приватна власність і бізнес перебували під контролем держави.

Міністр народної освіти і пропаганди Третього рейху Й. Геббельс вважав: «Завдання пропаганди полягає не в тому, щоб відкрити теорію або побудувати програму, а в перекладі теорії і програми на мову людей, щоб зробити їх зрозумілими широким масам». Тобто пропагандист стає своєрідним «перекладачем» зі складної мови ідеології на загальнодоступну мову пропаганди.

Одним з постулатів нацизму була теорія расової чистоти, знищення людей, яких вважали неповноцінними, насамперед євреїв. Антисемітизм був один із стрижнів нацистської пропаганди.

🔔 ВПРАВА 1

Аналіз сторінки РІА «Новости Украина»

🖨️ ✍️ **Завдання.** Протягом 5 хвилин розглянути на прикладах ілюстрацій з німецьких плакатів, журналів 1930-х років ставлення нацистів до єврейського населення і відповісти на запитання. Відповіді на запитання даються під час фронтального обговорення в загальній дискусії.

? Запитання:

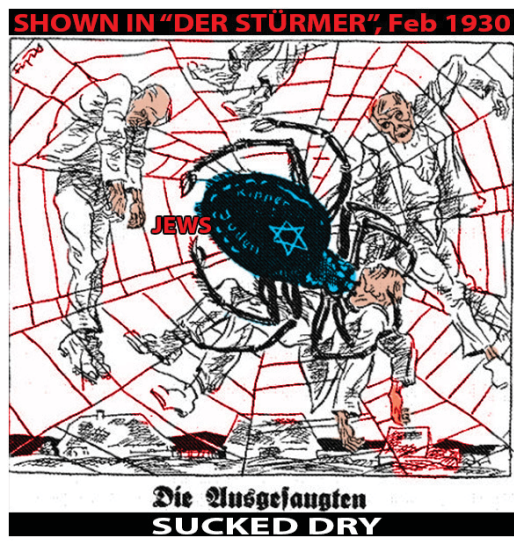
1. Яка мета цих зображень?
2. Що спільного в цих меседжах?
3. На кого розраховані ці зображення?
4. Якої реакції очікують автори, замовники від глядачів?
5. Як зображено людей на ілюстраціях?
6. Чи на ілюстрації факт, думка, чи щось інше?
7. Які маніпуляції ви помітили?

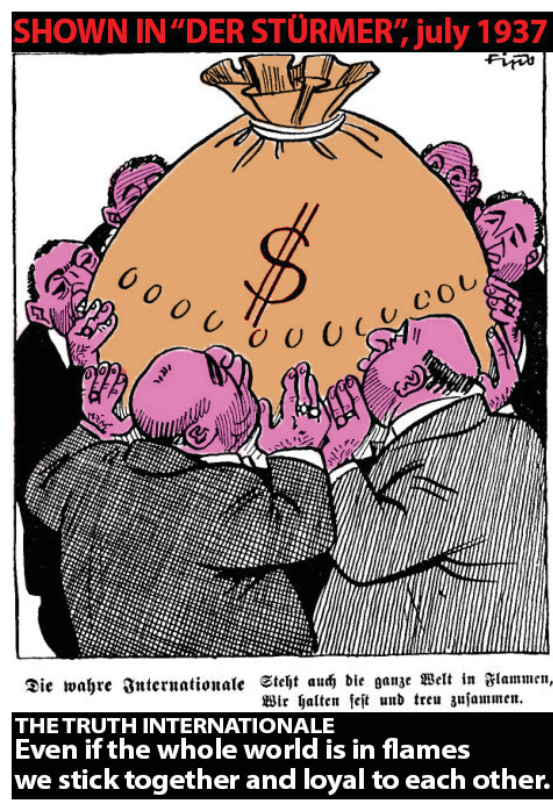
Джерело: <https://diewahrheitistwieeingewitter.wordpress.com/2015/04/26/der-sturmer-caricatures-part-2-1935-1944/>

Джерело: <https://demstuermer.wordpress.com/2015/03/09/caricatures-from-der-sturmer-translated-in-english-and-colourized-18/>

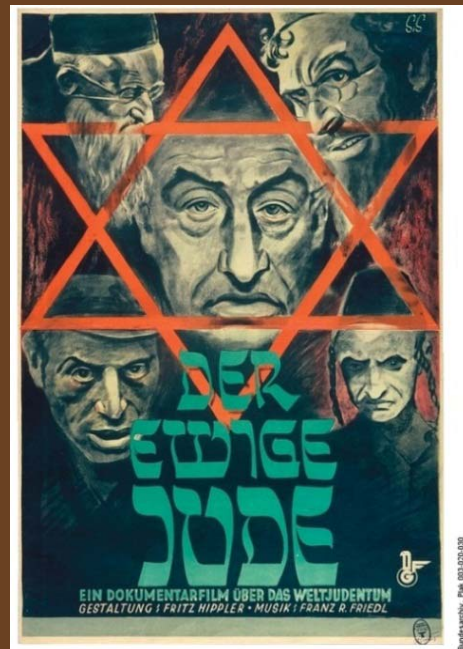
Джерело: <https://diewahrheitistwieeingewitter.wordpress.com/2015/04/26/der-sturmer-caricatures-part-1-1925-1934/>

Джерело: <https://diewahrheitistwieeingewitter.wordpress.com/2015/04/26/der-sturmer-caricatures-part-2-1935-1944/>

Джерело: <https://diewahrheitistwieeingewitter.files.wordpress.com/2015/01/april-1936-der-stc3bcrmer008.jpg>

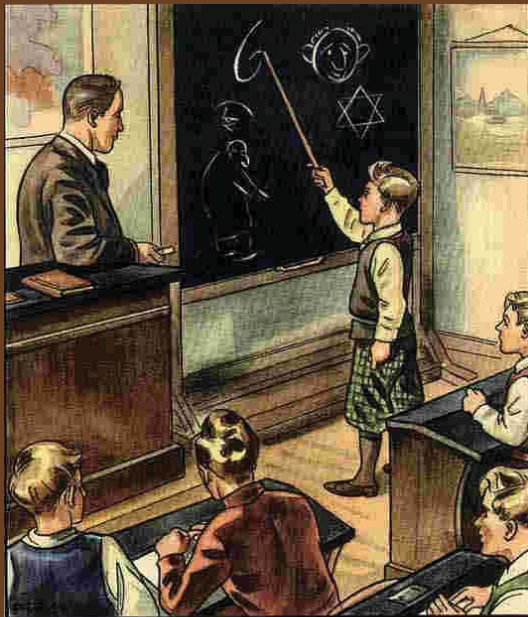

Джерело: <https://archive.4plebs.org/pol/thread/33008801/>

СЛОВО ВЧИТЕЛЯ

? Запитання:

- Уважно роздивіться ці малюнки з дитячого журналу. Хто їх персонажі?
- Чим займаються діти на уроці?
- Як виглядають арійці, а як євреї на цих зображеннях?
- Чому вони були створені саме для дитячої аудиторії?

„Die Judenmaske ist an ihrer Spitze gedogen. Sie steht aus wie ein Sechfer...“

Як визначити єврея: «Єврейський ніс — крючкуватий. Він виглядає як цифра шість...»

„Wenn ihr ein Kreuz seht, dann denkt an den grauenhaften Mord der Juden auf Golgatha...“

Христос сказав про євреїв одну річ: «Коли бачите хрест, пам'ятайте про жахливе вбивство, скоєне євреями на Голгофі».

„Hier, Kleiner, halt du etwas ganz Süßes! Aber dafür müßt ihr beide mit mir gehen...“

Досвід Ганса та Ельзи з незнайомим чоловіком: «Ось, діти, в мене є цукерки для вас, але ви повинні піти зі мною...»

Джерело всіх ілюстрацій:
<https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/Giftpilz.html>

СЛОВО ВЧИТЕЛЯ

Дітей Третього рейху також навчали працювати з медіа. Щоправда, ці завдання були досить своєрідні, бо спрямовані на те, щоб навчитись розпізнавати расову належність. В ужитку були посібники «Як навчитися розпізнавати расову належність окремих людей». Вони отримували завдання зібрати вирізки з ілюстрованих журналів, газет та інших публікацій із фотографіями великих науковців, державних діячів, артистів, художників та інших видатних осіб та визначити їхню расову належність і домішки виходячи з фізичних даних. Діти мали віднайти, у яких професіях євреї зайняті не бувають, і спробувати пояснити ці обставини характером «єврейської душі». Нацисти знищували і переслідували й інші соціальні та етнічні спільноти, як-от ромів і гомосексуалістів. Вважається, що жертвами Голокосту (від англ. the Holocaust, з давньогр. ὁλοκαύστος — «всепалення») стало 6 млн євреїв, але точна цифра нікому невідома.

🔔 ВПРАВА 2

Учнім показується фото і ставляться питання.

? Запитання:

- Роздивіться це фото. опишіть, що, на вашу думку, відбувається.
- Хто ці люди? Чим вони займаються? Які це об'єкти?
- Приблизно вкажіть, коли, на вашу думку, був зроблений знімок (рік; період; подія).

Після відповіді учнів учитель коментує фотографію.

СЛОВО ВЧИТЕЛЯ

Створення тоталітарної нацистської диктатури передбачало зміну німецького суспільства і культури відповідно до нацистської ідеології. Величезне значення в цьому процесі мало набуття повного контролю над засобами масових комунікацій. «Акція проти ненімецького духу» зіграла істотну роль в процесі насадження нацистської ідеології в німецькому суспільстві. У циркулярі НСДРП, розісланому в місцеві організації 6 квітня, йшлося, що з метою боротьби з «безсоромною злісною пропагандою юдаїзму за кордоном» Німецький студентський союз «планує чотири-тижневу акцію загальної дії проти єврейського духу і за національно орієнтоване мислення і сприйняття німецької літератури».

Акція мала розпочатися 12 квітня публікацією «Дванадцяти тез проти негерманського духу» і завершитися 10 травня 1933 року видовищним публічним спаленням літератури 300 авторів.

Учитель зачитує текст спогадів:

Студенти, відправляючи книги в багаття, вигукували у мікрофони заготовлені заздалегідь «вогняні речівки»:

«Проти класової боротьби і матеріалізму! За народність та ідеалістичний світогляд. Я віддаю вогню писання Маркса і Каутського».

«Геть декадентство і моральний розклад! Впорядкованій державі — порядну сім'ю! Я віддаю вогню твори Генріха Манна, Ернста Глезера і Еріха Кестнера».

«Піднесемо голос проти ухильників і політичних зрадників, віддамо всі сили народові та державі! Я віддаю вогню твори Фрідріха Вільгельма Ферстера».

«Ні — статевій розбещеності, що розтліває душу! Хай живе благородство людської душі! Я віддаю вогню твори Зигмунда Фрейда».

«Ні — фальсифікації вітчизняної історії та паплюженню великих імен, будемо свято шанувати наше минуле! Я віддаю вогню твори Еміля Людвіга і Вернера Хегеманна».

«Ні — антинародній журналістиці демократично-єврейського штибу в роки національного відновлення! Я віддаю вогню твори Теодора Вольфа і Георга Бернгарда».

«Ні — писакам, що зрадили героїв світової війни. Хай живе виховання молоді в душі справжнього історизму! Я віддаю вогню твори Еріха Марії Ремарка».

«Ні — засміченню і спотворюванню рідної німецької мови. Посилуйте турботу про мову — найбільший скарб нашого народу. Зжери, вогню, твори Альфреда Керра».

«Ні — нахабству і самовпевненості. Так — повазі і шанобливості до німецького народного духу. Нехай полум'я поглине твори Тухольського і Осецького».

? *Запитання*

Що це повідомлення означає для вас особисто? Яка ваша реакція?

Вчитель демонструє учням пам'ятник на Бебельплац у Берліні (1995 р.). Пуста кімната під землею з полицями для 20 тис. книжок на місці спалення такої ж кількості книжок у 1933 році.

Джерело: <https://diewahrheitistwieeingewitter.files.wordpress.com/2015/01/april-1936-der-stc3bcrmer008.jpg>

Джерело: https://farm5.staticflickr.com/4112/5050236911_3110091be8_b.jpg

ВПРАВА 3

Пропагандистське фотомистецтво і молодь

✍ Завдання. Робота в парах. Протягом 5 хвилин учні оглядають обкладинки сторінки наймасовішого німецького тижневика «Völkischer Beobachter» (Народний оглядач) 1930-х років і відповідають на запитання у вільному обговоренні.

? Запитання:

1. Що, на вашу думку, відбувається на цій фотографії?
2. Хто ці люди? Чим вони займаються? Який їхній вік?
3. Приблизно вкажіть, коли, на вашу думку, був зроблений знімок (рік; період; подія).

4. Це природна фотографія, чи для неї спеціально позували перед фотокамерою?
5. Чому саме в цьому місці і саме в цей час з'явилася людина з фотоапаратом?
6. На які питання фотографія не може відповісти? Якої інформації нема?
7. Яка мета цих зображень?
8. На кого вони розраховані?
9. Які художні засоби фотографії використані для підсилення ефекту?

Джерело: <http://www.delcampe.net/page/item/id,192003735,var,WW-II-Illustrierter-Beobachter-20-1935-Adolf-Hitler-gibt-Autogramm-Bad-Reichenhall-War-Krieg-Nazis-Propaganda-NSDAP,language,G.html>

Джерело: http://pressechronik1933.dpmu.de/wp-content/uploads/2013/09/BIZ-10.9.1933_a.jpg

Джерело: http://pressechronik1933.dpmu.de/wp-content/uploads/2013/09/BIZ-24.9.1933_a.jpg

Джерело: <http://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/ib.htm>

Джерело: <http://oaj.oxfordjournals.org/content/31/1/97/F7.large.jpg>

Джерело: <http://www.bytwerk.com/gpa/ib-hitler.htm>

Коментар учителя

Обкладинка — це зміст основного послання газети чи журналу до аудиторії. Те, що найбільше запам'ятовується. Під час обговорення викладач резюмує, що на фотообкладинках переважно молоді люди та жінки, на більшості вони разом з лідером Третього рейху Адольфом Гітлером, який виглядає доступним для молоді, зацікавленим, приязним. Фото зроблені в комфортних домашніх інтер'єрах. Розглянемо детальніше фото з автографом: це відкрита веранда будиночка в Альпах: родина за кавуванням, біла скатертину, до блиску начищене столове начиння, позаду відкривається традиційний гірський пейзаж. Це відсилання до одного з постулатів нацистського світогляду, де традиційна Німеччина — це життя на природі, природні продукти і повний відхід від міських звичок. До молодших дітей Гітлер приязно всміхається, старших споглядає вже суворіше.

Після заснування нацистської партії зразу було поставлене завдання утворення молодіжного крила, неодмінного атрибута політичної сили, що думає про перспективи.

ВПРАВА 4

 Вчитель демонструє відео — перше звернення Гітлера в 1933 році після приходу до влади (з субтитрами російською): <https://www.youtube.com/watch?v=cgTC86LLOQQ>.

Завдання

- Визначити особливості виступу. Які способи інформаційного впливу використані.

Схема аналізу

1. Хто створив ці меседжі?
2. Чому їх створено? Яка цільова аудиторія (та звідки ви це знаєте)?
Опишіть як виглядає аудиторія в залі.
3. Хто за це заплатив?
4. Хто може дістати користь від цього меседжу? Кому він може завдати шкоди? Що це повідомлення означає для мене?
5. Про що це (й що вас змушує так думати)?
6. Які джерела інформації, думок, припущень?

Коментар учителя

- Медіамеседжі створюють окремі люди або групи людей (організації) для досягнення певної мети.
- Будь-який меседж містить погляд або систему переконань.
- Різні люди можуть інтерпретувати меседжі по-різному, залежно від середовищ, в яких вони росли і навчалися.
- Медіамеседжі використовують для здобуття влади або контролю. Це може стосуватися думок, рішень або вибору того, над ким ця влада чи контроль встановлені.

🔔 ВПРАВА 5

Робота з фото

? Запитання:

1. Подивіться на фото.
2. Опишіть його.
3. На вашу думку, воно постановне чи репортажне?
4. Розкажіть, як, на вашу думку, склалась доля єдиної людини, що не підняла руку в нацистському вітанні?

Джерело: [https://ru.wikipedia.org/wiki /File:August_Landmesser.jpg](https://ru.wikipedia.org/wiki/File:August_Landmesser.jpg)

🌸 Учні відповідають на запитання.

Коментар учителя

Це — 1938 рік. Трохи правіше від центру Август Ландмессер — єдиний, хто не підняв руку, вітаючи Гітлера під час візиту останнього на корабельню, де спускали на воду військове судно «Хорст Вессель». Він провів 2,5 року на каторзі за те, що був одружений на єврейці, загинув 1944 року в складі штрафбатальйону.

СЛОВО ВЧИТЕЛЯ

Значну роль в утвердженні нацистської ідеології відігравали телебачення і радіо. Як казав Геббельс: «Перевага зорової картинки над слуховою полягає в тому, що слухова переводиться в зорову за допомогою індивідуальної уяви, яку не можна тримати під контролем: все одно кожен побачить своє. Тому слід відразу показати, як потрібно, щоб усі побачили одне і те ж». Геббельс вважав, що на телебаченні пріоритетними повинні бути новини, потім репортажі, далі спорт. Частка розважальних програм мала збільшуватись у міру все більшого пропагандистського вишколу глядачів).

Зрозуміло, що телебачення не набуло того розмаху, яке має сьогодні. Але основні тенденції яскраво простежуються.

ВПРАВА 6

Телебачення Третього рейху

Учні у трьох групах отримують програми телебачення.

Завдання:

- *Визначити спільні риси і відмінності програм.*
- *Які програми домінують?*
- *Який відсоток за часом програм розважального і пропагандистського характеру?*

Одна з груп називає спільні риси. Друга — відмінності. Третя — домінування програм і відсоток програм розважального і пропагандистського характеру.

Це завдання можна також дати 2 групам, які будуть доповнювати одна одну.

Після доповідей груп учні у фронтальній бесіді відповідають на запитання.

Відбувається загальна дискусія.

? Запитання

- *Чим ці спільні риси і відмінності викликані? З чим пов'язані зміни в програмах за цей період? Яка з цих програм містить найбільше число пропагандистських телепередач?*
- *Підкресліть в тексті основні завдання, які виконувало радіомовлення нацистської Німеччини.*

Програма телебачення Третього рейху

12 січня 1938.

- 20.00. Актуальні повідомлення.
- 20.38. Штурмовий підрозділ СС 8/75 ім. Едмунда Бенке співає старовинну солдатську пісню на тлі завіси з рунічним символом СС.
- 20.39. «Слово про головне». Каже член штурмового підрозділу СС.
- 20.40. «Німецьке минуле живе». Фільм знятий на замовленням райхсфюрера СС.
- 20.45. Штурмовий підрозділ СС 8/75 ім. Едмунда Бенке співає ще одну солдатську пісню.
- 20.48. «Слово фюрера». Уривки з фільму.
- 20.49. «У боротьбі - до перемоги». Фільм, знятий на замовлення райхсфюрера СС.
- 21.00. Повторення програми.

26 жовтня 1940 року

- 14.00. Новинні повідомлення.
- 15.00. Кінохроніка військових перемог.
- 16.00. Хор СС міста Кельна виконує старовинну пісню на тлі прапорів з рунічними символами.
- 16.15. Новинні повідомлення.
- 17.00. «Їх розшукує народна поліція».
- 18.00. Новинні повідомлення.
- 18.30–19.30. «Слово фюрера».
- 19.30. Хор СС міста Кельна виконує старовинну пісню на тлі прапорів з рунічними символами.
- 19.45. Новинні повідомлення, кінохроніка військових перемог.
- 20.00. «Слово фюрера». Повторення програми.
- 21.00. Новинні повідомлення, кінохроніка трудових перемог.
- 21.30. Вірші та пісні на слова членів Спілки німецької молоді.
- 22.00. Молитва членів Спілки німецької молоді «Фюрер, мій фюрер, даний мені Господом».

29 жовтня 1940 року

- 14.00. Новини («Моя Німеччина»).
- 15.00. «Час молоді матері».
- 16.00. Види міста Парижа. Історія. Ігрові сценки часів Великої французької революції. Французькі народні пісні.
- 17.00. Новини (Німеччина і Європа).
- 17.30. Година музики, фортепіанний концерт.
- 18.00. Актори Еміль Янінгс і Ліліан Даговер про роботу в новому кінофільмі, репортаж зі знімального майданчика.
- 19.00. Телевізійний історичний фільм.
- 20.00. Новини («Моя Німеччина»), скорочене повторення програми.

- 20.30. Національне фольклорне свято, кінохроніка.
 21.00. Півгодини музики, уривки опер та оперет.
 21.30. «Перед сном: читаємо нашим дітям».

14 травня 1944 року

- 6.00. «Німеччино, прокинься». Марш, ранкова зарядка.
 6.30. Новини, хроніка.
 7.00. «Листи з фронту». Читають Вернер Краус і Ганні Ондра.
 8.00. Повторення вечірнього кіносеансу «День кохання».
 10.30. Зустріч з акторами фільму «День кохання». У дискусії беруть участь працівниці хімічного підприємства імені Роберта Лея.
 11.30. «Ми і наші діти». Сьогодні: вчимося готувати разом.
 12.00. Новини робочого опівдня, репортажі з цехів.
 12.45, 14.00. Видові фільми: Мадрид, Відень, Афіни.
 14.00. Хроніка.
 14.30. Кіносеанс «Старий замок». 1-а частина.
 16.00. Кримінальна хроніка «Їх розшукує народна поліція».
 16.30. «Старий замок». 2-а частина.
 18.00. Година музики, сцени з опери «Валькірії».
 19.00. Новини, хроніка.
 19.30. Вечірній кіносеанс під назвою «Атлантида».
 21.00. «Листи з фронту», повторення.
 21.30. Кримінальна хроніка, повторення.
 22.00. Сімейна година («Мозаїка»)
 23.00. Видовий фільм «Моя Німеччина».

ВПРАВА 7

Радіо Третього рейху

Значну увагу НСДРП приділяла радію.

Учні у групах отримують переклади статей з німецьких газет, присвячених політиці Третього Райху в радіомовленні: 1, 2 групи — «Програму німецького радіо. Зима 1936 року», 3, 4 групи — «Фундаментальні характеристики радіограм на 1938 рік».

✍ Завдання: Прочитати і відповісти на запитання: Перечисліть аудиторії (як населення, так і географічні), до яких звертається німецьке радіо. Які розважальні програми призначалися для робітників? Чому саме жанр легкої музики був обраний для трансляції під час перерв? Чи, на вашу думку, під час створення програми враховувалися інтереси різних аудиторій? Назвіть основні аудиторії, до яких мовило німецьке радіо.

Стаття для груп 1, 2

«Франкфуртер цайтунг», 1936, 29 жовтня.

Програма німецького радіо. Зима 1936 року

«Мюнхен, 28 жовтня. Віце-президент Імперської палати радіомовлення Хадамовскі за розпорядженням райхсміністра Геббельса, перебуваючи в головній студії німецького радіо, довів до відома директорів і співробітників радіомовлення, а також представників партії та уряду зимову програму німецького радіо. Судячи з його заяви, головна мета радіомовлення - впровадження в суспільну свідомість радості та єднання суспільства. Тому ця програма так і була названа - «Програма радості і єднання». Німецький робітничий фронт і організація «Сила через радість» повинні були долучатися до програми шляхом організації єдиних перерв під час роботи і цілеспрямованої нацистської пропаганди серед робітників, а також організації вечірнього дозвілля.

Цього року вперше програма на зиму, що містить всі найважливіші радіопередачі, була доведена до публіки і слухачів за кордоном.

Програма охоплює не тільки передачі директорату, але й провінційних, а також короткохвильових станцій. Основні політичні передачі віднесено до розділу «Слово надається партії».

Програма, розрахована на час перерв на фабриках і заводах, йде під рубрикою «Веселі хвилини на роботі і вдома». Перша передача, призначена для трансляції на мюнхенські залізничні майстерні, відкривається фестивалем під гаслом «Музика і танці на підприємстві». Концерти повинні передаватися з 6.00 до 8.00 та з 8.30 до 9.30 ранку і з 12.00 до 13.00 пополудні. Заводська адміністрація повинна підлаштовуватися під цю програму, роблячи перерви в роботі в установлений час.

Вечірня розважальна програма передбачає виступи першокласних диригентів і солістів з найзначнішими музичними творами. У розділі «Селянство і країна», призначеному винятково для селянського населення, трансляції починаються з передачі сільськогосподарських новин. Для гітлерівської молоді та асоціації вчителів призначені передачі розділів «Час молоді нації» у середи і «Ранкова церковна служба» в неділі.

Хадамовскі навів у своєму виступі деякі подробиці музичних програм. З його слів випливало, що число музичних передач на радіо збільшилося з 25 тисяч в 1932 році до 40 тисяч у 1935 році. У майбутньому увертюри, класичні музичні твори і великі драматичні твори світової літератури повинні були потіснити лекції та читання.

Центральна радіостанція «Дойчландзендер» має намір дати репортажі з автострад, аеропортів «Люфтганзи», з вугледобувних регіонів, із заводських цехів, з доменних печей і порцелянових підприємств, з місць видобутку бурштину та фабрик з пошиття одягу, з риболовних портів і з суден-рефрижераторів, з допоміжних баварських підрозділів і моторизованої військової частини «Німеччина», а також провести передачі

про НСДАП і її організації. В розділ «Німеччина звертається до світу» внесені найзначніші передачі короткохвильових радіостанцій, які ведуть трансляцію протягом сорока годин щодня. Виділено навіть шість спеціальних програм для мовлення на такі райони світу, як Південна Азія та Австралія, Східна Азія, Африка, Південна Америка, Центральна Америка і Північна Америка.

Система радіопередавачів Німеччини охоплює понад 8 мільйонів власників радіоприймачів і близько 30 мільйонів слухачів. Вона веде передачі понад 70 тисяч годин та ще близько 250 тисяч окремих виступів. В останні роки число слухачів збільшувалося на 1 мільйон осіб щорічно.

✍ Завдання.

Прочитати і відповісти на запитання. Підкресліть в тексті основні завдання, які виконувало радіомовлення нацистської Німеччини.

Стаття для груп 3, 4

Національна газета. Ессен, 1938, 10 серпня.

«Фундаментальні характеристики радіопрограм на 1938 рік»

Берлін, 9 серпня. Щорічно співробітники і керівництво імперського радіомовлення з усіх кінців країни збираються в Берліні на спеціальну радіовиставку. Цього року на нараді, проведеній у вівторок в будівлі «Кроль-опера», Геббельс продекламував гасло: «Німеччина повинна стати найбільшою радіодержавою світу».

Генріх Гласмаєр, генеральний директор імперської радіомовної компанії, зробив доповідь, в якій навів основні характеристики програм німецької радіомовної системи. Як він підкреслив, її основа – націонал-соціалізм. І саме на цій основі радіомовлення має охоплювати всі сторони суспільного життя, підтримуючи в разі потреби такі акції, як програма організації «Сила через радість», програма «Зимова допомога» та окремі ініціативи різних структур руху.

У зв'язку з широким обговоренням серед радіослухачів проблеми протиставлення легкої танцювальної музики серйозній музиці, що має велику художню цінність, Гласмаєр заявив, що імперське радіомовлення має зайняти здорову серединну позицію, якої і буде дотримуватися в майбутньому.

Разом з тим він різко заперечив проти додання в радіопередачі гумористичних скетчів, що несуть «руйнівний єврейський дух». «Ми не можемо, – заявив він, – допустити такої ситуації, коли священне поняття шлюбу та мужніх рис німецьких солдатів, які ризикують своїм життям

і кров'ю за батьківщину, буде вечорами висміюватись і ображатися в різних «квітчастих» скетчах, що являють собою не що інше, як сарказм стосовно естрадної програмою». (Гучні оплески.)

Гласмаєр звернувся до колег зі сфери музики із закликом не спати за своїми столами вдома або в кабінетах, а докладати всіх зусиль до нових звершень та відкриття незнайомих донині перлин німецької музичної культури як минулого, так і сучасності, щоб донести їх до народу.

На закінчення він зупинився на завданнях центральної і провінційної радіостанцій. Перед радіостанціями земель, що відрізняються певною оригінальністю і партикуляризмом, стоїть подвійне завдання. Вони повинні, з одного боку, представляти свої регіони, а з другого — пам'ятати, що вони радіостанції рейху і глашатаї його ідей і постулатів, а тому в їхніх передачах інтереси рейху повинні превалювати над провінційними і клановими, а в центрі уваги повинен постійно перебувати німецький бюргер з його духовними потребами.

Що ж стосується центральної радіостанції «Дойчландзендер», то представлення її має бути зовсім інакше. Вона представляє уряд Німеччини, націонал-соціалістичний рух і німецьку культуру. У зв'язку з цим вона не буде відображати потреби окремих земель і регіонів, а загалом усю країну.

Після Гласмаєра, виступ якого супроводжувався оплесками, слово взяв президент Імперської палати радіомовлення Кріглер. Він зазначив, що досі радіомовлення ніколи не відчувало такої уваги до себе з боку публіки. Очевидно, значну роль у цьому зіграла поява нових невеликих радіоприймачів зразка 1938 року, цього своєрідного подарунка суспільству від дирекції радіомовлення та промисловості.

Нині близько 54 відсотків сімей рейху під'єднані до радіомережі. І тільки невелика частина жителів не проявила до радіомовлення належного інтересу. Більшість же населення через своє фінансове становище поки не в змозі придбати за 65 райхсмарок народний приймач та ще платити щомісяця 2 рейхсмарки як податок за користування ним. Тому наші зусилля мають бути спрямовані на субсидування цієї групи суспільства.

Учні представляють результати. Відбувається обговорення.

🗨 СЛОВО ВЧИТЕЛЯ

Традиційними засобами пропаганди залишались виборчі листівки. Можна виділити три основні критерії змісту ефективної пропаганди, особливо під час виборчої кампанії: наявність центральної тези; легкість для розуміння цільовою аудиторією; складність для критики (обґрунтованість тез, їх несуперечність або хоча б видимість цього тощо).

🔔 ВПРАВА 8

Аналіз плакатів, молодіжних організацій Німеччини та СРСР

Джерело: https://www.dhm.de/lemo/bestand/objekt/pl007241_1

Джерело: <http://www.manfred-gebhard.de/Schriftgem9911.jpg>

Джерело: http://2.bp.blogspot.com/_PUJBaxVxsQ/Ukuj1hj3osI/AAAAAAAAAR2o/AAAAAAAAR2o/HBfaPpdLXdg/s1600/nazi-german-propaganda-christopher-purcell.jpg

Джерело: <http://surfingbird.ru/surf/e-1672008#.VjZoNtJ6TGg>

Джерело: <http://surfingbird.ru/surf/e-1672008#.VjZoNtJ6TGg>

Джерело: http://softsalo.com/soviet_45_poli/plakat_45+18.jpg

План аналізу плакатів.

1. Яку основну думку проводять автори плакатів?
2. На яку аудиторію розраховані ці плакати?
3. Які сюжетні лінії використані на плакатах і навіщо?
4. Яку рису у молоді виховували плакати?
5. Хто представлений (хто найчастіше) на плакатах і з якою метою?
6. Які художні засоби використані на плакатах (колір, розмір, ракурс).
7. Назвіть спільні риси всіх плакатів.

 Учні надають відповіді і дискутують.

Словник

 Пропаганда (лат. *propaganda* дослівно — «що підлягає поширенню (віра)», від лат. *propago* — «поширюю») — форма комунікації, спрямована на поширення фактів, аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадянської позиції. Пропаганда зазвичай розповсюджується через різні засоби масової інформації, щоб сформувати певний результат суспільної думки.

Джерела

«Акція против негерманского духа». К 80-летию сожжения книг в нацистской Германии. — Режим доступу: <http://urokiistorii.ru/current/dates/51732>

Кеворкян К. Опасная книга. Феномен нацистской пропаганды. — Х. : Фолио, 2009. — 507 с.

Моссе Дж. Нацизм и культура. Идеология и культура национал-социализма. М.: Центрполиграф, 2010.

Иванов Ю. 75% — розвлекаловка, 25% — пропаганда — Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/media-rinok/media-svit/telebachennya-svit/2010-11-28/57898>.

Телевидение Третьего Рейха — Режим доступу: <http://echo.msk.ru/programs/victory/53109/>.

Телевидение Третьего Рейха. Эволюция. — Режим доступу: <http://alternathistory.org.ua/televidenie-tretego-reikha-evolyutsiya>.

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%20Пропаганда>.

РОЗДІЛ 9 КОНФЛІКТИ

Можливості використання:

курс «Людина і світ»,
11 клас.

Тема 4. «Конфлікти»,

курс «Історія України»,
10 клас.

Тема 2. «Україна в роки першої світової війни. початок Української революції»,

курс «Історія України»,
11 клас.

Тема 1. «Україна в роки другої світової війни (1939–1945 рр.). Велика вітчизняна війна (1941–1945 рр.),

тема 2. «Україна в перші повоєнні роки (1945 - початок 50-х рр.)».

Мета заняття: формування навичок роботи з первинними історичними кінодокументами, анімаційними фільмами і медіатекстами; формування вміння декодувати пропаганду в медіатекстах різних жанрів.

Ключові слова і поняття: конфлікт, політичний конфлікт, війна, холодна війна, пропаганда, вплив, медіаграмотність, репрезентація.

Методичні способи і техніки: міні-лекція, робота з історичними кінодокументами, робота з анімацією, робота в групах, дискусія.

СЛОВНИКОВА РОБОТА

Конфлікт — це зіткнення сторін, поглядів, сил. Суперечності в інтересах і потребах сторін — основа конфліктної ситуації.

Політичний конфлікт — це зіткнення, протиставлення різних соціально-політичних сил з метою реалізувати власні інтереси й цілі, пов'язані насамперед з боротьбою за владу, її перерозподілом, зміною політичного статусу, а також із політичними перспективами розвитку суспільства.

Війна — це повномасштабний конфлікт між двома чи більше державами, що прагнуть досягти власних політичних цілей за допомогою організованої збройної боротьби.

КОМЕНТАР УЧИТЕЛЯ

Конфлікти — невіднятна частина життя суспільства. Особливо небезпечні масові конфлікти, що мають політичне забарвлення та розв'язуються за рахунок організованої збройної боротьби. Серед таких конфліктів наймасштабніші — світові війни. Ці конфлікти набули своєї сили не лише завдяки ідеям та амбіціям окремих політичних вождів, а й завдяки добре поставленій пропаганді.

ВПРАВА 1

Перегляньте мультфільми:

1. «*Не топтатъ фашистскому сапогу нашей Родины*». Радянський мультфільм 1941 р.: <https://youtu.be/dx1HF-woq0w>.
2. «*Nimbus Libere*». Німецький мультфільм 1943 р. Мультфільм зняли нацисти для жителів окупованої Франції. Диктор (з семітською зовнішністю) розповідає, що скоро прийдуть визволителі. Французи мріють, що скоро їхнє життя налагодиться, і в нього повернуться такі раніше звичні і прості речі, як ранкова кава, гарячий шоколад і круасани. Та бомба, скинута героєм американських мультфільмів, зруйнувала будинок радіослухачів, і ангел смерті цинічно посміявся над тими, хто чекав визволителів.
3. Дональд Дак. *Обличчя Гітлера*: <https://youtu.be/d5FPU2SyT68>. Американський мультфільм 1942 р. студії Волта Діснея, знятий у рамках анти-воєнної та антинацистської пропаганди.

? Запитання

1. Хто замовник такого роду мультфільмів?
2. З якою метою виготовили і транслювали такі мультфільми, на кого вони розраховані?
3. Який основний зміст кожного з мультфільмів? Що в них спільне і що відмінне?
4. Простежте основну сюжетну лінію пропаганди. Що вона підкреслює?
5. Проаналізуйте, які цінності пропагує кожен з мультфільмів?
6. Які емоції викликають у вас ці мультфільми?
7. Поміркуйте, якою мала б бути реакція радянської людини, німця та американця, якби радянський мультфільм показали в тогочасній Німеччині та США і навпаки.
8. Як ви вважаєте, чому в сучасній Російській Федерації мультфільм американського виробництва 1942 р. «Доналд Дак. Обличчя Гітлера» заборонено транслювати та визнано його екстремістським.

КОМЕНТАР УЧИТЕЛЯ

Виконуючи вправу, ми ще раз пересвідчилися, який вплив на формування масової свідомості чинять засоби масової інформації і пропаганди в тоталітарних системах. До засобів пропаганди належать також і мультфільми, що своїми зображеннями, музикальним супроводом, озвученням впливають на емоції людини, на її підсвідомість. І якщо людина споживає такий медійний продукт, не замислюючись над цими всіма нюансами, вона стає відкритою для маніпуляцій. Тому, коли отримуємо будь-яку інформацію з різних джерел, ми маємо ставити критичні запитання та об'єктивно її оцінювати. Щеплення від вірусу пропаганди — медіаграмотність.

СЛОВНИКОВА РОБОТА

Медіаграмотність — це розуміння способів, за допомогою яких медіа створюють різні типи повідомлень, того, як вони подають інформацію і які методи використовують для організації матеріалу, критичний погляд на медіаконтент.

ВПРАВА 2

 Перегляньте уважно першу серію документального фільму американського режисера Едварда Фоєрхерда «Перша світова війна. Битви в окопах 1914–1918 рр.»: <https://youtu.be/iPbt4p6rd7w>.

КОМЕНТАР УЧИТЕЛЯ

Перша частина серії фільму демонструє зафільмовані історичні кадри реальності того часу. Ми бачимо мирних, спокійних, усміхнених, радісних людей, безтурботне життя, роботу і відпочинок. Держави Європи та США досягають піку економічного розвитку. Швидкими темпами у світ приходять нові технології. Широкого розмаху набувають процеси глобалізації, розвивається дипломатія та міжнародні відносини, утворюються системи союзів і договорів між різними державами, що тісно пов'язує їх між собою.

Відомий факт, що приводом до розв'язання Першої світової війни стало вбивство спадкоємця австро-угорського престолу ерцгерцога Франца Фердинанда. Але у фільмі звучить коментар, що сто років тому цей факт міг не мати такого резонансу.

Запитання

1. Чому автор висловив таке припущення?
2. Що стало причиною швидкого розголосу події та викликало миттєву реакцію різних держав?
3. Чому реакція на вбивство сприяла розгортанню світової війни, хоч автор висловлює думку, що «у більшості європейських столиць реакція на вбивство спадкоємця престолу була прохолодна, навіть у самій Австро-Угорщині не сильно помітили його смерть, окрім вузького кола осіб. Потрібна була лише жертва королівської крові»?
4. Як у Британії висвітлили в пресі вбивство ерцгерцога. Чому в ранковій газеті «Лондон таймс» вбивство назвали «образою».
5. Як розвиток тогочасних медіатехнологій вплинув на хід подій?

КОМЕНТАР УЧИТЕЛЯ

Отже, документальний фільм як один з видів медіа розкриває перед нами події понад сторічної давності. Ми спостерігаємо унікальні архівні кадри, зроблені в реальних умовах Першої світової війни. Ми можемо уявити економічну і технологічну могутність кожної з основних країн — учасниць цього конфлікту, стан армії та простого населення. Але автор використав лише деякі кадри з історичної кінохроніки і змонтував, поставив їх так, щоб аргументувати власний погляд. Саме документальне кіно має питому властивість навіювати історію достовірності через те, що апелює образами реальності і як реалістична репрезентація дійсності маскує засоби виробництва. З поміж усіх видів кіно воно найближче перебуває до реальності і «вміє» найправдивіше створювати кінореальність, якої ніколи раніше не існувало. Наприклад, фільм антифашистського спрямування відомого радянського кінорежисера М. Роома «Звичайний фашизм» створений з кінохроніки Третього рейху. Кінорежисер зумів за допомогою монтажу і закадрового тексту вкласти в нього зовсім інший зміст.

СЛОВНИК

Документальне кіно — це вид кінематографу, заснований на зніманні реальних життєвих подій та фактів.

ВПРАВА 3

Уважно прочитайте виступи на радіо двох диктаторів з приводу початку радянсько-німецької війни (Додаток 1 і Додаток 2).

? Запитання

- позначкою «галочка» (v) позначте в тексті інформацію, яка вже відома. При цьому джерело інформації і міра достовірності її не мають значення;
- знаком плюс (+) позначте нову інформацію. Ставте цей знак тільки тоді, якщо ви уперше натрапляєте на викладені в тексті відомості;
- знаком запитання (?) позначте те, що залишилося незрозумілим і вимагає додаткових відомостей, викликає бажання дізнатися детальніше;
- «мінус» (-) означає те, що суперечить наявним уявленням, щось, про що ви думали інакше.

Те, що мені було відомо (v)	Це для мене абсолютно нове, неочікуване (+)	Це суперечить моїм знанням і уявленням (-)	Я хочу дізнатися про це більше (?)

 Обговоріть результати критичного читання текстів: як розподілилися позначки, чи всі однаково сприйняли прочитану інформацію, що було загальнозрозуміле, а що суперечило вашим уявленням і знанням.

? **Запитання**

1. Які меседжі (основні думки) містять обидва тексти?
2. На яку цільову аудиторію направлені тексти?
3. Яка мета цих текстів?
4. До яких цінностей апелюють автори текстів?
5. Чиї інтереси підтримують тексти?
6. Які слова використовуються для створення емоційного забарвлення тексту з метою його психологічного впливу на слухача.
7. Що спільного і що відмінного ви побачили у текстах.

КОМЕНТАР УЧИТЕЛЯ

Тексти промов Сталіна і Гітлера були спрямовані на широку народну аудиторію, з метою мобілізації народу на війну, подолання сумнівів, недовіри, тривоги, страху. Обидва лідери зверталися до системи цінностей свого народу, до почуття відданості і патріотизму, до тих речей, які об'єднують людей. Кожен з лідерів підкреслює свою унікальність, свою роль у боротьбі з ворогом, підкреслює єдність інтересів, вірність народові, дбання про батьківщину. Це супроводжується відкритістю і доступністю, створенням ілюзії діалогу. Основна мета цих текстів — пропаганда війни, її підтримка та заклик до самовідданої участі народу. Також їх можна визначити як засіб маніпуляції. Використовуючи меседж патріотизму, почуття власної гідності та власної правоти автори текстів вдалися до маніпулювання суспільною свідомістю народу. Тобто ці звернення стали засобом масової пропаганди, що втілилася в конфлікті світового масштабу.

СЛОВНИК

Радіо — це спосіб передавання інформації на відстань за допомогою радіохвиль.

Радіомовлення — мас-медіа, що передає звукову інформацію на необмежені аудиторії.

Меседж або ключове повідомлення — це найважливіша ідея, яку має винести з публікації, блогу, інтерв'ю, репортажу, ток-шоу, фільму, літературного або музичного твору, реклами тощо цільова аудиторія, для якої це повідомлення створюється.

Маніпуляція — акт впливу на людей або приховане керування ними.

Пропаганда — форма комунікації, спрямована на поширення фактів, аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадянської позиції.

 ВПРАВА 4

 Завдання

- Уважно розгляньте нацистські та радянські плакати періоду Другої світової війни.

Джерело всіх плакатів: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/05/9/123358/>

? Запитання

1. Чи можна ці плакати назвати пропагандистськими?
2. Чи легко ви могли ідентифікувати, які з плакатів нацистські, а які радянські?
3. Який основний зміст цих плакатів?
4. Що спільне і що відмінне у цих зображень?
5. З якою метою були створені ці плакати?
6. Які меседжі виражені в плакатах?
7. На кого розраховані ці плакати, яку реакцію вони мали викликати?
8. Яке значення мали ці плакати?

КОМЕНТАР УЧИТЕЛЯ

Ми ще раз переконалися у силі засобів масової комунікації, які формують думки і ставлення людей до певних явищ. Яскрава риса тоталітарних суспільств — використання всіх видів медіатехнологій з метою зомбування людини насадження своєї ідеології і вербування її в свої лави. Тоталітарна система створила цілий напрям агітаційної пропаганди — це політичні та соціальні плакати. Завдання плакатів — формувати реальність в уявах людей і викликати в них почуття патріотизму і всевідданості справі держави і народу, беззаперечної ненависті до ворога і готовності віддати своє життя за праве діло.

Запропоновані вам плакати — це ідеологічна зброя протиборчих сторін Другої світової війни, що широко застосовувалася на фронтах, в тилу і на окупованих територіях. На території України вони мали на меті розпалювати ворожнечу між українським населенням, що вилилося в найтрагічніший конфлікт — братовбивчу війну. Історія довела, що засоби масової інформації тоталітарні режими розглядали як пропагандистський засіб, вони ставали засобом маніпуляції, що формують поведінку людини, впливають на її світоглядний вибір.

СЛОВНИК

Плакат — це витвір мистецтва, різновид тиражованої графіки, яскраве зображення з коротким текстом на великому форматі паперу. Виготовляється з рекламною, інформаційною і навчальною метою. Він має добре сприйматися, бути помітним на фоні інших засобів візуальної інформації.

Маніпуляція — це спеціальний спосіб, що впливає на поведінку індивідів чи груп осіб у суспільстві, змушує їх піддаватися впливові.

ВПРАВА 5

Перегляньте відео виступу Микити Хрущова в ООН в 1960 році:

<https://www.youtube.com/watch?v=zUPt2nQIfVg>

Проаналізуйте цей виступ.

Запитання

1. Які основні характеристики виступів Хрущова?
2. Яка мова виступів?
3. Який основний меседж цього виступу?
4. Яка мета цих виступів?
5. На яку цільову аудиторію розраховані виступи? Яке ідеологічне наповнення цього виступу?

КОМЕНТАР УЧИТЕЛЯ

Виступ М. Хрущова — яскравий приклад пропаганди та впливу на масову громадську думку. Риторика виступів чітко підкреслює характер міжнародних відносин періоду холодної війни. Хрущов критикує США та інші демократичні країни, вживаючи щодо них негативні епітети, такі як «гнобителі», «колоніалісти», «холуї», «імперіалісти»... та піднесено говорить про комуністичний режим і радянське суспільство. Цей виступ транслювалися з метою формування у свідомості людей образу ворога та позитивного іміджу радянської влади, вони один із засобів маніпулювання суспільною думкою. Також цей виступ репрезентує позиції СРСР у холодній війні.

СЛОВНИК

Холодна війна — глобальна геополітична, економічна та ідеологічна конфронтація між Радянським Союзом і його союзниками, з одного боку, і США та Західною Європою і їхніми союзниками — з другого, що тривала з середини 1940-х до початку 1990-х років.

Репрезентація — це представлення тих чи інших аспектів реальності в певних словах, поняттях чи образах.

Джерела

Бакка Т.В., Марголіна Л.В., Мелещенко Т.В. Людина і світ. 11 клас: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень. Підручник. — К.: Освіта, 2012. — 240 с.

Гуменюк Л., Потапова В..Практична медіаграмотність для бібліотекарів. К.: ЦВП, АУП, 2015. — Режим доступу: <http://aur.com.ua/books/mbm/>.

Коваленко П.О., Мокрогуз О.П. Навчальна програма з основ медіаграмотності 8 (9) клас (пропедевтичний курс). — К. : 2013 . — 21 с.

Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; За науковою редакцією В. В. Різуна. — Київ: Центр Вільної Преси, 2013. — 352 с.

<https://uk.wikipedia.org/wiki/Маніпуляція>.

<https://uk.wikipedia.org/wiki/Меседж>.

<https://uk.wikipedia.org/wiki/Плакат>.

<https://uk.wikipedia.org/wiki/Пропаганда>.

https://uk.wikipedia.org/wiki/Холодна_війна.

<http://sum.in.ua/s/radio>.

РОЗДІЛ 10
ІСТОРІЯ КОХАННЯ
ПІД СТАЛІНСЬКИМИ
ЗІРКАМИ

Можливості використання:

курс «Всесвітня історія», 10 клас.
Тема «СРСР у 20–30 роки».

11 клас.
Тема «Країни Центральної та Східної Європи: 1945 р. – початок ХХІ століття», курс «Історія України»,

11 клас.
Тема «Україна в умовах політичної та економічної лібералізації 1953–1964 рр., вишівський курс «Історія слов'янських народів».
Тема «СРСР у період сталінізму. Політичний розвиток», тема «Слов'янські народи: від авторитаризму до демократії», спецкурси з історії, спрямовані на вивчення тоталітаризму і диктаторських режимів ХХ століття,

курси «Політологія», «Соціологія», «Філософія», «Історія держави і права».

Рекомендований час: 90 хвилин.

Мета заняття: формування навичок роботи з первинними історичними кінодокументами, анімаційними фільмами і медіатекстами; формування вміння декодувати пропаганду в медіатекстах різних жанрів.

- Дати знання про сутність політики тоталітарного сталінського режиму.
- Вивчити основні прояви сталінського терору на прикладі Голодомору, репресій 1934–1937 рр., «Справи лікарів». Формувати свідоме ставлення до диктатури і тоталітаризму як крайніх антидемократичних форм суспільного устрою.
- Розглянути поняття неосталінізму і дати йому відповідну правову оцінку. Формувати:
  - навички медіаграмотності при роботі з усними свідченнями;
  - навички роботи з первинними історичними джерелами;
  - навички роботи з джерелами усної історії, зокрема відеосвідченнями;
  - історичну емпатію, занурення в історичну епоху через історію повсякденності;
  - мотивацію вивчати історію через особистісний підхід

Ключові слова і поняття: тоталітаризм, сталінізм, неосталінізм, репресії, «масовий терор», Голодомор, «Справа лікарів», усна історія, космополітизм, антисемітизм.

Забезпечення заняття: DVD-проектор / комп'ютер, DVD-фрагменти свідчень з архіву Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії — Інституту візуальної історії та освіти, фліпчарт / дошка, «кейс» документів з Голодомору, презентація / демонстраційні матеріали, роздаткові матеріали.

Методичні способи і техніки: проблемний метод, кейс-метод, робота з історичними документами, робота з відеосвідченнями, робота з карикатурою, метод ПРЕС, «мозковий штурм», «дерево пророкувань», «бортовий журнал», робота в парах, робота в групах, дискусія, твір-есеї.

СЛОВО УЧИТЕЛЯ

Повідомляємо тему : «Історія кохання під сталінськими зірками» (слайд 1). Фронтальна бесіда про те, які припущення, виходячи з назви, про зміст заняття виникли в учнів чи студентів. Відповіді потребують аргументації.

Зміна картинки в слайді 1.

Студентам пропонується прочитати цитату з доповіді Д. Волкогонова «Сталінізм: сутність, генезис, еволюція» (1989 р.) (роздатковий матеріал 1 або слайд 2).

«Політичний діяч умирає кілька разів. Фізично Сталін помер уже давно. Політично цей привид зберігає ще якийсь, може, ефемерний шанс. Річ ось у чому: що гірше йтимуть справи, то шанси неосталінізму будуть вищі. Ну, а історично, на жаль, Сталін не помре ніколи. Залишивши найбільшу вм'ятину в нашій історії, він залишиться в ряду найзловісніших тиранів людства».

Із доповіді Д.Волкогонова
«Сталінізм: сутність, генеза, еволюція» (1989 р.)

? Запитання для самоперевірки вчителя:

1. Чи згодні ви з поглядом відомого історика і публіциста? Аргументуйте.
2. Спробуйте дати своє визначення неосталінізмові.
3. Як ви ставитесь до цього явища?
4. Назвіть найодіозніші прояви сталінізму в історії нашої країни.
5. У чому проявлявся масовий терор у країні?
6. У чому, по-вашому, проявлявся терор проти «маленької людини»?

Відповіді на останнє запитання за методом «мозковий штурм» записуються на дошці або фліпчарті. Звертається увага на відповіді: поламани долі, неможливість любити, загибель близьких людей тощо.

Повідомляємо, що сьогодні нашим героєм, точніше героїнею буде звичайна жінка, що, як і всі, мріяла про кохання, про щастя, про велику та дружну родину і, звичайно ж, про дітей і чоловіка. Її ім'я — Полякова Дора Кирилівна.

Короткі біографічні дані: народилася в 1902 році в місті Нововодолазі Харківської губернії, в сім'ї було 11 дітей. Батько мав заїжджий двір, був розстріляний «як буржуй» взимку 1917... Здобула медичну освіту в Харкові, в 1934 році переїхала до Ялти. Працювала в ялтинських санаторіях, під час війни мала приватну практику в татарському районі, після війни — дільничний лікар міської поліклініки. Пережила три інсульти, в 1985 році померла. Похована в Ялті.

А головним свідком і оповідачем стане її син Микола Поляков. Пропонуємо подивитися відеосвідчення № 1 (01:03) з архіву Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії — Інституту візуальної історії та освіти.

Більше інформації тут: <http://sfi.usc.edu>.

Інтерв'ю з Миколою Поляковим з архіву Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії — Інституту візуальної історії та освіти.

Більше інформації тут: <http://sfi.usc.edu>.

ДИСКУСІЯ

Про що говорить свідок? У результаті яких подій змінювалася особиста доля його мами? Які документи можуть стати додатковими джерелами з цього періоду? Припустіть, що може статися з її третім чоловіком Юдіним Левом Борисовичем?

Записуємо на дошці / фліпчарті історичні явища періоду сталінізму:

- Голодомор
- Репресії 1934–1937 рр.
- «Справа лікарів» (якщо останнє не назвали, інтрига зберігалася до кінця заняття).

Основна частина. Вивчення нового матеріалу

Історія перша. Голодомор. (25–30 хвилин)

Пропонуємо /студентам переглянути відеосвідчення № 2 (1:16) з архіву Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії — Інституту візуальної історії та освіти.

«Перший чоловік — Микола Миколайович Мецанінов».

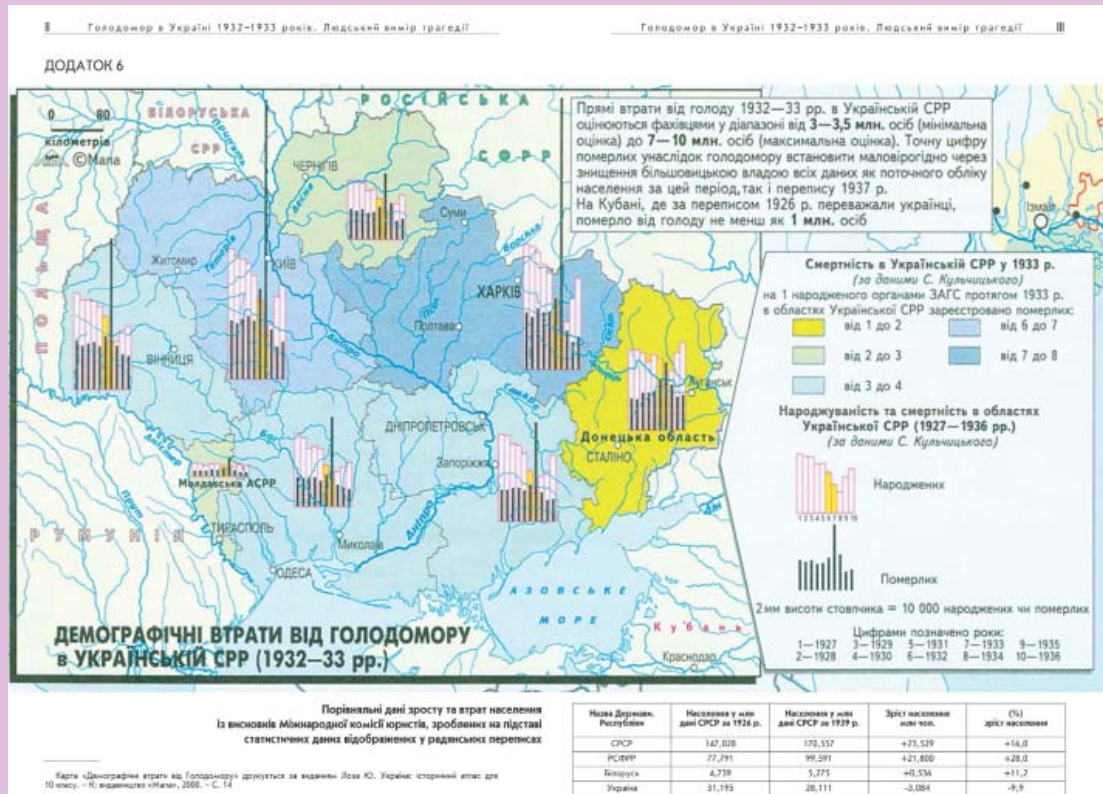

? Запитання для самоперевірки вчителя:

- Від чого помер перший чоловік Дори Кирилівни?
- Скільки років вона була заміжня, скільки років було її дочці?
- У якому році помер Микола Мецанінов? У якому місті? Його смерть — результат хвороби чи голоду?
- Що ви знаєте про цей період в історії України?
- Перелічіть документи, які можуть служити першоджерелами для оцінки цього періоду?

Щоб відповісти на останнє запитання, учні/студенти використовують матеріали, зібрані ними під час «випереджального завдання», щодо кількості жертв Голодомору в Україні.

Учитель показує на слайді 6 «Порівняльні дані росту і втрат населення з висновків Міжнародної комісії юристів, зроблені на підставі статистичних даних, відображених у радянських переписах» і текст листа начальника обласного відділу ДПУ УРСР З. Кацнельсона від 5 червня 1933 (слайд 7).

Організація роботи з документами в групах, використовуючи кейс-метод або метод ситуаційного аналізу.

? Запитання для самоперевірки вчителя:

- Чи можна вважати причиною смерті Миколи Мецанінова дії держави в період сталінізму?

✍ Завдання 1. Зробіть правовий аналіз ситуації (слайд 8):

- Чи є в діях державних органів склад злочину? Яке право порушено?. На підставі яких нормативних документів можна кваліфікувати порушення права? Хто конкретно порушив право (персоналії, орган)? Що можна (потрібно) зробити для його відновлення? Хто зобов'язаний це зробити?

🗨 Кожна група після закінчення роботи представляє свої результати, роблячи висновки.

- Чи можливе повторення подібних ситуацій у сучасній Україні? Відповідь аргументуйте.

Історія друга. Сталінські репресії 1934–1937 рр.

Міні-лекція про «масовий терор» 30-х років

Масові політичні репресії, що проводилися в СРСР у період сталінізму (кінець 1920-х — початок 1950-х років).

Період наймасовіших репресій, так званий «Великий терор», припав на 1937–1938 роки. А. Медушевський, професор НДУ ВШЕ, головний науковий співробітник Інституту російської історії РАН, називає «Великий терор» «ключовим інструментом сталінської соціальної інженерії». За його словами, існує кілька різних підходів до інтерпретації сутності «Великого терору», витоків задуму масових репресій, впливу різних факторів та інституційної основи терору. «Єдине, — пише він, — що, мабуть, не викликає сумнівів, — це визначальна роль самого Сталіна та головного карального відомства країни — ГУГБ НКВД в організації масових репресій».

Як відзначають сучасні історики, однією з особливостей сталінських репресій було те, що значна їх частина порушувала чинне законодавство і основний закон країни — радянську конституцію. Зокрема, суперечило конституції створення численних позасудових органів. Характерно і те, що в результаті розкриття радянських архівів виявлено значну кількість документів за підписом Сталіна, які свідчать, що саме він санкціонував майже всі масові політичні репресії.

Ряд дослідників лівих політичних поглядів, марксистів, вважають сталінські репресії збоченням політики більшовиків. При цьому підкреслюють, що багато жертв сталінських репресій самі були членами ВКП (б), партійними, радянськими, військовими та іншими керівними діячами. При цьому жертвами репресій ставали не тільки активні політичні противники більшовиків, а й люди, що просто виражали незгоду з їхньою політикою, або звичайні заручники. Політичні репресії вже в той період проводилися також за соціальною ознакою (проти колишніх поліціантів, жандармів, чиновників царського уряду, священиків, а також колишніх поміщиків і підприємців).

Ідеологічна база сталінських репресій (знищення «класових ворогів», боротьба з націоналізмом і «великодержавним шовінізмом» тощо) сформувалася ще в роки громадянської війни. Сам Сталін новий підхід (концепцію «посилення класової боротьби у міру завершення будівництва соціалізму») сформулював на пленумі ЦК ВКП(б) у липні 1928 року.

У «Короткому курсі історії ВКП(б)», що перевидавався з 1938 по 1952 рр. мільйонами примірників і заснований на ідеологічних постулатах про класову боротьбу, неминучому опорі повалених сил і необхідності їх придушення, політичні дії сталінського режиму дістали повне виправдання — репресії проти різних соціальних елементів розглянуті як закономірні і необхідні заходи, що вживалися в інтересах народу і будівництва соціалізму в СРСР.

Згідно з цією логікою, СРСР був економічно і культурно відсталий проти розвинених капіталістичних держав, перебував у капіталістичному оточенні, і доти, поки зберігалася загроза іноземної військової інтервенції з метою реставрації буржуазно-поміщицького ладу, єдиною надійною гарантією збереження цілісності та незалежності СРСР могло бути лише превентивне знищення залишків «буржуазних елементів». Отже, репресії, якщо виходити з концепції «Короткого курсу», були життєвою необхідністю з погляду захисту соціалістичного ладу.

Статистика вироків точна і не викликає різночитань. Точна статистика виконання вироків поки не опублікована. Але число розстрілів напевне менше від числа смертних вироків. Причина в тому, що працівники ОГПУ самі становили дуже вразливу групу, скрупульозно виконували приписи та документували свої дії. Нікого не розстрілювали «без папірця».

Створена в 1930 р. система ГУЛАГу (Головне управління таборів) охоплювала спецпоселення, колонії (для засуджених на термін менш ніж 3 роки) і табори. До «сталінських репресій» належать вироки за ст. 58 про контрреволюційні та інші особливо небезпечні державні злочини (бандитизм, розбій тощо). Це вироки до найвищої міри або до позбавлення волі в таборі.

Робота в групах

? Запитання для самоперевірки вчителя:

- *В результаті чого стало «технічно» можливо репресувати величезну кількість громадян?*
- *Чому не було опору або громадянської непокори?*

(слайд 10).

✍ Завдання 2.

Проаналізуйте документи: статистику вироків за 30-і роки (розд. 2); лист Миколи Бухаріна (розд. 3); Постанову ЦВК і РНК СРСР «Про внесення змін до чинних кримінально-процесуальних кодексів союзних республік» (розд. 4); малюнки методів допитів (розд. 5). Використовуючи наявні знання і дані аналізу, заповніть ліву колонку.

 Обговоріть результати роботи в групах.

Що нового я дізнався зі свідчення	Що мені відомо з цієї теми?

3. Перегляд відеосвідчення № 3 (6:37) з архіву Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії — Інституту візуальної історії та освіти.

Другий чоловік (батько) — Ілля Давидович Шпак-Раппорт.

Завдання

Виділіть історичні явища чи події, що згадуються в цьому усному свідочстві. Що ви знаєте з історії (підручників історії) про ці події або явища? Назвіть джерело інформації оповідача. Чи йому можна довіряти? Заповніть праву колонку таблиці.

ДИСКУСІЯ

Чи було те, що вас здивувало або зайшло в суперечність з уже наявними знаннями в оповіданні героя? Яка інформація вас зацікавила і викликала бажання дізнатися більше? Які методи допитів ви можете виділити в оповіданні? Чому Микола Поляков згадує допити інквізиції? Що врятувало дружину (мати) від арешту? У чому її могли звинуватити?

Пропонуємо повернутися до основних питань цього блоку:

«В результаті чого стало «технічно» можливо репресувати величезну кількість громадян? Чому не було опору або громадянської непокори?».

Представлення результатів роботи груп.

Історія третя. «Справа лікарів»

Бесіда про долю Дори Полякової: Як ви думаєте, що чекало Дору Полякову після смерті чоловіка? Скільки років було їй і її дітям? Дора стала вдовою вдруге 1937 року. Які події історії чекали її попереду? Ми знаємо, що Дора ще раз вийде заміж, як ви думаєте, чи буде вона нарешті щаслива? Чи зміниться ваша думка, якщо ви дізнаєтеся, що третій чоловік Дори Кирилівни був лікар? Чому?

Відкрити слайд 12.

Робота з карикатурою журналу «Крокодил» у «Справі лікарів».

Опишіть зображених персонажів і фон. Як зображені персонажі чи об'єкти, за допомогою яких художніх засобів? Визначте символи, які використовує автор. Чому художник розмістив їх на малюнку? Яке ставлення — позитивне або негативне — відображає карикатура? Яку оцінку, інтерпретацію персонажів, подій, явищ подає малюнок? Чи згодні ви з нею? Що вам відомо з інших джерел про події, пов'язані з карикатурою? Як співвідносяться ваші знання з посланням карикатури?

🕒 Перегляд відеосвідчення № 4 (6:12) з архіву Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії — Інституту візуальної історії та освіти.

Більше інформації тут: <http://sfi.usc.edu>.

Третій чоловік — Юдін Лев Борисович.

🗣️ Обговорення після перегляду:

Про що згадує свідок? Які були офіційні «причини» арештів? Чому в карикатурі, про яку згадує Микола Поляков, персонажа-лікаря «викидали» за горизонт? Як ви думаєте, чому кореспондент ставить запитання: «Чи всі заарештовані були євреї?». Що в оповіданні і карикатурі свідчить про новий сплеск антисемітизму в СРСР?

📌 Завдання 3.

Обговоріть у парах і назвіть причини нової антисемітської кампанії в СРСР? Кому це було вигідно?

Використовуйте для своїх відповідей історичні довідки (роздатковий матеріал 6).

Обговорення результатів роботи в парах. Робота зі схемою (слайд 15).

Підбиття підсумків. Рефлексія

Обговорити зі студентами / учнями основні теми, які порушувалися на занятті. Акцентувати увагу на законності за часів сталінського режиму, на ролі політичної партії в реалізації найодіозніших «заходів» Й. Сталіна, на поведінці і позиціях

простих громадян. Чому стало можливим відродження неосталінізму на пострадянському просторі? Чому не сформувалася «історична пам'ять» у народів?

Повернутися до теми заняття: «Історія кохання під сталінськими зірками». Як ви думаєте, чому Дора Кирилівна Полякова не змогла знайти простого жіночого щастя? У чому її провина? Чи це просто зла доля? Якою мірою закономірні випадковості в долях людей в епоху сталінізму?

Завдання 4

Напишіть від імені Дори Полякової листа до наших сучасників, що починається словами: «Я могла бути щаслива, але ....» (слайд 16).

Зачитати 3–4 «листи».

Джерела

Волкогонов Д.А. Т. Троцкий Л.Д. Политический портрет. В 2-х кн.- М.,1992.
<http://sfi.usc.edu>

Роздатковий матеріал 1 з доповіді Д.Волкогонова:

«Політичний діяч умирає кілька разів. Фізично Сталін помер уже давно. Політично це привид зберігає ще якийсь, може, ефемерний шанс. Річ ось у чому: що гірше йтимуть справи, то шанси неосталінізму будуть вищі. Ну, а історично, на жаль, Сталін не помре ніколи. Залишивши найкрупнішу вм'ятину в нашій історії, він залишиться в ряду найзловісніших тиранів людства».

Роздатковий матеріал 2 Статистика вироків 1929– - 1940 роки:

год	Осуждено	К расстрелу
1929	56220	2109
1930	208069	20201
1931	180696	10651
1932	141919	2728
1933	239664	2154
1934	78999	2056
1935	267076	1229
1936	274670	1118
1937	790665	353074
1938	554258	328618
1939	63889	2552
1940	71806	1649

Отже, за ст. 58 за 1930–1939 рр. засуджено 2800000 осіб, з них 1350000 — за два роки, 1937 і 1938, (інші два страшні роки — розкуркулення). До найвищої міри за десятиліття засуджено 724,4 тис. осіб, а за 1937–38 рр. 684,2 тис. Перебування в таборі в особистому плані було страшне випробування, але як соціальний інститут ГУЛАГ «табором смерті» не був — смертність у ньому не надто перевищувала смертність тих же вікових категорій на волі (близько 3%; лише в 1937–38 рр. вона підскочила до 5,5 і 5,7 %, коли призначений наркомом внутрішніх справ Єжов наказав зменшити раціон харчування). Отже, безпосередньо від «сталінських репресій» загинуло близько 700 000 чолов

Джерела: <http://www.pravoznavec.com.ua/books/299/22983/21/%20> https://ru.wikipedia.org/wiki/Большой_террор.

Роздатковий матеріал 3

Микола Бухарін в листі до Сталіна від 10 грудня 1937 року:

«Є якась велика і смілива політична ідея генеральної чистки:

а) у зв'язку з передвоєнним часом, б) у зв'язку з переходом до демократії.

Ця чистка захоплює: а) винних, б) підозрілих і с) потенційно підозрілих.

Без мене тут не могли обійтися. Одних знешкоджують так-то, других — по-другому, третіх — по-третьому.

Страховальний момент і те, що люди неминуче говорять одне про одного і **назавжди** поселяють одне до одного недовіру (суджу по собі: як я озлився на Радека, який на мене напаякав! А потім і сам пішов цим шляхом ...).

Отже, в керівництва створюється **повна гарантія**. Заради бога, не зрозумій так, що я тут приховано дорікаю навіть у роздумах з самим собою.

Я так виріс з дитячих пелюшок, що розумію, що **великі** плани, **великі** ідеї і **великі** інтереси перекривають все, і було б дріб'язково ставити питання про свою власну персону **поряд з всесвітньоісторичними** завданнями, що лежать насамперед на твоїх плечах» (виділено Бухаріним)

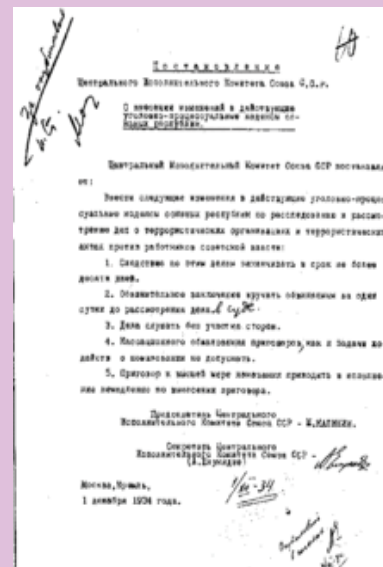
Джерело: <http://stalinism.ru/dokumentyi/predsmertnoe-pismo-buharina.html>.

Роздатковий матеріал 5

Постанова ЦВК і РНК СРСР «Про внесення змін до чинних кримінально-процесуальних кодексів союзних республік»:

Внести такі зміни в чинні кримінально-процесуальні кодекси союзних республік з розслідування і розгляду справ про терористичні організації та терористичні акти проти працівників радянської влади:

1. Слідство у цих справах закінчувати в термін не більш ніж десять днів;
2. Обвинувальний висновок вручати обвинувачуваним за одну добу до розгляду справи в суді;
3. Справи слухати без участі сторін;
4. Касаційного оскарження вироків, як і подання клопотань про помилування, не допускаєти;
5. Вирок до найвищої міри покарання виконувати негайно по ухваленні вироку.

Голова Центрального виконавчого комітету Союзу РСР М. Калінін.
Секретар Центрального виконавчого комітету Союзу РСР А. Єнукідзе.
Москва, Кремль. 1 грудня 1934

Джерело:

[https://ru.wikipedia.org/wiki/ Сталинские_репрессии](https://ru.wikipedia.org/wiki/Сталинские_репрессии).

Роздатковий матеріал 5

Ці та інші малюнки в період перебудови неодноразово публікувалися у виданнях подібних до «Ленинградского литератора» і «Огонька» як «документальні» свідчення про діяльність органів державної безпеки і злочини радянської пенітенціарної системи в часи сталінських репресій. Автор — відставний оперуповноважений МВС Данциг Балдаєв.

Роздатковий матеріал 6

Історична довідка

«Рівно 60 років тому, 13 січня 1953 р., газети «Правда» і «Известия» повідомили про розкриття «змови кремлівських лікарів». Дев'ять лікарів (більшість з них були євреї) звинувачувалися в отруєнні секретаря ЦК Андрія Жданова та начальника Головного політичного управління Червоної армії Олександра Щербакова.

Повідомлялося також, що лікарі діяли за завданням сіоністської організації «Джойнт», яка ставила за свою мету знищення лідерів СРСР.

Публікація викликала сплеск антисемітизму і спровокувала боязнь громадян звертатися до лікарів. Психоз припинився після того, як через місяць після смерті Сталіна, 4 квітня 1953 р., оголосили, що справа лікарів сфальсифікована і вони невинні.

Справа лікарів стало кульмінацією антисемітської політики, що проводилася в СРСР у попередні роки.

Починаючи з 1948 року, в СРСР уже йшла кампанія боротьби з космополітизмом, яка набрала антисемітських форм, бо в ролі так званих «безрідних космополітів» найчастіше виявлялися люди з єврейськими прізвищами.

12 серпня 1952 р. були розстріляні 13 відомих єврейських громадських діячів і репресіями щодо понад 100 чоловік завершилася справа Єврейського антифашистського комітету. Серед жертв цієї справи був головний лікар лікарні ім. Боткіна Б. А. Шимеліович.

Історична довідка

«Справа лікарів» увійшла в історію як одна з численних провокацій диктаторського режиму Сталіна, який сам інспірував її, використавши як привід для початку фабрикації лист старшого слідчого слідчої частини МДБ СРСР з особливо важливих справ підполковника Рюміна. У цьому листі, переданому Сталінові 2 липня 1951 р. Г. М. Маленковим, містилися звинувачення проти міністра державної безпеки В. С. Абакумова. Одне з них полягало в тому, що Абакумов нібито заборонив М. Д. Рюміну розслідувати терористичну діяльність професора-терапевта Я. Г. Етінгера, заарештованого 18 листопада 1950 р., хоча той «зізнався», що, будучи консультантом Лікувально-санітарного управління Кремля, в 1945 р. «шкідницьким лікуванням» сприяв смерті секретаря ЦК ВКП(б) О. С. Щербакова».

Джерела

Нетроцкий В. «Дело врачей» в документах. — Режим доступу: . <http://www.lechaim.ru/ARHIV/129/arhiv.htm>.

[https://ru.wikipedia.org/wiki/ Дело_врачей](https://ru.wikipedia.org/wiki/Дело_врачей).

РОЗДІЛ 11
ЛЮДИНА ТА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ.
СУБКУЛЬТУРИ
ОДИН НАРОД — ОДНА ДУМКА

Можливості використання:

курс «Людина і світ»,
11 клас.

Параграф 8. «Поняття «субкультура»»,

курс «Історія України»,
11 клас.

Тема 2. «Україна в перші повоєнні роки (1945 - поч. 50-х рр.).

Мета заняття:

- формування навичок роботи з кінохронікою, карикатурою, газетними текстами та іншими видами медіатекстів;
- формування вміння декодувати пропаганду в медіатекстах.

Ключові слова і поняття: культура, субкультура, масова свідомість, фейлетон, карикатура, документальне кіно.

Забезпечення заняття: роздаткові матеріали з медіатекстами, комп'ютери, під'єднані до інтернету, проектор/комп'ютер.

Методичні способи і техніки: міні-лекція, робота з історичними кінодокументами, робота з фотографією, газетою, карикатурою, робота в групах, дискусія.

Вчитель пропонує учням визначити зміст слова «культура». Далі — розкрити, як учні розуміють поняття «субкультура», які ознаки має субкультура; чому, коли вони бачать людину в чорному одязі, з вибіленим обличчям та чорними нафарбованими очима, вони говорять, що це готи, якщо проїхала людина на мотоциклі з банданою та в шкіряних обладунках її одразу ідентифікують як байкера.

📖 СЛОВНИКОВА РОБОТА

Культура — відкрита для пізнання символічна система цінностей, переконань і поглядів, які формують сприйняття і поведінку — абстрактний ментальний код, сукупність різних способів самовираження у формах спілкування, це принцип зв'язку людини з суспільством та спосіб її вступу до соціального життя. Культура — це духовне і матеріальне досягнення людей в усіх сферах діяльності в різні епохи.

Субкультура — це культура окремої соціальної групи, що чимось відрізняється від загальної культури, системи цінностей, яка панує в суспільстві.

Представники певної субкультури мають свої переконання, стиль і спосіб життя. Вони виділяються своїм зовнішнім виглядом, зачіскою, одягом, символікою, слухають специфічну музику.

🔔 ВПРАВА 1

Робота з вирізками з радянських газет

НЕЗВАННЫЕ ГОСТИ

МНОГОЕ видел старый Цюрих, но такое — впервые. На прошлой неделе в этом швейцарском городе состоялось неслыханное событие — международный конгресс... стилиг. Среди трехсот «делегатов» были детины двухметрового роста и

Стилиги на улицах Цюриха.

безусые юнцы. Цюрихцы, зная «традиции» стилиг, пришли в ужас от дурных предчувствий.

Молодчики из парижских погребков и танцевальных залов, двойники американских ковбоев и лондонские «тедди-бойз», итальянские «челлентано» и поклонники пресловутого Элвиса Пресли собрались в Цюрихе, чтобы решить «жизненно важную» задачу: создание международной организации стилиг. Эта организация должна выработать свой устав и намерена получить равные права с другими международными ассоциациями.

Зачем вдруг западноевропейским бездельникам понадобилась своя «международная» организация? Как сообщает итальянская газета «Парезе», получившая информацию из неофициальных источников, заправилы этого сборища стремятся к тому, чтобы отвести все упреки, которые постоянно раздаются в адрес западных стилиг.

Напрасные старания! Не спасет стилиг-дебоширов и «международный» конгресс, заседания которого проводились при закрытых дверях. Слишком уж запятнана их репутация, слишком хорошо известны их нравы!

*Пресс-служба «Известий»,
15 ноября.*

Джерело: <http://storoj-sergeev.livejournal.com/113411.html>.

«СЭР, УСТУПИТЕ ШТАНЫ!»

ДЛЯ полного счастья всегда чего-нибудь не хватает. Или того, или другого. Иной раз сущего пустяка. Так рассуждал Валерий Калюжный, входя в вестибюль гостиницы «Метрополь». Будем справедливы к этому юноше: у него были все основания рассуждать подобным образом.

Дело в том, что для полноты счастья Валерию Калюжному не хватало штанов. Нет, он не оскорблял нравственные чувства прохожих: штаны у него, вообще говоря, были. И даже не одни. Но свои, отечественные. А ему хотелось зарубежных. Чтобы гармонировали со всем остальным. С раскосыми светочувствительными в оправе из благородной бизоньей кости. С замшевыми туфлями «острепы-кий носик». Правда, туфли отчаянно жали, но это была уже несущественная деталь. У приятеля Валерия держалось правое веко, когда он смотрел на эти туфли. Приятель, готов был дать за этот замшевый шедевр рубаху-расписуху, талстук с изображением голландской антриссы в пеньюаре и окурок настоящей гавайской сигары. Но товарообмен не состоялся. Ибо для полного морального удовлетворения, как было сказано выше, Валерию не хватало именно техасских штанов.

Разрешите пояснить, что такое техасские штаны. Это узкие с пирожками обшлагами брючки, в которые влезают ковбои за пять минут до начала киносема. Одним словом, вещь экзотическая.

Итак, перед нашим героем стояла трудная задача—усыпить бдительность швейцаров и обмануть недреманное око дежурных.

— Вам кого, гражданин? — вежливо спросил швейцар.

— Силь ку пле, сэр, санта лючия, хальт! — выпалил Валерий единым духом, произведя тем самым страшные опустошения в своем словарном багаже. И, не глядя на ошеломленного старика, «полиглот» важно зашагал вверх по мягкому ковру. На третьем этаже он шмыгнул в длинный, слабо освещенный коридор и замер: счастье двигалось ему навстречу, облекая длинные ноги сухопарого джентльмена с сигарой в зубах.

— Сэр,— залепетал Калюжный, галантно прикладывая руку к сердцу,— продайте штаны...

Иностранец осклабился:

— Уот ду ю уонт?

Калюжный заметался в поисках слов:

— Ай шуд лайк... купит штаны, понимаеш?

Брюки то есть...

Джентльмен оживился. И через десять минут Валерий Калюжный вышел из номера, где проживал его новый знакомый. Удача была неслыханной. За каких-то три сотни интурист охотно расстался со штанами и даже от щедрот своих подбросил опьяневшему от счастья молодому negociantу газорезные носочки (правда, с пустяковой дыркой). Вот что значит истинный джентльмен!

Пока Валерий Калюжный, зажав под мышкой драгоценный сверток, бежит домой, а сухопарый иностранец, сжывая пальцы, пересчитывает наличные, позволите поделиться некоторыми наблюдениями.

Вечерами у столичных гостиниц «Метрополь», «Националь», «Ленинградская» маячат тоскливые фигуры пижонов. Их можно узнать по беспокойно бетающим глазкам и сутулым манерам игроков на тотализаторе. Они пленники мечты. Они жаждут стать красивыми. Но прекрасное для них воплощено в пестрых нейлоновых носочках, штанах цвета недозрелой дыни и в рубахах, на которых напечатаны тропические пальмы и рекламы модных клистеров.

Любой проходящий мимо иностранец производит на пижона-негодяина такое же впечатление, как кусок говяжьей печени на голодного фоксера. Пижон облизывается, поджимает хвост и подобострастно скулит:

— Ай уонт купит подтяжки, носки энд все, что ю хэв!

Эту извращенную фразу не раз произносил Валерий Калюжный. Описание достоинств сего колоритного субъекта не заняло бы и одной строчки. Зато на акты и протоколы, освещающие его деловую деятельность, у работников милиции ушел добрый килограмм бумаги.

По вечерам из квартиры 134 дома номер 62 по Ленинградскому проспекту доносятся звуки, которые напоминают вопли расплавленного котла в лунную мартовскую ночь. Это Валерий Калюжный вместе со светскими львами и львицами залхватски отплясывает рок-н-ролл. А затем их случайные подружки в неглиже извиваются звездами, демонстрируя высшее достижение западной цивилизации — хула-хула.

В промежутках между веселыми оргиями друзья, облачившись

в иностранное барахло, бродят по столице, твердо уверенные, что они дьявольски похожи на франтов с вечернего Пикадилли. Вот и к нам, в редакцию, Калюжный пришел таким молодым лордом, изгнанным из Кембриджа за неупевательность.

— Зачем вы продавали иностранцам иконы? — спросили мы.

— Лорд взглянул на нас холодно и высокомерно.

— И боролся с религиозными предрассудками своей мамы.

Юный атеист скромно умолял о том, что изображение богородицы он выменял на стоптанные шлепанцы парижского производства. Ни словом не обмолвился он и о неприятных инцидентах в ресторане «Метрополь», где светский лев, не имея трудовых доходов, заказывает сторубленные обеды, которые нередко кончатся приводом в милицию. И вообще в биографии Калюжного есть немало деталей, о которых молодой «аристократ» не любит вспоминать. Так, например, программа восьми классов средней школы столь изнурила его тощий интеллект, что почти все последующие три года Валерий предавался отдохновению. А чтобы широко и «нормально» отдышать, нужны деньги. Пришлось прибегнуть к невинной шалости — подделке кассовых чеков. Шалость оказалась наказуемой, и светский лев принужден был полгода поработать на строительной площадке и примириться с вычетом четверти зарплата.

Ближайший наперник Калюжного Константин Захаров — тоже тонкий ценитель жеманной резинки и заокеанских штроблет. Самое значительное, что ему удалось свершить после окончания десятилетки, — это реализовать, полсотни пар нейлоновых чулок и несколько затасканных костюмов. Личность Захарова-коммерсанта пользуется широкой популярностью среди интуристов-барахольщиков. Нередко в его квартиру заявляются иностранные гости с обычным вопросом: «Господин Коста дома?» Однажды в гостинице «Ленинградская» у юного коммерсанта при попытке проникнуть в один из номеров, который занимали американские туристы, потребовали удостоверение личности. Захаров высокомерно удостоверял личность и сказал с заметным иностранным акцентом:

— Я есть Гондукас, Коста-Рика, понимайт? Ванан энд кофе, ферштейн?

— Не Гондукас ты, а шалопап, — заметил швейцар, выпроваживая элегантного проходимца.

Значительно успешнее протекает торговая деятельность слесаря одного из московских научно-исследовательских институтов Александра Г. С. В этом ему помогает его соратник Ключенко. Вот и в последний раз добыча была обильная: шесть пар нейлоновых чулок, четыре пачки сигарет, две грязные полинявшие рубахи и даже пластмассовые плечики, полученные бесплатно. И Александров взял. Не обиделся. Не возгордился. Авовь, пригодится и плечики. Ради заграничного ширпотреба стоит пожертвовать даже чувством собственного достоинства.

Молодых шалопаев породила праздность. Никто из них не знает, что такое труд. И если Калюжному пришлось однажды поработать на строительстве, то лишь по решению народного суда.

Может показаться странным, что у Калюжного, Захарова и компании замашки парижских рьянцев. Ведь их отцы и матери не валяются на пляжах Флориды и не финансируют по Монмартру. Но у этих положительных родителей есть одна слабость: они почему-то решили, что их возлюбленные чада должны вести жизнь наследных принцев.

— А что вы хотите от моего ребенка? — возмущается Варвара Маркеловна Калюжная. — Он молодой, пусть переберется. И вообще, какое вам до него дело?!

Есть дело, Варвара Маркеловна! Великовозрастные барахольщики своим жалким пресмыкательством перед заграничным тряпьем бросают тень на нашу молодежь. А это уже касается нас всех.

До сих пор действенная борьба с трипичниками ведется разве лишь гостиничными швейцарами. Прокуроры и судьи разводят руками: «Что поделаешь с барахольщиками? Ведь в их деяниях нет состава преступления, предусмотренного Уголовным кодексом».

Но если к ним неприменима ни одна из статей Уголовного кодекса, то основной принцип социалистической морали — кто не работает, тот не ест — подойдет наверняка.

В. ТИТОВ

Ну, чем, скажите, не элегантный мужчина! Шапка, плащ, ботинки-мокассы — все с плеча интуристов. Валерий Калюжный иначе не может. Тонкая душа эстета не выносит ничего отечественного.

Джерело: <http://bogdanclub.info/showthread.php?p=179> -Сегодня-он-играет-джаз-а-завтра-Родину-продаст

Учні в парах розглядають вирізки з газет.

? *Запитання*

- Коли вийшла ця газета?
- Про що хотів сказати автор заголовками статей газет?
- Хто міг бути автором таких публікацій?
- Хто замовник публікацій?
- Кому адресовані статті?
- Хто діставав вигоду від поширення такої інформації?
- Яка основна мета цих меседжів?

Після завершення обговорення кожна пара відповідає на питання. Вчитель на фліпчарті (дошці) фіксує відповіді.

🗨 КОМЕНТАР УЧИТЕЛЯ

Запропоновані вирізки були опубліковані в газетах — засобах масової інформації та пропаганди 50–60-х рр. ХХ ст. на теренах Радянського Союзу. Причинами подібної пропаганди було формування спільності — радянського народу, однаковості, виховання в радянській молоді «класової ненависті» до ворогів народу, до образу «іншого», не схожого на загал.

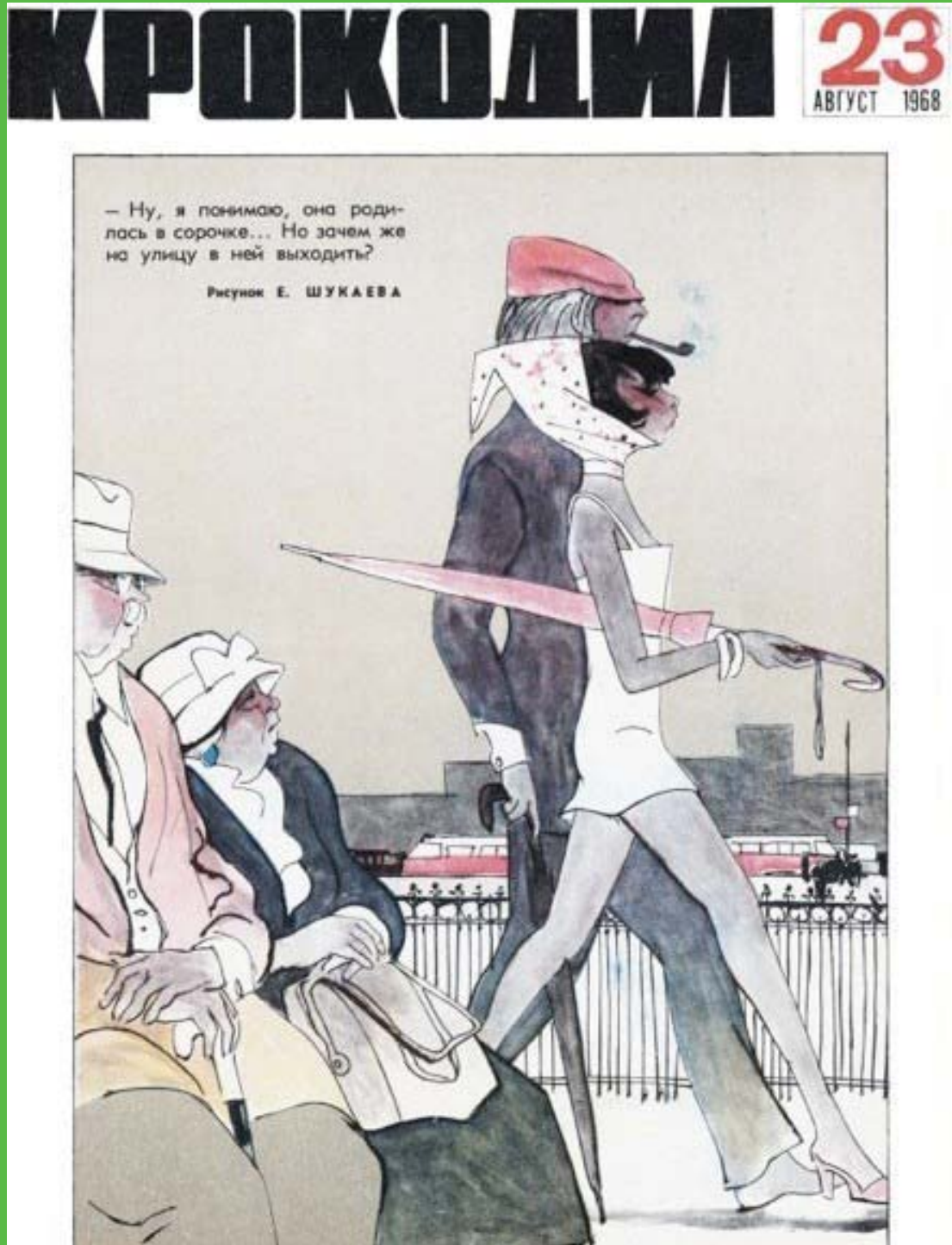
Перші стіляги, що почали виділятися — це були діти радянської еліти, так звана «золота молодь», яка мала змогу купувати іноземний одяг та інші речі. Слово «стіляга» було зневажливим і ворожим, бо радянська ідеологія засуджувала ідеологію та субкультуру стіляг, порівнюючи її із західним капіталізмом, що «загнивав». Тому радянська система пропаганди всілякими методами намагалася вести боротьбу з прозахідними елементами, формуючи упереджене негативне ставлення до представників субкультури стіляг.

Стіляги зображувалися підривниками радянської системи та ідеології, бо вони зовсім не цікавилися політикою, ігнорували піонерське і комсомольське життя, були індивідуалістами, а тому незручними для «державної машини».

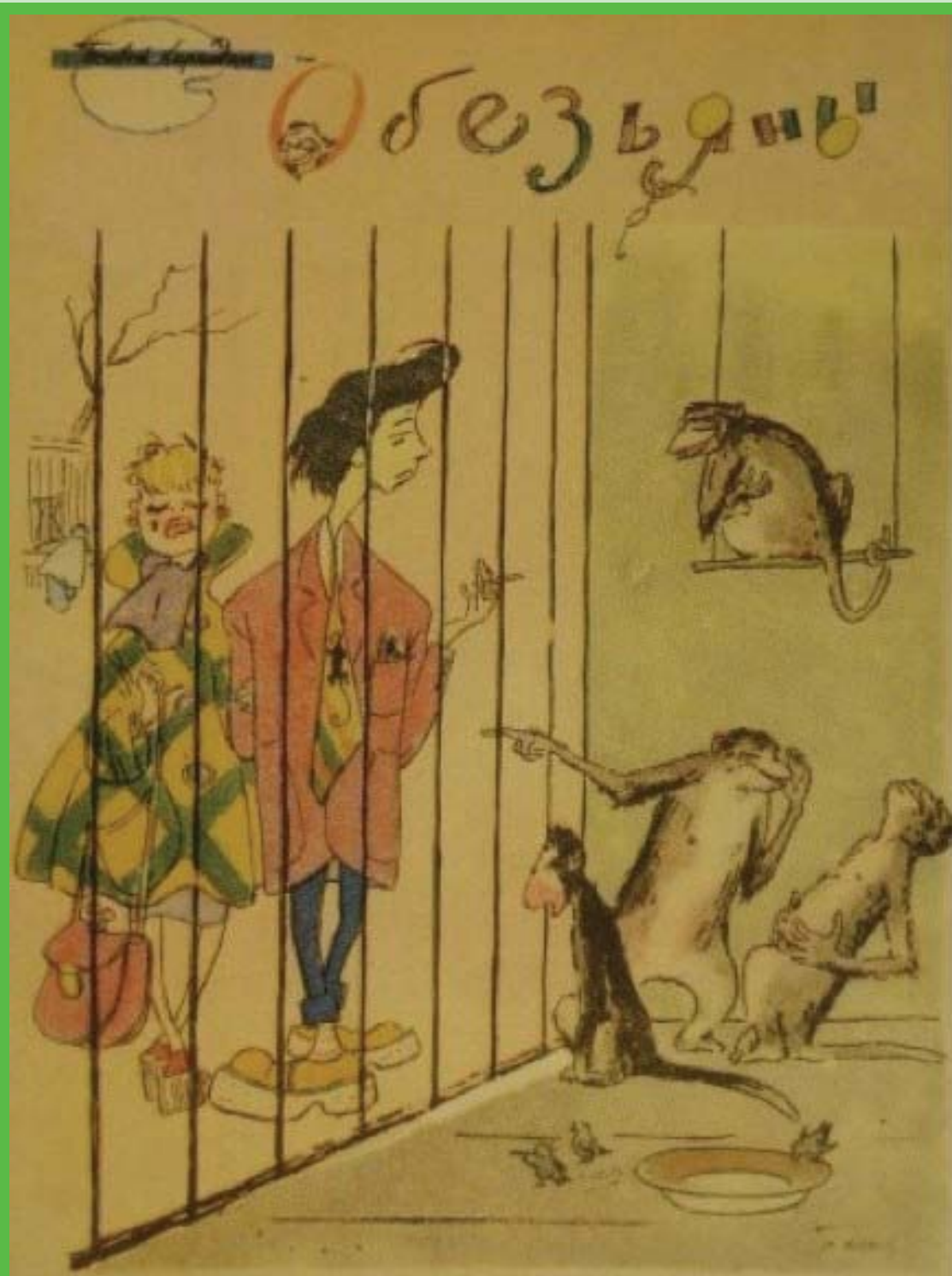
Діставши ярлик неблагонадійних елементів стіляги не мали змоги здобувати хорошу освіту, роботу та постійно піддавалися переслідуванням і перебували під пресом радянської тоталітарної машини.

🔔 **ВПРАВА 2***Робота з радянською карикатурою та плакатом*

📖 Учні працюють у групах, ознайомлюючись із зображеннями та текстовим супроводом.

Джерело: Журнал «Крокодил», 23.08.1968 р.
<http://bigpicture.ru/?p=652558>.

Джерело: Журнал «Крокодил», 23.08.1968 р.
<http://bigpicture.ru/?p=652558>.

Джерело: <http://bigpicture.ru/?p=652558>.

? **Запитання**

- Хто і для кого створив ці агітплакати і карикатури?
- Який вплив мали ці плакати на радянську людину?
- Яка мова текстів, що супроводжують зображення?
- Чому вживали такі негативні слова?
- Яке враження складається у вас, коли дивитесь на ці агітплакати?
- Що нового ви дізналися, дивлячись на ці зображення?
- Який вплив мали такого роду меседжі (суть повідомлення)?

🗨 **КОМЕНТАР УЧИТЕЛЯ**

Для боротьби з антирадянськими елементами — стилями пропагандистська машина використовувала різні методи впливу. Один з них — агітплакати та карикатури, які у викривленій перебільшеній формі зображають недолугість стиляг, їх меншовартість та аморальність. Написи на плакатах і карикатурах зроблені мовою ворожості та несуть негативне навантаження. Стиляг порівнюють з мавпами, підкреслюють продажність їхніх душ, що вказує на їх неповноцінність. Так агітплакати як медійні засоби масової пропаганди в радянському суспільстві використовувалися для формування масової суспільної свідомості.

📖 **СЛОВНИКОВА РОБОТА**

Масова свідомість — це сукупність ідей, уявлень, почуттів, настроїв, що відбивають усі сторони життя суспільства, доступні масам і здатні викликати інтерес.

Масова свідомість формує суспільну думку, зокрема ставлення до різноманітних соціальних спільнот, верств і класів, груп людей до подій та фактів соціальної та політичної дійсності.

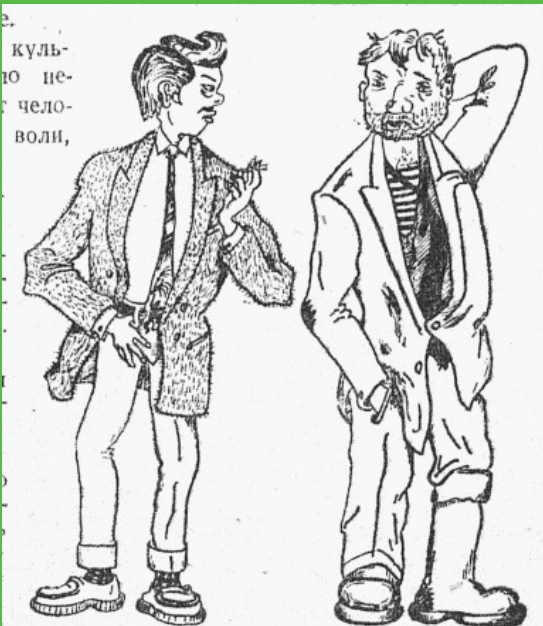
🔔 ВПРАВА 3

Робота з фейлетонами

...Был он Гришей, но сейчас
Носит имя Гарри...
Каждый день в обычный час
Гарри на бульваре.
Вон, собой любуясь, встал,
На девиц глаза.
Книг давно он не читал,
Не бывал в музеях.

Б. Тимофеев. «Гарри».
(«Крокодил», 1953)

Им повстречаться было суждено,
Хоть противоположны их натуры.
Объединяет этих двух — одно:
Полнейшее отсутствие культуры.
Один влюблен в сверхмодные штаны.
Другой — в полустлевшие рубахи, —
А нам, друзья, стилиаги и неряхи
Ни в отдыхе, ни в деле
не нужны...

Джерело: <http://storoj-sergeev.livejournal.com/92703.html>.

Один із засобів пропаганди та формування масової свідомості — фейлетон.

📖 СЛОВНИКОВА РОБОТА

Фейлетон — це сатиричний жанр художньо-публіцистичної літератури, що висміює негативні явища в суспільному житті.

- 👥 Учні ознайомлюються з текстами фейлетонів.
- На основі прочитаного вони створюють образ стилиаги.
- Учні діляться своїми створеними образами стилиаги.

? **Запитання**

- Чому ви саме такий образ стилиаги змалювали?
- На чому ви зосередили основну увагу, описуючи фейлетон?
- Що більше вплинуло на створенню вашого образу: текст чи зображення?

- Чи замислювалися ви під час аналізу, що зображення могло бути замовне і неправдиве та відповідати запитам конкретних осіб?
- Знаючи вже про історію стиляг і аналізуючи ці фейлетони, як ми можемо протидіяти засобам пропаганди?

КОМЕНТАР УЧИТЕЛЯ

Посеред стиляг траплялись і діти радянської еліти і представники робочого класу. Стиляги власне бажали слухати музику, яка їм подобається, носити модний одяг. Та це завершувалось виключенням з комсомолу, звільненням з роботи тощо. «Досі аполітичні молоді люди, після того, як в 20 років їх життя починали ламати, починали замислюватися, а чи так непереможна Радянська влада, якщо довжина волосся, крій піджака або стиль музики сприймаються, як ідеологічна диверсія» — писав дослідник субкультур Дмитро Козлов. На прикладі цих меседжів з фейлетонами ми бачимо, як діяла система пропаганди, створюючи негативний образ «інакодумних» груп людей, протиставляючи цю спільноту загалові.

ВПРАВА 4

 Робота з карикатурами, які зображають хіпі

— Братцы, вы все равно ничего не делаете, повесьте это объявление.

— Вот и помощник подрос...

Рисунок Ю. УЗБЯКОВА

— Придется тебе устроиться еще на полставки: ребенок вырос, потребностей у него стало больше...

Рисунок
Л. САМОЙЛОВА

Джерело: http://www.liveinternet.ru/community/street_hippie_style/post131900035/.

📖 СЛОВНИКОВА РОБОТА

Карикатура — це навмисно смішне або спотворене зображення предмета або особи, часто містить коментар, пов'язане здебільшого з поточними політичними чи соціальними подіями або особистостями, спрямоване на привертання уваги до них, їх висміювання та критику.

Учні ознайомлюються з карикатурами.

Учні роблять висновки про стиль життя субкультури хіпі.

? Запитання

- Хто створив ці карикатури?
- До якого історичного періоду належать ці карикатури?
- Чому хіпі зображували у такому вигляді?
- Яка мета такого зображення хіпі?
- Кому було вигідне таке зображення хіпі?
- Яке значення для формування масової свідомості мали такого роду зображення?

КОМЕНТАР УЧИТЕЛЯ

Субкультура хіпі бере початок з кінця 60-х рр. ХХ ст. і походить з США. Перші хіпі боролися з пуританськими правилами життя деяких протестантських громад, вважали себе дітьми природи, пропагували любов і пацифізм. Одне з їхніх відомих гасел — «Кохайтесь, а не воюйте»!

- Суть ідеології хіпі становлять такі положення:
- Людина має бути вільна.
- Досягнути свободи можна лише змінивши внутрішній світ людини.
- Вчинки внутрішньо вільної людини спрямовані на захист власної свободи як найбільшої цінності.
- Краса і свобода тотожні і їх реалізація — це духовна проблема.
- Всі, хто поділяє ці принципи, утворюють духовну спільноту.
- Духовна спільнота — ідеальна форма співжиття.
- Всі, хто думає інакше, — помиляються.

На території Радянського Союзу хіпі появились в 70-х рр. ХХ ст. Радянські хіпі були культурно близькі до дисидентського середовища. Багато з них висловлювали протести проти тоталітарної системи та ідеології, інші були поза її межами. Тому образ хіпі у масовій свідомості формувався як негативний. Представників цієї течії зображували неробами (дармоїдами), неохайними, брудними, безкультурними і аморальними, тобто абсолютно протилежними до образу радянської людини — будівника комунізму.

Після слів учителя учням пропонується ще раз роздивитися зображення на карикатурах, дати свої оцінки та пояснити речі, які їм були невідомі на початку вправи.

КОМЕНТАР УЧИТЕЛЯ

Лише повне володіння правдивою інформацією дає змогу критично сприймати її та об'єктивно інтерпретувати на основі аналізу та синтезу. Критичне мислення та сприйняття — основа формування оцінних ставлень і суджень, що допомагає розвінчувати міфи і фейки.

ВПРАВА 5

Робота з відеороликом

СЛОВНИКОВА РОБОТА

Документальне кіно — це особливий напрямок кіномистецтва, що розповідає про реальні події та явища. Фахівці стверджують, що документальне кіно — один з впливових засобів пропаганди, бо прийнято вважати, що воно використовує факти та події і має можливість їх по-різному інтерпретувати.

 Учням пропонується переглянути ролик «Ленінградська хроніка № 6, лютий 1956 р.»: https://youtu.be/md-fFYdWW_0 (від 1.21 хвилини).

Запитання

- Як частівки, що виконував дует комсомольців, вплинули на створення негативного стереотипу про стиляг?

КОМЕНТАР ВЧИТЕЛЯ

Частівки були виконані у гротескній формі, в якій порівняно стиляг з папугою, з дівчиною-кокеткою, неохайним чоловіком без смаку, показано їх як одноосібників, які є тінню закордонних чужаків та не мають душі. Всі ці епітети створюють і закріплюють у свідомості людини негативний стереотип і формують упереджене ставлення.

Учні повторно дивляться ролик і, використовуючи методи критичного мислення, відповідають на запитання.

? Запитання

- З якою метою знятий цей сюжет?
- Яка основна думка фільму?
- На яку аудиторію розрахований фільм?
- Хто замовник цього сюжету?
- Чи можна цей ролик назвати засобом масової пропаганди?

 Завдання учням: спробувати озвучити цей кіноролик.

СЛОВНИКОВА РОБОТА

Кіно — аудіовізуальний засіб поширення інформації, що має масовий характер. Кожен кіносюжет містить у собі меседжі, які посилаються широкій громадськості. Кіно впливає на емоційну сферу: звук, зображення, голос, музичний супровід, словесні акценти — все це може служити зброєю масової пропаганди. В радянські часи документальне кіно було запитуване владою. Вона позиціонувала документальне кіно як пропагандистський вид мистецтва. Особлива увага приділялась кіножурналам, або ж кінохроніці, що демонструвались перед кожним кіно-

сеансом (саме такий вид документального кіно ви щойно переглядали). Особливу роль у кінохроніці відігравав дикторський текст — саме через нього озвучували головні тези, задля яких і створювався кіносюжет. Якщо і надавали слово героям, то це був не документальний запис, а постановне інтерв'ю, до якого герой довго готувався. Кінохроніка озвучувалась в тонстудії, отже, жоден «шматок реальності» не міг прорватися до цього цензурованого і штучно створеного кінотексту. Основна мета медіатекстів, з якими ми познайомилися — це створення і нав'язування спрощених стереотипів про певну групу людей, яка не хотіла сприймати ідеологію радянського способу життя.

ВПРАВА 6

Учні отримують місцеву пресу. Вони мають прочитати газету, порахувати на фотографіях кількість людей різного віку, які є в газеті, і заповнити табличку.

Дівчата/ хлопці 0-12	Юнаки та юнки 13-19	Молодь 20-30	Чоловіки/ жінки 31-49	Чоловіки/ жінки 49-65	Чоловіки/ жінки 65 і далі

? Запитання

- Кого найчастіше ви знайшли на фотографіях в газеті?
- Чи, на вашу думку, це відображає цілком всі stratи суспільства?
- Якою мірою у матеріалах представлена молодь?
- Якщо представлена, то як?
- Чи існують окремі сторінки контенту для молоді?
- Чи часто вам трапляються матеріали про різні субкультури в газетах, на екранах центральних каналів?
- Як ви думаєте, чому медіа, які працюють з великими аудиторіями, не звертаються до невеликих (як їм видається) груп, до певних сегментів аудиторій?

КОМЕНТАР ВЧИТЕЛЯ

Сьогодні існує також своєрідна цензура — це цензура реклами, комерційної доцільності. Так звані мейнстрімні медіа зацікавлені в продукуванні продукту, який сприйматиме якомога більша аудиторія, а різні субкультурні групи, отже, залишаються за бортом.

Джерела

Бакка Т.В., Марголіна Л.В., Мелещенко Т.В. Людина і світ. 11 клас: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень. Підручник. — К.: Освіта, 2012. — 240 с.

Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волощенко; За науковою редакцією В. В. Різуна.— Київ: Центр Вільної Преси, 2013. — 352 с.

Шейла Кэйвен. Коммуна хиппи в Хейте. Сен-Луи, Нью Критикс Пресс, 1972.

[https://uk.wikipedia.org/wiki/ Карикатура.](https://uk.wikipedia.org/wiki/Карикатура)

[https://uk.wikipedia.org/wiki/ Фейлетон.](https://uk.wikipedia.org/wiki/Фейлетон)

[http://storoj-sergeev.livejournal.com/92703.html.](http://storoj-sergeev.livejournal.com/92703.html)

Відомості про авторів

Бакка Тамара — доцент кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова, кандидат педагогічних наук

Волошенко Оксана — провідний мистецтвознавець Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М.Рильського НАН України, менеджер медіаосвітніх програм Академії української преси

Гуменюк Людмила — директор Центру медіареформ, медіатренер, експерт з медіаосвітніх питань, магістр політичної комунікації Шефільдського університету. В 2005-2008 рр. провела низку досліджень на тему медіареформ в Україні, ефективності комунікативних стратегій та медіапроектів на задоволення різних інституцій

Євтушенко Раїса — головний спеціаліст Департаменту загальної середньої і дошкільної освіти Міністерства освіти та науки України

Мелещенко Тетяна — доцент кафедри методики навчання суспільних дисциплін та гендерної освіти Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова, кандидат історичних наук

Мокрогуз Олександр — завідувач кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського, доцент, кандидат педагогічних наук

Потапова Валентина — медіапедагог, заступник голови ГО «Альменда». До 2014 року — старший викладач кафедри історії, країнознавства та правознавчих дисциплін з методикою викладання Кримського гуманітарного університету (м. Ялта). Голова Ялтинського осередку Всеукраїнської асоціації викладачів історії та суспільних дисциплін "Нова доба".

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін
Плани-конспекти уроків

Науковий консультант: В. Іванов
Редактор-упорядник: О. Волошенюк
Редактор: О. Телемко
Верстка: Є. Цимбаленко